

Rumi *online*

*Een kritische vergelijking van
drie online presentaties van Rumi*

Naam	Ferit Tuglaci
Anr.	935852
Faculteit	Geesteswetenschappen
Opleiding	Religie en Ritueel
Onderdeel	Masterscriptie
Plaats	Tilburg
Datum	3 augustus 2015
Begeleider	Prof. Dr. H.L. Beck
Tweede lezer	Dr. J.M.N.E. Jans

Inhoudsopgave:

Inleiding	2
HOOFDSTUK 1: De relatie tussen religie en internet	4
1.1 Relatie religie / spiritualiteit en <i>the World Wide Web</i>	4
1.2 Verkenning van religie op internet	7
1.3 Voor- en nadelen van religie op internet	10
HOOFDSTUK 2: Rumi vòòr het internet tijdperk	12
2.1 Korte levensschets en gedachtegoed	12
2.2 De sama van Rumi	16
2.3 Enkele beelden van Rumi vòòr of naast de online beelden	19
HOOFDSTUK 3: Rumi in het internet tijdperk	21
3.1 Het beeld van Rumi in de Rumi-driehoek	22
3.1.1 Een analyse van het beeld van Rumi in Mevlana.net	23
3.1.2 Een analyse van het beeld van Rumi in de Threshold Society	26
3.1.3 Een analyse van het beeld van Rumi in Roemi Vandaag	30
3.2 Autoriteit in de Rumi-driehoek	33
3.2.1 Een analyse van autoriteit in Mevlana.net	33
3.2.2 Een analyse van autoriteit in de Threshold Society	37
3.2.3 Een analyse van autoriteit in Roemi Vandaag	39
3.3 Rituelen in de Rumi-driehoek	41
3.3.1 Een analyse van rituelen in Mevlana.net	42
3.3.2 Een analyse van rituelen in de Threshold Society	47
3.3.3 Een analyse van rituelen in Roemi Vandaag	53
3.4 Gemeenschap online of online gemeenschap in de Rumi-driehoek	56
3.4.1 Een analyse van online gemeenschap in Mevlana.net	58
3.4.2 Een analyse van online gemeenschap in de Threshold Society	59
3.4.3 Een analyse van online gemeenschap in Roemi Vandaag	60
3.5 Ritueel online of online ritueel in de Rumi-driehoek	63
3.5.1 Een analyse van rituelen online in Mevlana.net	68
3.5.2 Een analyse van rituelen online in de Threshold Society	69
3.5.3 Een analyse van rituelen online in Roemi Vandaag	71
HOOFDSTUK 4	73
4.1 De online religie schaal	74
4.2 Analyse van het online religion cijfer	81
4.3 Conclusie	89
4.4 Terugblik en vervolgonderzoek	92
Literatuurlijst	94
Bijlage 1 Voor- en nadeel online religion	98
Bijlage 2 Omschrijving drie websites	100
Bijlage 3 Correspondentie Helminski	109
Bijlage 4 Retraite	111
Bijlage 5 Hit-tabel	113
Bijlage 6 Ritueel lijn	115
Bijlage 7 Helminski en online religion	116
Bijlage 8 Correspondentie Den Boer	119

Inleiding:

Aanleiding en motivatie onderwerpskeuze:

Zonder internet is het leven in het westen bijna ondenkbaar geworden. Van onderwijs tot overheid en van het bedrijfsleven tot particulier gebruik is internet verweven in ons bestaan. Deze ontwikkeling heeft ongetwijfeld ook invloed uitgeoefend op hoe men religieuze kennis vergaart en religiositeit ruimte geeft¹.

In wetenschappelijke literatuur over religie en internet spreekt men bij websites die voornamelijk religieuze informatie tonen over 'religion online'². Dankzij de ontwikkeling van multimedia en geavanceerde internet applicaties gebruikt men echter het internet niet enkel als een informatie bron. We kunnen met meerdere mensen participeren aan online religiositeit (worship) zoals een groepsgebed lezen of een zondagsmis bijwonen in de Church of the Simple Faith (www.churchofthesimplefaith.com)³. Dit actief deelnemen aan een religieuze aanbedding noemt men 'online religion'.

Sommigen zijn sceptisch over religiositeit op een modern technologisch verschijnsel als het internet. Is het bijvoorbeeld mogelijk godsdienstig te zijn of *god te dienen* via het internet? Is het web een sacrale ruimte? Al zijn dit actuele wetenschappelijke vragen op het gebied van religie en internet, termen als cyberreligion, e-religion en technospiritualisme⁴ tonen een niet te stoppen verwevenheid tussen religiositeit en internet.

Eenzelfde ontwikkeling is gaande in de islamitische wereld. Ook moslims investeren veel tijd en energie in het presenteren van hun boodschap en tonen van islamitische rituelen⁵. Een goed voorbeeld hiervan zijn websites over Rumi, een van de meest populaire mystici in de islamitische wereld en tevens een bruggenbouwer tussen moslims en niet moslims⁶. Volgens Time Magazine is Rumi meer dan 700 jaar na zijn dood in Amerika een decennium lang de meeste poëzieboeken verkopende 'dichter'⁷. Madonna⁸, Demi Moore⁹ en Martin Sheen¹⁰

---

¹ George D. Chrystides & Ron Geaves, *The Study of Religion, An Introduction to Key Ideas and Methods*, London, Continuum International Publishing Group Ltd., 2007, p. 396.

² C. Helland, Online Religion/Religion Online and Virtual Communities, in: L.L. Dawson & D.E. Cowan (Ed), *Religion Online, Finding Faith on the Internet*, New York and London, Routledge, 2004, p. 6. Religion online en online religion zijn termen die zijn geïntroduceerd door Christoffer Helland.

³ C. Helland, Popular Religion on the World Wide Web: A Match Made in (Cyber) Heaven, in: L.L. Dawson & D.E. Cowan (Ed), *Religion Online, Finding Faith on the Internet*, pp. 31-32. Dit voorbeeld wordt gegeven door C. Helland.

⁴ Technospiritualisme is een term dat is overgenomen uit: A. Karaflogka, *A Critical Appraisal of Religious Discourse on the World Wide Web*, London, Equinox Publishing Ltd, 2006, p. 123. Karaflogka citeert hier Kelly: K. Kelly, The Electronic Hive: Two Views, *Harpers Magazine* 228, May 1994: 1728.

⁵ G.R. Bunt, *Islam in the Digital Age, E-jihad, Online Fatwas and Cyber Islamic Environments*, London, Pluto Press, 2003, p. 132.

⁶ Deze claim wordt gemaakt door: F.D. Lewis, *Rumi. Past and Present, East and West, The Life, Teachings and Poetry of Jalal al-Din Rumi*, Oxford, Oneworld Publications Limited, 2008, p. 284. Lewis ontleent dit aan: S.A. Aflaki, *Manaqeb al-Arefin*, ed. Tahsin Yazici, 2 Vols, Ankara, Turk Tarih Kurumu Basimevi, 1959.

⁷ http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,356133,00.html?fb_action_ids=487480204646360&fb_action_types=og.likes&fb_source=aggregation&fb_aggregation_id=288381481237582. P. Tompkins, *Rumi Rules!*, 2002. Bezoekt op: 26 maart 2013.

lezen in samenwerking met Deepak Chopra gedichten van Rumi voor op YouTube. Rumi's populariteit is mede te danken aan zijn boodschappen van dialoog. Zonder zijn (soennitische) moslimachtergrond te verloochenen, benadrukt hij de eenheid van aanbidding in verschillende religies. Het geloof dat alle lof en roem enkel Allah toekomt, is heilig voor moslims. Daarom schrijft Rumi: 'What is praised is one, so the praise is one too [...] All religions, all this singing, (it's just) one song'¹¹.

In welke vorm worden de boodschappen en rituelen van Rumi op internet gegoten? Hoe kijken moslims naar godsdienstigheid op het web? Is het internet en islamitische mystiek verenigbaar en in welke vorm of onder welke voorwaarden?

Doelstelling:

Door met mijn scriptie te tonen of en, zo ja, in welke mate er sprake is van religion online of online religion bij websites over Rumi, hoop ik een beter beeld te geven van de verhouding tussen internet en islam of islamitische mystiek.

Probleemstelling:

Websites over Rumi tonen zijn boodschap en zijn bekendste ritueel, de sama van de wervelende derwisjen, op talloze manieren. Hoe verenigen islamitische devotie en het internet zich met elkaar? Welke bezwaren bestaan er en welke voordelen brengt dit met zich mee? Tonen websites over Rumi voornamelijk informatie over Rumi of geeft men ook ruimte voor actieve deelname aan islamitische of soefi rituelen?

Vraagstelling:

Is er bij de presentatie van Rumi op internet sprake van online Rumi of Rumi online?

Omschrijving van te hanteren methode:

Het eerste hoofdstuk van mijn scriptie zal bestaan uit literatuuronderzoek naar de relatie tussen religie en het internet. Vervolgens schrijf ik in het tweede hoofdstuk over Rumi's leven, gedachtegoed en zijn bekende sama ritueel vòòr het internet tijdperk. In het derde hoofdstuk analyseer ik drie websites over Rumi. Ik focus me hierbij op het beeld dat wordt geschetst van Rumi, autoriteit, ritueel, online gemeenschap en online ritueel. In het vierde en laatste hoofdstuk geef ik een voorzichtige conclusie over de mate waarin we kunnen spreken van online Rumi of Rumi online.

---

⁸ <http://www.YouTube.com/watch?v=wY-7yljillo> Bezocht op: 22 april 2015.

⁹ <http://www.YouTube.com/watch?v=F4hR8d-ZG28&feature=related> Bezocht op: 22 april 2015.

¹⁰ <http://www.YouTube.com/watch?v=gE9kucnSf84> Bezocht op: 22 april 2015.

¹¹ <http://www.huffingtonpost.com/coleman-barks/rumi-and-some-new-ways-to-b-777382.html> Bezocht op: 22 april 2015.

HOOFDSTUK 1: De relatie tussen religie en internet

1.1 Relatie religie / spiritualiteit en *the World Wide Web*

Religie roept niet direct begrippen als technologie en internet op. Het internet kan voor velen weinig religieuze of spirituele associaties oproepen. Waarom een scriptie wijden aan spiritualiteit op het web? Zonder specifiek op websites over Rumi in te gaan wordt er in dit hoofdstuk getoond hoe religie en internet aan elkaar verbonden zijn.

Godsdiensten en moderne technologische ontwikkelingen lijken een concurrerend bestaan te hebben gehad. De kerk zag wetenschap en technologie soms als aards en misleidend en wetenschappelijke uitvindingen en visies toonden soms een atheïstisch of agnostisch wereldbeeld. Anastasia Karaflogka toont eerst een veel genuanceerder beeld tussen techniek en religie en omschrijft dan de relatie tussen internet en religie.

Techniek en Religie

Karaflogka schrijft in *E-religion, A Critical Appraisal of Religious Discourse on the World Wide Web* dat eeuwenoude visies op de relatie techniek (of technologie) en religie tonen dat er in feite geen tegenstelling of concurrentie tussen techniek en religie hoeft te bestaan.

Karaflogka citeert Noble die het volgende poneert: 'the technological enterprise being, at the same time, an essentially religious endeavour'¹². Zowel techniek als religie, zo redeneert Karaflogka verder, wagen een poging om de waarheid over de 'human condition' te ontdekken. De mens verlangt te ontdekken wat zijn relatie met de 'totality of existence' is en techniek en religie zijn beide middelen om dit doel te bereiken.

Deze visie op techniek en religie bestaat niet enkel als idee, maar kent talloze voorbeelden. Ze geeft als voorbeeld Babbage, de ontdekker van de rekenmachine die als de voorganger van de computer beschouwd wordt. Babbage wenste met zijn wonderbaarlijke rekenende machine de: 'truth of miracles and the probability of the miracle of resurrection' te tonen. NASA ingenieurs bevestigden religieuze relikwieën en een St. Christopher medaille op een onsolide raket, omdat de 'Addition of Divine Guidance' de onverklaarbare fouten op de raket zou 'repareren'. De reis van een astronaut om de maan met de Apollo 8 in 1968, zo wordt Noble door Karaflogka geciteerd, wordt omschreven als: 'the final leg in [his] own religious experience [during which] he saw evidence that God lives'¹³.

Deze voorbeelden vloeien voort uit godsdienst en cultuur waarin bijvoorbeeld een oproep bestaat de natuur te beheersen of waarin men een Protestantse werkethiek kent¹⁴. Mensen die geloven in een verregaande ontwikkeling van de wetenschap en technologie stellen soms een ideale wereld voor die 'vrijheid, verlossing, welzijn, vooruitgang' belooft op 'sociaal en persoonlijk' niveau. Zo gaan techniek en een wereldbeschouwing of religie vaak hand in

---

¹² D.F. Noble, *The Religion of Technology: A study in the Philosophy of Culture*, Westport, CT: Praeger, 1997, in: A. Karaflogka, *E-religion, A Critical Appraisal of Religious Discourse on the World Wide Web*, p. 100.

¹³ D.F. Noble, *The Religion of Technology: A study in the Philosophy of Culture*, Westport, CT: Praeger, 1997, in: A. Karaflogka, a.w., p. 109.

¹⁴ A. Karaflogka, a.w., p. 110.

hand. Ze zijn er samen om de ontwikkeling van de mens te stimuleren en het leven in een grotere context te plaatsen.

Internet en religie

Karaflogka citeert Davis om de relatie internet en religie te tonen:

'[...] the ability of ICTs (Information Communication Technologies) to create a new interface between 'the self, the other and the world beyond [makes them] part of the self, the other and the world'. This interconnection of different concepts could be seen as explaining the mystical impulses that prevail in the Western world's obsession with technology, especially if ICT does indeed [...] form the foundation of the contemporary social construction of reality¹⁵.

Het met miljoenen actief verbonden zijn aan een enkel netwerk wordt door Teilhard de Chardin aangeduid als 'the planetary mind'. De gehele aarde wordt verbonden in een 'thinking layer'¹⁶. Alle intellect, inzicht en ervaring samen met kennis van bibliotheken en archieven die geüpload worden, komen bij elkaar en vormen een grote plaats van verhoogde kennis en inzicht in mens en wereld. In de nabije toekomst zijn we allen verbonden met deze *planetary mind* en is de mens minder naïef en zelfbewuster. Dit kan als een soort kosmische evolutie of een levensbeschouwing gezien worden. Voor sommigen, zoals Nicholas Negroponte, betekent meer (online) verbindingen en communicatie ook meer kennis en begrip voor elkaar: 'I actually believe you will see things like world peace through better communication'¹⁷. Onwetendheid en onbegrip zullen plaats maken voor meer inzicht en verbondenheid.

Sommige christenen koppelen deze mogelijkheden van internet aan bepaalde boodschappen uit de Bijbel zoals de 'Great Commission'. In Mattheus 24:14 en op verschillende plaatsen in de Bijbel staan teksten als: 'And this Gospel of the Kingdom shall be preached in all the world for a witness unto the nations [...]'. Nooit eerder konden zoveel mensen in de wereld zo makkelijk en snel bereikt worden. Met internet kan dit alles nu wel en Karaflogka haalt Teilhard de Chardin aan om aan te tonen dat mensen dit zien als een uitgekomen profetie en een instrument om deze verheven opdracht van God te realiseren¹⁸.

Religare

Het viel mij op tijdens het schrijven over religie en internet dat er veel reclame campagnes over internet providers en smartphones fabrikanten bestaan met slogans als *Feel connected!*

---

¹⁵ E. Davis, *Techgnosis: Myth, Magic, and Mysticism in the Age of Information*, New York, Harmony Books, 1998, in: A. Karaflogka, a.w., p. 111.

¹⁶ P. Teilhard de Chardin, *The Phenomenon of Man*, New York, Harper & Row, 1959, in: A. Karaflogka, a.w., pp. 122-123.

¹⁷ N. Negroponte, *Being Global*, Lecture at the Getty Institute, Los Angeles, 1997, in: S.D. O'Leary, *Utopian and dystopian possibilities of networked religion in the new millennium*, in: M.T. Højsgaard & M. Warburg, *Religion and Cyberspace*, London and New York, Routledge, 2005, pp. 46-47.

¹⁸ S.D. O'Leary, *Utopian and dystopian possibilities of networked religion in the new millennium*, in: M.T. Højsgaard & M. Warburg, *Religion and Cyberspace*, pp. 45-46.

en *Nokia, Connecting People*¹⁹. Het verbinden van mensen en het zorgen voor communicatie en uitwisseling zijn een van de grootste aanwinsten van internet. Laat dit nu voor sommige mensen hele duidelijke kenmerken van religiositeit zijn.

Er bestaan verschillende etymologieën van het woord religie (religio). Je kunt 5 of meer betekenissen associëren met het woord religie. Een ervan is het woord *religare* dat opnieuw binden en goed binden betekent²⁰. Linguïstisch gezien staat deze betekenis niet erg sterk, maar belangrijker is het gegeven dat religie voor veel mensen te maken heeft met verbondenheid met mensen of met het goddelijke. Net als religie verbindt het internet mensen op een (digitale) manier die sneller en omvangrijker is dan welk medium ook.

George D. Chryssides schrijft in *The Study of Religion* in het hoofdstuk 'The Internet as a Resource in the Study of Religion' dat entertainment websites het meest bezocht worden maar dat op nummer twee websites staan met religieuze thema's²¹. Tevens poneert hij dat bijvoorbeeld christelijke websites geïnspireerd zouden kunnen zijn door het idee van *incarnatie*. Als God mens is geworden door Jezus Christus en ook wel het Woord wordt genoemd, dan betekent dit dat God zich verlaagt (verplaatst) naar het niveau van mensen zodat mensen Hem beter kunnen kennen. Als een groot deel van de mensen nu erg lang online is en berichten uitwisselt (met woorden), dan is dat de wereld en taal (het Woord) waarin God met mensen zal communiceren, via de World Wide Web²².

De invloed van internet op religie

Religie is veranderd of op zijn minst erg beïnvloed door internet. De meest duidelijke manier waarop dit gebeurt, is door mensen faciliteiten te bieden om uitwisseling en dialoog mogelijk te maken met elkaar of met een religieus instituut. Na het verkrijgen van informatie is online discussies voeren wellicht de tweede meest vaak uitgevoerde activiteit op internet²³. Nooit eerder stond de wereld zo dicht bij elkaar. De reikwijdte van een religieuze beweging is ontelbare keren groter en veel makkelijker bereikbaar.

Voordat er internet bestond was men afhankelijk van een religieuze gemeenschap in de eigen omgeving. Dikwijls bood enkel de plaatselijke kerk of synagoge de mogelijkheid met religie en met religieuze mensen bezig te zijn. De plaats waar je geboren was had een grote invloed op je levensovertuiging. Plaats en tijd vormen nu geen beperking meer. Er zou midden in de meest extremistische religieuze stad of dorp een zeer hedonistische agnostische groep mensen kunnen ontstaan en andersom ook. Uiteraard hebben de telefoon, radio en televisie ook afstanden tussen mensen verkort. Maar bij deze laatste drie ontbreekt het interactieve, rijkheid aan beelden of het altijd beschikbaar zijn van onnoemelijk veel online participanten en informatie. Religie kan dus een bijzondere relatie hebben met techniek en internet. Mun Cho Kim somt de voordelen van religie op internet als volgt op: onmiddellijke toegang tot zeer veel informatie over religies, buiten de macht

---

¹⁹ <http://www.mobilecowboys.nl/toestellen/7752> Bezoekt op: 22 april 2015.

²⁰ Creative Commons, Religie, Wikipedia, 2015. <http://nl.wikipedia.org/wiki/Religie> Bezoekt op: 1 september 2015.

²¹ G. Chryssides & R. Geaves, *The Study of Religion, An introduction to Key Ideas and Methods*, p. 391.

²² G. Chryssides & R. Geaves, a.w., p. 400.

²³ G. Chryssides & R. Geaves, a.w., p. 396.

van autoriteiten om kan men vrij en ongestoord discussiëren en de interactieve omgevingen zorgen voor ruimte voor religieuze gevoelens en ideeën: ‘only within cyberspace do we have at once highly private, focused, and multiway communications’²⁴. Tegenwoordig zijn er naast duizenden websites van religieuze organisaties ook online gebedsdiensten, een cyber-puja, cyberimam en virtuele kerken. Voor het gros van de mensen is cyber spiritualiteit of cyberreligiositeit wellicht nog onbekend of een stap te ver. De vele religieuze en spirituele websites en activiteiten liegen er echter niet om: religie op internet is een fenomeen dat bestaat en waar mensen actief aan meedoen.

1.2 Verkenning van religie op internet

In deze paragraaf geef ik een korte verkenning van religie op internet. De volgende onderwerpen komen aan bod: vrijplaats voor alternatieve geluiden, fatwashopping, digital divide en een virtuele gemeenschap. Dit zijn onderwerpen die vaak terugkomen in wetenschappelijke literatuur en schetsen naast de vijf aandachtspunten uit hoofdstuk 3 een beeld van wat er speelt in de wereld van religie en internet.

Vrijplaats voor alternatieve visies en religies

Vrijwel alle officiële religies zijn op het internet vertegenwoordigd. Het vrije en democratische van het internet zorgt er voor, zo redeneert Helland, dat ook individuen hun eigen ‘populaire of niet officiële religie’ op internet kunnen presenteren²⁵. Vrijheid van godsdienst op het internet is vele malen groter dan vrijheid van godsdienst in de ‘offline-wereld’. Je hebt geen vergunning voor de huur van (religieuze)gebouwen nodig, je bent niet of minder afhankelijk van sponsors die activiteiten willen bekostigen, je hebt geen of erg weinig personeel nodig dat je online religieuze organisatie draaiende houdt.

Onder populaire of niet-officiële religie verstaat McGuire (1997: 108): ‘[...] a set of religious and quasi religious beliefs and practises that is not accepted, recognized, or controlled by official religious groups’. Officiële religie is echter: ‘[...] a set of beliefs and practises prescribed, regulated and socialized by organized, specifically religious groups [...] wich set norms of belief and action for their members, and [...] establish an official model of what it means to be ‘one of us’²⁶.

Garry R. Bunt, dé pionier op het gebed van islam en internet, schrijft over westerse en populaire soefi websites die binnen de wereld van het soefisme niet perse als ‘mainstream’ of soefisme worden gezien, zoals de Haji Michael Roland’s Sufism in Indonesia en de Sufi Order International. In het ‘internet landschap’ van het soefisme ziet men overigens, zo

---

²⁴ M. Kim, *Online Buddhist Community: an alternative religious organization in the information age*, in: M.T. Højsgaard & M. Warburg, a.w., p. 141.

²⁵ C. Helland, *Popular Religion on the World Wide Web: A Match Made in (Cyber) Heaven*, in: L.L. Dawson & D.E. Cowan (Ed), a.w., p. 23.

²⁶ M. McGuire, *Religion: The Social Context*, Belmont, CA, Wadsworth, 1997, in: C. Helland, *Popular Religion on the World Wide Web: A Match Made in (Cyber) Heaven*, in: L.L. Dawson & D.E. Cowan (Ed), a.w., p. 30.

redeneerd Bunt, een duidelijk afstand tot de dominerende mainstream soenitische islam. Dit leidt tot een grote diversiteit van religies op het internet²⁷.

Fatwa-shopping

Het is interessant om te zien wat een veelvoud aan fatwa's op het internet kan betekenen voor moslims. Een fatwa is het openbaar uitspreken en bekendmaken (proclameren) van een nieuwe regel of religieus (legitiem) inzicht door een geleerde met autoriteit die dikwijls een lange islamitische educatie achter de rug heeft. Een fatwa wordt uitgesproken als er nog geen islamitisch antwoord bestaat op een vraag. Het is niet bindend, maar wel erg gezaghebbend. Omdat er niet één centraal gezag bestaat in de islamitische wereld, bestaan er meerdere fatwa's die soms tegenstrijdig met elkaar zijn. Bunt schrijft over een verschijnsel dat we 'fatwa shopping' kunnen noemen. Islamitische websites, zoals Fatwa-Online, Ask-Imam en Islam Q&A, bieden de mogelijkheid om in doorzoekbare databestanden fatwa's te vinden. Als een moslims in een website niet de fatwa vindt die hem of haar goeddukt, dan surft hij gewoon door naar een andere website: 'petitioners would shop around for an opinion that matched their expectations'²⁸. Bricolage is een trend die offline al bestond maar met de beschikbaarheid over een vrijwel onbegrensd aantal godsdienstige en spirituele visies op internet is religieshopping makkelijker en sneller gedaan dan voor het internettijdperk.

Digital Divide

In de vorige twee onderdelen schreef ik over het vrije, democratische en onbegrensde van internet. Toch is dit betrekkelijk als we kijken naar het fenomeen digital divide. De digital divide zorgt voor een serieuze dreiging van een succesvolle presentatie van religie en religieuze diversiteit. Verreweg de meeste religieuze groeperingen hebben een plaats op het internet. Kleine religieuze groeperingen hebben soms een gebrek aan kennis, ervaren mensen en inkomsten om een website te openen en onderhouden. Alleen de meer rijke en beter vertegenwoordigde religieuze organisaties bestaan digitaal. De rest haalt de digitale wereld niet. Dit heet de 'digital divide'. In 2003 schrijft Bunt bijvoorbeeld dat vooral in de islamitische wereld de digital divide een grote rol speelde, omdat grote groepen moslims in deze periode nog geen of beperkte toegang tot internet hadden²⁹. Ook minderheidsgroepen die door een overheid geen politieke en religieuze vrijheid krijgen, kunnen minder vrije toegang hebben tot middelen om websites te maken. Vooral bij het bepalen van de diversiteit van een beweging dient men hiermee rekening te houden. Internet surfers krijgen wellicht een te beperkt beeld van de verscheidenheid in een godsdienst of beweging te zien op het internet. Dan kan enkel het lezen van boeken van kleine religieuze organisaties enerzijds en het persoonlijke benaderen van kleine gemeenschappen anderzijds een vollediger beeld geven.

---

²⁷ G.R. Bunt, *Virtually Islamic, Computer Mediated Communication and Cyber Islamic Environments*, University of Wales Press, 2000, pp. 7-8.

²⁸ G.R. Bunt, *Islam in the Digital Age*, 2003, p. 136.

²⁹ G.R. Bunt, 2003, a.w., p. 205.

Een virtuele gemeenschap

Een voorbeeld van cyberreligion is 'The Church of Fools'. De naam van de virtuele kerk The Church of Fools³⁰ is een zinspeling op St. Paul's bewering in 1 Corinthians 4.10 dat de Christen een gek is van (en op) Jezus. In het boek *The Study of Religion* van Chryssides staat er vervolgens letterlijk: gek voor wereldlijke standaarden, maar wijs volgens Christus³¹. Chryssides toont met deze website een voorbeeld van een online gemeenschap.

De Church of Fools biedt hele christelijke diensten aan op het internet. Je kunt er vrijwel alles doen wat je in een conventionele kerk ook kunt doen. De website biedt meer dan een religieuze chatroom of religieuze reclame: het is een cyberkerk en het biedt de mogelijkheid voor aanbidding en christelijke verering. Met behulp van een avatar wiens geslacht en kleren je zelf uitkiest, beweeg je jezelf door de cyberkerk. De cyberkerk heeft een aankomsthal, kerkbanken, een altaar, een preekstoel en een orgel. Met muis bewegingen kun je de hele kerk doorlopen en aan allerlei religieuze activiteiten meedoen. Je kunt in een kerkstoel zitten, religieuze iconen bekijken die uitvergroot worden als je dichtbij komt. Je kunt vanuit je stoel gebaren maken, zoals knielen, een heilige groet maken en je handen heffen in een hallelujah beweging als de online preker aan het woord is. Op verschillende tijden zijn er diensten. Deze zijn live, compleet met een *service leader* en een predikant. Ook kun je na een opzweepende preek geld doneren via je smartphone. Chryssides schrijft dat als dit allemaal een beetje onprofessioneel overkomt, dat het dan interessant is om te melden dat de site gesponsord wordt door de Methodist Church en de Bisschop van London een online preek geeft³². Zo staat er op de site:

'The sermon, by the Bishop of London, the Rt Rev. Richard Chartres, called for Christians to actively participate in the culture of the internet and to see the web as a gift from God. He said: 'Let us use this gift, which has been given to our generation, to heal and not to hurt, to open spiritual ears and eyes'³³.

In 2004 hield men een openingsdienst voor de virtuele kerk die zorgde voor ongeveer duizend online participanten uit plaatsen als New Hampshire, Glasgow en Australië. Een journalist van de BBC die ook mocht 'aansluiten' aan deze dienst schreef: 'These people are praying together, and that is as real as if they were standing in the same room. That they are in a dozen different towns and countries seems a trifling matter'³⁴. Enkele weken later bezochten 41.000 mensen op één dag de Church of Fools³⁵.

Helaas zijn de virtuele online diensten beëindigd en bestaat de site nu voornamelijk uit foto- en videopresentaties van zondagsmissen die eerder plaatsvonden. De site was een goed voorbeeld van wat online virtuele aanbidding kan presenteren en betekenen. De website kon zijn activiteiten niet langer voortzetten omdat er niet voldoende sponsoren waren³⁶.

---

³⁰ www.churchoffools.com Bezocht op: 22 april 2015.

³¹ G. Chryssides & R. Geaves, a.w., p. 398.

³² G. Chryssides & R. Geaves, a.w., p. 400.

³³ http://www.churchoffools.com/news-stories/01_launch.html Bezocht op: 22 april 2015.

³⁴ http://www.churchoffools.com/news-stories/01_launch.html Bezocht op: 22 april 2015.

³⁵ http://www.churchoffools.com/news-stories/03_41000.html Bezocht op: 22 april 2015.

³⁶ G. Chryssides & R. Geaves, a.w., p. 400.

1.3 Voor- en nadelen van religie op internet

Wat zijn nu de voor- en nadelen van religie op internet ten opzichte van de meer conventionele manier van godsdienstigheid? De vele voor en nadelen maken een overzichtelijke tabel noodzakelijk. Om de omvang van de scriptie te beperken verplaats ik dit naar bijlage 1. Het doel van de tabel is niet volledig te zijn, maar een beeld te scheppen van de verschillen tussen online religie en traditionele religie.

Samengevat zijn de voordelen van online religie: beschikbaarheid, veel informatie beschikbaar, je online identiteit is maakbaar en vrijwel geheel anoniem, een nieuwe online gemeenschap vinden is vaak een kwestie van een paar muisklikken. Nadelen van online religie zijn: mensen zonder opleiding of autoriteit kunnen zich voordoen als deskundigen op het gebied van religie, in communicatie mist men vaak gezichtsuitdrukkingen (m.u.v. webcams), voor online rituelen is geen fysieke arbeid nodig waardoor een waardevolle kans ontbreekt om zelfdiscipline te ontwikkelen, online traditionele vieringen of een mis zijn niet of moeilijk uitvoerbaar: hoe deel je een hostie uit in een cybergemeenschap? Ik ga niet uitgebreid in op ieder voor- of nadeel. Sommige zaken zijn al kort toegelicht, andere komen verder in de scriptie aan de beurt.

Met deze tweedeling tussen offline en online aanbidding dreig ik een verkeerde voorstelling te geven. Zaken worden zodanig van elkaar onderscheiden dat het net lijkt alsof ze mijlen van elkaar verwijderd zijn. Meestal zijn mensen die online religieus actief zijn in het dagelijks leven ook religieus actief op een heel conventionele manier. Charles S. Prebish schrijft dat een face tot face encounter noodzakelijk is bij online religieuze leraar-leerling relaties³⁷. Marilyn C. Krogh en Brooke Ashley Pillifant schrijven dat voor de leden van The House of Netjer, een online religieuze organisatie, het internet een 'a natural extension' is van hun ontmoetingen in het dagelijks leven³⁸. Chryssides schrijft dat mensen het internet meestal gebruiken om als back-up te dienen voor hun eigen meer conventionele en spirituele activiteiten. Hij geeft als voorbeeld een christelijk individu dat een lokale kerk bezoekt en hiernaast participeert aan een international online prayer network³⁹.

Ook de leden van de virtuele Church of Fools benadrukken dit punt keer op keer nadat een onderzoeker van cyber religiositeit suggereerde dat zij gebroken hadden met een conventionele kerk en enkel of vooral een cyberkerk bezochten. Op 27 november 2012 was op de website te lezen dat iemand met de nickname *smiffy* daarop reageerde met: '*online isn't a substitute for real*'⁴⁰ (Vanwege een vijf jaar oude post is deze reactie verwijderd). Lorne N. Dawson bevestigt dat mensen naar bruggen en continuïteit zoeken tussen hun online en offline leven en verwijst naar 8 andere auteurs die hetzelfde beweren⁴¹. De tabel in de bijlage is enkel handig om tegenstellingen scherp en duidelijk te krijgen.

---

³⁷ C.S. Prebish, *The Cybersangha: Buddhism on the Internet*, in: L.L. Dawson & D.E. Cowan (Ed), a.w., p. 145.

³⁸ M.C. Krogh & B.A. Pillifant, *The House of Netjer: A New Religious Community Online*, in: L.L. Dawson & D.E. Cowan (Ed), a.w., p. 210.

³⁹ G. Chryssides & R. Geaves, a.w., pp. 396-397.

⁴⁰ <http://www.stpixels.com/blog-entry?entry=3ed28979-4b84-4184-b004-c697452a9872> Zie de commentaar gedeelte. Bezocht op: 27-11-2012.

⁴¹ L.L. Dawson, *The mediation of religious experience in cyberspace*, in: M.T. Højsgaard & M. Warburg, a.w., pp. 32-33.

We hebben in dit hoofdstuk een indruk gekregen van wat de relatie tussen internet en religie kan zijn. Hoe verlopen al deze ontwikkelingen nu op websites over de islam of het soefisme? Zien we soortgelijke trends of gaan moslims anders om met religie en internet? Kunnen we eerder spreken over een online Rumi of Rumi online? In hoofdstuk 2 presenteer ik eerst Rumi vòòr het internet tijdperk. In hoofdstuk 3 schrijf ik over Rumi in het internet tijdperk aan de hand van vijf aandachtspunten. In hoofdstuk 4 betrek ik deze hoofdstukken op elkaar en trek ik een voorzichtige conclusie over het 'online gehalte' van Rumi.

HOOFDSTUK 2: Rumi vòòr het internet tijdperk

2.1 Korte levensschets en gedachtegoed

Rumi is geboren op 30 september 1207 in de plaats Balkh, in het Perzische Rijk (het huidige Afghanistan). Al hebben we weinig historische kennis over zijn religieuze opvoeding, het is erg waarschijnlijk dat religieus onderricht in zijn vroege kinderjaren al begonnen is¹. Zijn vader, Bahaeddin Veled, vluchtte ongeveer in 1215 voor de oprukkende Mongolen naar Bagdad met zijn vrouw, Rumi en zijn 2 jaar oudere broer. Het gezin reisde door naar Mekka en vestigde zich tijdelijk in Lârende (het huidige Karaman, Turkije), waar Rumi zijn tienerjaren doorbracht en zijn moeder overleed. In 1224 trouwt hij op 17 jarige leeftijd met Gowhar Khatun. Uiteindelijk vestigde de familie zich in 1229 in Konya. Rumi had toen al 2 zonen: Sultan Veled en Alaeddin².

De ontmoeting met Sems Tebrizi

Onder invloed van en mede dankzij de lessen van zijn vader en een leermeester Burhaneddin Muhakkik is Rumi in 1240 een jurist, preker en asceet³. Na de dood van Burhaneddin is Rumi een of twee keer naar Syrië gereisd om kennis en wijsheid op te doen. Wat Rumi echter maakte en in heel de wereld zorgde voor titels als de Koning van de Liefde en bruggenbouwer is zijn ontmoeting met de mysterieuze Sems uit Tebriz. Wie was deze Sems en waarom had hij zo invloed op Rumi?

Sems was een rondtrekkende derwisj wiens minder sociale ogende trekken hem niet populair maakte in sommige kringen. Hij zei waar het op stond en deinsde voor niets of niemand terug. Daarom reisde hij jaren met karavanen van de ene stad naar de andere om een shayh of leerling te vinden of om onderricht te geven. Toen men hem vroeg waarom hij niet in een soefischool (tekke) verbleef antwoordde hij dat het doel daar spirituele groei was. 'Tijd is te kostbaar voor deze tekke bewoners, omdat het doel wellicht nooit behaald wordt. Ik ben niet zoals zij'. Toen men hem vroeg waarom hij dan niet naar een studiecentrum (medresse) ging antwoordde hij: 'Als ik op een voor mensen aanvaardbare manier zou spreken, dan spreek ik liever niet. Als ik zeg wat ik denk lachen mensen me uit en noemen me ongelovige. Ik ben een eenling, het huis van een eenling is de karavanserai'⁴.

Op doorreis in Konya komt Sems Rumi tegen. Achter de soms minder sociaal ogende woorden zag Rumi een heel ander persoon. De zoon van Rumi schrijft waarom Rumi zo onder de indruk van Sems was:

'Toen Sems Rumi tegenkwam waren ze hopeloos op elkaar gevallen. Mevlana was erg onder de indruk van zijn gezicht, zijn schoonheid, Godsvruchtige eigenschappen, zijn ogen, zijn

---

¹ A. Golpinarli, *Mevlana Celaleddin, Hayati, Eserleri, Felsefesi*, Istanbul, Inkilap Kitabevi, 1999, p. 46.

² F.D. Lewis, *Rumi. Past and Present, East and West*, p. 92.

³ F.D. Lewis, a.w., p. 93.

⁴ Dit is een citaat overgenomen uit: A. Golpinarli, *Mevlana Celaleddin*, pp. 66-68. Golpinarli ontleent dit aan: S. Tebrizi, *Makaalat-i Sems-i Tebrizi*, pp. 59-96, 105-106.

onbeschrijflijke drang naar goedheid, zijn smaak, zijn woorden vol van schitterende geheimen en zijn spreken die vrije mensen deed opbloeien'⁵.

Professor Franklin D. Lewis, een expert op het gebied van Perzische literatuur en Rumi, maakt gebruik van de *Ebteda Name*, een van de oudste werken over Rumi, om aan te tonen dat de liefde tussen de twee een Platonische liefde is van een student voor zijn leraar ⁶. Golpinarli schrijft dat in de klassieke soefi literatuur het heel gewoon is om alles wat liefdevol en mooi is met de meest lovenswaardige woorden te roemen en prijzen. Rumi en andere soefi's prijzen met soortgelijke woorden ook hun eigen leerlingen, vader, zoon en iedereen die zij liefhebben aan⁷.

Enkele leerstellingen van Sems

Sems kijkt vaak naar de dieperliggende betekenis van geloofsuitspraken en durft daarbij verder te gaan dan menig ander. De vaak gescandeerde en herhaalde frase Allahu akbar (God is groot/groter) betekent voor sommige moslims dat zij de enige en grootste Godheid aanbidden. Het is soms zelfs een reden om te beweren dat een dialoog met niet-moslims vermeden dient te worden omdat niet-moslims geen beeld of een verkeerd beeld van God hebben. Sems zegt hierover:

'Allahu akbar means that God is greater than that which you have imagined. It means don't stop here, come closer so that you see greatness. [...] Raise your sights higher, for He is greater than all those images. Though the image be of the Prophet and the Messenger and One Endowed with Constancy, He is greater than that'⁸.

Rumi was iemand die bekend was met het soefisme voor hij Sems ontmoette. Hij was een soefi docent, preekte en gaf fatwa's. Deze laatste drie praktijken gaf hij minder aandacht toen hij Sems leerde kennen en hield zich voortaan vooral bezig met zingen over liefde, gedichten schrijven en liederen componeren. Rumi legde zijn studie en boeken opzij, richtte zich op 'de weg van liefde' en veranderde van een jurist in een mysticus en dichter.

Even plots als Sems in het leven van Rumi verschijnt, zo onverwachts verdween hij weer uit het leven van Rumi. In deze turbulente tijden begon Rumi met het op onorthodoxe wijze dichten van duizenden coupletten en kwatrijnen over liefde, scheiding, vriendschap en afgunst. Zijn onorthodoxe manieren van spreken over God en de liefde voor Sems als shayh zijn een doorn in het oog van wetsgeleerden. Rumi's vrije geest is echter juist hetgeen heeft bijgedragen aan zijn populariteit onder de meeste soefi's en in het moderne Westen.

---

⁵ A. Golpinarli, 1999, a.w., p. 73.

⁶ S. Valad, *Ebteda Name*, p. 42, in: F.D. Lewis, a.w., p. 159.

⁷ A. Golpinarli, 1999, a.w., pp. 209-210.

⁸ Deze citaat is overgenomen uit: F.D. Lewis, a.w., p. 200. Lewis ontleent dit aan: Shams al-Din Tabrizi, *Maqalat-e Shams-e Tabrizi*, ed. Mohammad-Ali Movahhed, Tehran Sahami, Entesharat-e Khwarazmi, 199, pp. 648, 655.

Het unieke van Rumi

Menslievendheid

Bij Rumi staat de mens erg hoog in aanzien. Hij ziet alle geloven en overtuigingen als middelen om te komen tot een volwassen en gerijpt mens. Rumi maakte trots bekend in vrede te zijn met alle volken en gelovigen op aarde. Toen hij hiervoor door een moslim werd beledigd en uitgescholden zei hij dat ook in vrede was met de woorden waarmee hij werd uitgescholden.

Hiernaast had Rumi een groot ontzag voor mensen die door de samenleving geëxcommuniceerd werden of minder aandacht kregen. Hij toonde respect voor armen, zwakken, prostitueés, kinderen en dieren⁹. Liefde is een belangrijke eigenschap van God voor Rumi. Veel wetsgeleerden vinden de juiste verhouding tot God een verhouding waarin men zowel in vrees en hoop voor Gods goedkeuring leeft. Rumi vindt naast deze verhouding vooral hartstochtelijke liefde voor God erg belangrijk. In zijn daden, woorden en literaire werken toont hij een respect, diepe eerbied en liefde voor alle moslims, christenen, joden en andersdenkenden¹⁰.

Muziek

Rumi ziet soefi muziek en het oplezen van religieuze gedichten die begeleid worden door soefi muziek als wegen die naar God leiden. De wetsgeleerden uit zijn tijd hebben meerdere keren geprobeerd Rumi van deze 'verdorven nieuwigheden (bid'ah) en misleiding' af te brengen. Rumi vertelde hen echter keer op keer, zo schrijft Golpinarli die hiervoor gebruik maakt van de *Manakib-al Arifin*, dat een te nauwe en begrensde interpretatie van de Koran en hadith hen zelf had misleid. De profeet Mohammed zei dat drie zaken op aarde hem lief waren: lekkere geuren, vrouwen en het gebed. 'Ik heb ook zo mijn eigen drie aardse zaken lief', zei Rumi: 'De hamam, zoete gerechten en de sama (rituele 'dans' onder begeleiding van soefi muziek)'¹¹.

Muziek is een van de hoogste vormen van kunst voor Rumi. Rumi begreep dat de werkelijkheid niet past in letters en dat religieuze of spirituele betekenissen niet enkel met woorden geduid kunnen worden. Zijn preken of gedichten gaan vaak samen met muziek. De rebab is een snaarinstrument dat door Rumi vaak geprezen wordt: 'Kun je de taal van de rebab voor Turks, Romeins of Arabisch zien? Het is niets anders dan de taal van geliefden'. Hij ziet in muziek een bindende functie. Golpinarli beweert zelfs dat Rumi zelf de rebab speelt en citeert hiervoor de woorden van Rumi's zoon¹². Ook schrijft Golpinarli dat de liefde voor muziek bij Rumi niet verward moet worden met lust. Muziek is voor hem een manier om spiritualiteit te ervaren en dichter bij God te komen.

Vanwege deze liefde voor muziek werd de stad Konya zelf ook vol van muziek. De rebab en muziek hoorde men nu rond de tekke van Rumi maar ook vaker in de stad. Veel Osmaanse,

---

⁹ Deze claim wordt gemaakt door Golpinarli: A. Golpinarli, a.w., 1999, pp. 191-192. Hij ontleent dit aan: A. Camii, *Nefahat-ul Uns*, z.j.

¹⁰ A. Golpinarli, 1999, a.w., pp. 209-210.

¹¹ S.A. Aflaki, *Manakib-al Arifin*, z.pl., in: A. Golpinarli, 1999, a.w., pp. 214-215.

¹² A. Golpinarli, 1999, a.w., p. 215. Golpinarli baseert zich op: S. Valad, *Rebab Name*, z.j.

Turkse en soefimuziek van tegenwoordig vindt zijn oorsprong in de soefimuziek cultuur uit de tijd van Rumi.

Een vrije geest én orthodoxie

Rumi is in het westen vooral bekend door zijn vrije geest. Dit toont hij met zijn liefde voor muziek, respectbetuigingen aan andersdenkenden in het openbaar en zeer onorthodoxe uitspraken over Allah en religieuze kwesties. Hij voelt zich zelfs zo vrij in zijn uitspraken dat er in zijn Mesnevi obscene en seksueel getinte verhalen staan waar een spirituele of ethische les uitgehaald wordt¹³. Schimmel haalt de volgende tekst uit de Mesnevi aan: 'My dirty jokes (hazal) are not dirty jokes but instruction' (M 5:2497)¹⁴. Ook kan Rumi erg heftig reageren op mensen die misbruik maken van andere mensen of van het geloof en kan hierdoor zelfs schelden¹⁵. In veel niet academische of populaire kringen wordt Rumi daarom verkondigd of neergezet als een persoon die zich heeft losgerukt van orthodoxie en de shariah¹⁶.

Schimmel¹⁷, Lewis¹⁸, Golpinarli¹⁹ en William C. Chittick²⁰, een professor in Aziatische en Aziatisch Amerikaanse studies aan de State University of New York die is gespecialiseerd in het soefisme, benadrukken en tonen aan dat Rumi naast zijn vrije geest ook de islam met zijn dogma's en shariah omarmt. Hij praktiseerde de vijf zuilen en zag dit praktiseren als een genade voor de mens. Lewis schrijft:

'Rumi did not come to his theology of tolerance and inclusive spirituality by turning away from traditional Islam or organized religion, but through an immersion in it; his spiritual yearning stemmed from a radical desire to follow the example of the Prophet Mohammed and actualize his potential as a perfect Muslim'²¹.

Chittick wijst naar de volgende woorden van Rumi uit de Mesnevi om het belang dat Rumi hecht aan orthodoxie duidelijk te maken. Als een man de 'Traditions of the Prophet' naar zijn eigen voordeel interpreteert, zegt Rumi: 'Alter yourself, not the traditions (of the Prophet)²²: abuse your (dull) brain, not the rose-garden (the true sense which you cannot apprehend)'. Chittick gaat direct verder met de woorden: 'Man must not bring the doctrine down to his own level; rather, he must rise to its level'²³. Chittick geeft tevens een beschrijving van het soefisme van Rumi om Rumi's visie op het leven te verklaren. In het soefisme is de shariah noodzakelijk omdat het het uiterlijke aspect is van het innerlijk van de mens. De shariah

---

¹³ R.A. Nicholson, *The Mathnavi of Mawlana Jalaladdin Rumi*, Tablet Publication, 2012, Third Edition, V 3716-3736: pp. 722-723, V 2228-2325: pp. 658-662.

¹⁴ A. Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, The University of North Carolina Press, 1978, p. 319.

¹⁵ A. Golpinarli, 1999, a.w., p. 219. Zie ook: F.D. Lewis, a.w., p. 317.

¹⁶ F.D. Lewis, a.w., pp. 10, 407, 645.

¹⁷ A. Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, pp. 318, 320, 324.

¹⁸ F.D. Lewis, a.w., pp. 11, 13, 34, 407.

¹⁹ A. Golpinarli, 1999, a.w., pp. 204-205.

²⁰ W.C. Chittick, *The Sufi Doctrine of Rumi*, World Wisdom, 2005, pp. xiii (preface), 2, 14, 17, 53.

²¹ F.D. Lewis, a.w., p. 10.

²² W.C. Chittick, *The Sufi Doctrine of Rumi*, pp. 89-90. De tekst tussen de twee haakjes (of the Prophet) komt enkel voor in de Mesnevi dat vertaald is door Nicholson. In Chittick's werk komt de tekst tussen de twee haakjes (of the Prophet) niet voor. Zie: R.A. Nicholson, *The Mathnavi of Mawlana Jalaladdin Rumi*, I 3743-3744, p. 128.

²³ W.C. Chittick, *The Sufi Doctrine of Rumi*, pp. 89-90.

maakt met zijn wetten over omgang en geloofspraktijken een spiritueel en godsvruchtige soefi leven mogelijk²⁴.

Ook is het beeld van Rumi als persoon die met liefde alle ideeën en stromingen onvoorwaardelijk accepteert niet geheel juist. Golpinarli haalt het volgende stuk uit de Mesnevi aan: 'When all (paths) are the right path, knowledge and wisdom are void (of meaning)' (M VI, 1752-1753)²⁵. Hij bekritiseert bijvoorbeeld duidelijk het dramatisch en geritualiseerd wenen van sjieten vanwege de zes eeuwen eerder vermoorde Hoessein, de kleinzoon van de profeet Mohammed: 'Loudly lament over your own ruined hart and creed!' (M VI, 802)²⁶.

Wel is het zo dat Rumi heel fel optreedt tegen mensen die star omgaan met shariah of er misbruik van maken. Al hecht Rumi nog zo veel belang aan de shariah, wat hij benadrukt is dat de shariah niet een doel op zich is. Hij vertelt zijn visie op de shariah, het soefisme en de waarheid (haqiqat) als volgt:

'[...] the law of religion (shariah) is like a candle that shows us the way: without that candle we cannot even set foot on the spiritual path. Once the way is lit with the light of the law, the wayfarer begins his spiritual quest, wich takes place on the Sufi path. At the end of the journey, one arrives at truth'²⁷.

Wellicht is het meest unieke aan Rumi zijn sama ritueel. De sama bestond ook vòòr Rumi maar de manier waarop hij de sama uitvoerde en er erover dicht, maakt Rumi een bijzondere en populaire persoon. In de volgende paragraaf ga ik daarom nader in op de sama.

2.2 De sama van Rumi.

Bij het horen van een Koranrecitatie of lofprijzing kunnen soefi's een opgetogen gemoedstoestand van Godnabijheid ervaren waardoor men niet anders kan dan het uitvoeren van de sama: het rondwentelen, het loven en het steeds dichterbij willen naderen van Allah. De sama is hiermee een unieke vorm van zhikr (het scanderen van de namen van Allah)²⁸. Onder begeleiding van soefi-instrumenten spreidt men bij het uitvoeren van de sama de armen waarbij de rechterhand naar boven geopend is en het ontvangen van genade en zegeningen van Allah duidt. De naar beneden toe geopende linkerhand verspreidt deze zegeningen naar mensen om de sama-uitvoerder²⁹.

Dr. Javad Nurbakhsh, een leider van de Nimetullahi orde, schrijft over de sama van Rumi: 'While in a state of being wholly under the influence [...] & his passion for God, Rumi was walking by the shops of some goldsmiths. Just from the rhythm [...] of their hammers, such an intense spiritual passion [...] came upon him that his whole body began to whirl'³⁰.

²⁴ W.C. Chittick, 2005, a.w., pp. 12-13.

²⁵ A. Golpinarli, 1999, a.w., p. 186.

²⁶ F.D. Lewis, a.w., pp. 12-13.

²⁷ F.D. Lewis, a.w., p. 37.

²⁸ A. Schimmel, a.w., pp. 179-184.

²⁹ A. Golpinarli, *Mevlana'dan sonra Mevlevilik*, Istanbul, Inkilap Kitabevleri, 1983, pp. 376, 388.

³⁰ J. Nurbakhsh, *Sama in Sufism, z.pl.*, 1976, p. 19. Nurbakhsh ontleent dit aan: S.A. Aflaki, *Manakib-al Arifin*, z.j.

We zien hier een spontane sama die zonder ceremonie of inleidingsritueel begint. Ook Golpinarli bevestigt dit met enkele voorbeelden. Als Rumi een moslim ziet die een ander invloedrijke moslim naar de mond praat, staat hij op, begint aan de sama terwijl hij de volgende woorden uitspreekt waarvan de betekenis neerkomt op: 'Allah is getuige dat mijn hart niet hunkert naar rijkdom, vermogen en schatten'. Terwijl Rumi de sama uitvoert verlaat hij het vertrek waar ze allen zaten. Een tweede voorbeeld van de spontaniteit en het vrije van de sama van Rumi wordt duidelijk als een dronken man zich aansluit bij de sama. Omdat de dronken man voortdurend botst tegen Rumi willen omstanders hem berispen en meenemen. Rumi spreekt de omstanders aan met de woorden: 'Hij heeft gedronken, maar jullie gedragen je als ware dronkenmannen'. Met deze woorden voorkwam hij dat de dronken man meegenomen werd³¹.

Golpinarli geeft nog zevenendertig voorbeelden van een op spontane wijze tot stand gekomen en een uit een spirituele ervaring voortgekomen sama van Rumi, alle met bronvermeldingen uit de meest historische bronnen uit de Rumi (Mevlevi) traditie, zoals de *Manakib al Arifin* en de *Siperhsalar*³².

Geen enkele auteur of wetenschapper schrijft over details van bewegingen van Rumi tijdens de sama. Ik ben in geen enkele bron tegengekomen welke techniek of welke handelingen kenmerkend zijn voor de sama van Rumi. We weten enkel dat hij aan de sama deed zoals zijn shayh Sems Tebrizi dit deed³³. Het is mijn bescheiden mening dat dit geen toeval is omdat Rumi de sama op een heel natuurlijke wijze uitvoerde. Golpinarli schrijft hierover dat de sama van Rumi geen regels kent. Hij kan een grote mate van spiritualiteit ervaren, in extase raken en aan de sama beginnen. Hij kan hierbij o.a. slogans uitroepen, met iemand in gesprek gaan, gedichten lezen, uit enthousiasme met zijn voeten op de grond slaan en zijn armen spreiden³⁴.

Het doel van de sama

Soefi's zien de sama niet aan voor een dans. Het is niet iets dat uit een wens voor amusement uitgevoerd wordt. Zij zien de sama als iets wat uit zich zelf ontstaat wanneer men, zoals Schimmel stelt, vol van enthousiasme en bewust van de nabijheid en grootheid van Allah raakt. Het is mede hierdoor lastig om tot een algemeen geldende omschrijving van betekenis en doel van de sama van Rumi te komen. Het doel van de sama is iets wat de volgers van Rumi, de zogenaamde Mevlevi's, pas heel langzaam aan beginnen te begrijpen na 1001 dagen van dienstbaarheid, bezinning en onthouding van aardse zaken. Dan pas maakt men een begin met het uitvoeren van de sama en de zielenreis die je erin kunt maken. Je bereikt het domein van geheime kennis, een soort gnosis. Sommige soefi's beweren dat wat uitgesproken of opgeschreven kan worden geen soefisme is. Een soefi word je, het is een manier van zijn in relatie tot Allah.

---

³¹ A. Golpinarli, *Mevlevi, Adab ve Erkani*, Istanbul, Inkilap Kitabevleri, 1963, pp. 64-65. Golpinarli baseert zich op: S.A. Aflaki, *Manakib-al Arifin*, z.j.

³² A. Golpinarli, 1963, a.w., pp. 63-70.

³³ A. Golpinarli, 1963, a.w., p. 63.

³⁴ A. Golpinarli, 1963, a.w., p. 71.

Wat het tevens lastig maakt om over een doel van de sama te schrijven is of de sama op zich wel een doel heeft, zoals extase (wajd). Het kan namelijk ook een gevolg zijn van deze zeer opgetogen gemoedstoestand Allah zeer nabij te zijn. In de *Encyclopaedia of Islam* staat hierover: '[...] it is not sama and dance wich induce ecstasy, but ecstasy wich arouses the dance'³⁵.

Een vaak terugkomend thema in het soefisme en in de sama is vrij te zijn van rationaliteit en jezelf in liefde op te geven voor Allah of de Habib. Habib betekent de Geliefde en is een van de namen van Allah. Rumi schrijft over deze liefde: 'Wat ik ook zeg om de liefde te beschrijven, als ik oog in oog met haar sta, sta ik beschaamd'. '[...] De pen schreef haastig, maar spleet zodra ze bij de liefde kwam. Toen het intellect de liefde wilde uiteenzetten, rolde het hulpeloos als een ezel in de modder'³⁶. Het omschrijven van wat men ervaart in het soefisme of in de sama is dus moeilijk, zo niet onmogelijk. 'De schoonheid van de Geliefde is voor minnaars de enige onderwijzer [...]', aldus Rumi. '[...]In de *Encyclopaedia of Islam* staat dat Rumi geen filosoof was en dat in zijn werken er vaak een aanval te lezen is op de leegte van pure intellectuele filosofie'³⁷. Ook hier weer kiest Rumi voor een weg die gewoon is voor veel mystici in de islam: ervaren in plaats van rationaliseren. In de sama is misschien een van de belangrijkste doelen jezelf overgeven aan en opstijgen naar Allah. Golpinarli schrijft dat de sama een spirituele reis is door verschillende stadia. In ieder onderdeel van de sama ceremonie wordt men zich meer bewust van Allah. De sama is zo bekeken een middel om dichterbij Allah te komen. Golpinarli schrijft verder dat de sama extase opwekt of dat het iets is wat na een toestand van extase te voorschijn komt.

Mijn persoonlijke conclusie is dat juist het niet concreet omschrijven wat het doel van de sama is een doel van de sama lijkt te zijn. Laat wat het doel van de sama is maar over aan Allah, lijken Rumi en andere soefi's te zeggen. Wat Allah je tijdens de sama schenkt, laat je over je heen komen. Ontvankelijk zijn voor de genade, gaven en liefde van Allah lijkt een doel van de sama te zijn.

Rumi heeft de sama nooit als een islamitisch ritueel willen voordoen. Hij zag er de vele voordelen van en vond het een menselijk ritueel dat niet per definitie in strijd met de islam hoeft te zijn. Zijn nadruk op liefde, mens, muziek en sama en de invloed die hij hiermee heeft uitgeoefend op moslims en niet moslims (in het westen) in het verleden en heden maken van hem een unieke persoon in de islamitische wereld.

De sama na Rumi

Om de sama in de websites die in hoofdstuk 3 omschreven wordt goed te bestuderen en beter te kunnen plaatsen in hun context, wil ik naast de sama van Rumi ook de sama van de Mevlevi's na Rumi omschrijven.

In de tweede generatie volgers na het overlijden van Rumi, de tijd van Ulu Arif Celebi, zien we een sama met een zekere vaste volgorde van religieuze rituelen met tekenen die lijken op een ceremonie: er wordt eerst gelezen uit de Koran, dan de Mesnevi, gazal's van Rumi of

---

³⁵ J. During, Samā, in: *The Encyclopaedia of Islam*, Vol. VIII, p. 1019.

³⁶ <http://roemivandaag.nl/?p=1543> Masnavi, 1, 114-115. Bezocht op: 10 juli 2015.

³⁷ H. Ritter, *Djalāl al-dīn Rūmī*, in: *The Encyclopaedia of Islam*, Vol. II, p. 396.

Sultan Veled. Dan begint men met de sama³⁸. Het is echter pas in de tijd van Pir Adil Celebi, die tot 1460 de shayh van de Mevlevi's was, dat de ceremoniële Mevlevi sama ontstond³⁹. Deze ceremoniële sama van de Mevlevi's kent vele strikte voorschriften en lange spirituele voorbereidingen. Zo kent men de 1001 dagen van dienstbaarheid voor de Mevlevi orde en gehoorzaamheid aan een Mevlevi shayh voordat men mag meedoen als volwaardig lid aan de sama. Golpinarli schrijft in *Mevlana'dan sonra Mevlevilik* uitvoerig over de vele regels van de sama van de Mevlevi's. De volgende twee alinea's zijn hier extract van.

'De semazen (de sama uitvoerder) [...] draait zijn linker been naar links. Tegelijkertijd tilt hij zijn rechtervoet ter hoogte van de knie van het linkerbeen. Zonder de linkerknie te buigen draait deze verder door naar links. Zijn rechtervoet bereikt in één draai de plek waar hij zich afzette. De rechtervoet wordt daarbij in de richting waarin men draait gericht waarna het rechterbeen heel even recht bovenop de rechtervoet tot stilstand komt. Zijn gezicht en borst zijn nu weer naar de beginpositie toe gedraaid'. [...] De semazen [...] laat zijn armen zachtjes over zijn schouders naar borsthoogte zakken en bevrijdt zijn handen uit de gekruisigde positie en brengt ze naast zich. Als vleugels die opengeslagen worden strekt men de armen omhoog. De handen en armen zitten nu ongeveer op hoofdhoogte. De rechterhand opent zich naar boven als in een gebedspositie. De linkerhand is naar beneden toe geopend. Het hoofd is naar rechts gebogen en het gezicht is naar links gedraaid. De ogen zijn bijna of helemaal gesloten. Van binnen looft men de namen van Allah terwijl de tennure zich opent⁴⁰.

2.3 Enkele beelden van Rumi vòòr of naast de online beelden

Naast de klassieke manier waarop Rumi tot nu toe behandeld is bestaan er andere beelden van Rumi. In deze paragraaf volgen er enkele.

Bescheidenheid siert professor F. D. Lewis als hij in de introductie van zijn bijna 700 pagina's tellende meesterwerk over Rumi schrijft: 'Room on the shelf for another Rumi?'⁴¹. Julie Scott Meisami schijft in het voorwoord van hetzelfde boek dat er grote behoefte is aan duidelijk beeld van Rumi: 'The long history of discussion and scholarship on the poet – both Eastern and Western – has created many Rumis: the ecstatic mystic, the theosophist, the teacher and preacher, the Mevlevi dervish, lost in the whirling of the dance'⁴². Er bestaan dus meerdere beelden van Rumi die tegenstrijdige elementen kunnen bevatten.

Golpinarli schrijft bijvoorbeeld dat Rumi door sommige wervelende derwisjen gepresenteerd wordt als iemand die een zeer strikte rituele sama uitvoerde. Het idee dat de sama van Mevlevi's anno 2015 nagenoeg dezelfde sama is als de sama van Rumi ontstaat volgens Golpinarli door mensen die de hedendaagse sama direct willen linken aan Rumi en zo autoriteit willen verkrijgen. Golpinarli neemt afstand van dit idee omdat het volgens hem op geen enkel wetenschappelijk bron gebaseerd is.

---

³⁸ A. Golpinarli, 1963, a.w., p. 76. Golpinarli ontleent dit aan: S.A. Aflaki, *Manakib-al Arifin*, pp. 797, 818-819, 846-848, 878-879, 880, 921, 932.

³⁹ A. Golpinarli, 1963, a.w., p. 76.

⁴⁰ A. Golpinarli, *Mevlana'dan sonra Mevlevilik*, 1983, pp. 376, 388.

⁴¹ F. D. Lewis, a.w., p. 5.

⁴² F.D. Lewis, a.w., p. XIII (Voorwoord).

Al schetsen historische bronnen andere beelden, voor veel Turkse mensen is Rumi of Mevlana (een van zijn eretitels dat onze heer betekent) een Turk. Hij leefde het grootste deel van zijn leven in Turkije en zijn zoon en volgers hebben immers meer dan 7 eeuwen onafgebroken in Konya, Turkije zijn traditie voortgezet. Schimmel schrijft dat Turken het idee van Rumi als niet-Turk nooit zullen accepteren.

Soennitische moslims willen Rumi dikwijls presenteren als iemand die voornamelijk de Koran en hadith serieus nam. Een voorbeeld hiervan is Halil Sahin met zijn boek: *Mevlana kennen in het licht van de Koran en de soenna*. Veel sjiieten, zo claimt Sahin, wijzen op de sympathie van Rumi voor Hz. Ali, en claimen daardoor dat Rumi vooral sjiitisch is⁴³.

Een mogelijke verklaring voor de verschillende beelden

Lewis schrijft hoe mensen uit Rumi's tijd beweren dat mensen met zeer uiteenlopende overtuigingen Rumi liefhadden en naar zijn preken luisterden. Rumi sprak over liefde, mensen, sama en muziek. Rumi schrijft: 'I consorted with the unhappy and with them that rejoice. Everyone became my friend from his own opinion'⁴⁴. Een online zeer vaak voorkomende reactie van een Rumi liefhebber op een forum is: 'When I read his words, they are familiar. Not in the sense of having read them before, but in that I deeply know what he is saying to be true. He is reminding us of that which we know already; of the hidden jewel that lies inside of us all'⁴⁵. Iedereen herkent iets van zichzelf in Rumi en daarom is Rumi voor jezelf claimen makkelijker dan wanneer Rumi een zeer exclusieve en standplaatsgebonden boodschap had verkondigd. Dit verklaart wellicht ook waarom er zoveel beelden zijn van Rumi.

Het ironische van het egocentrisch claimen van Rumi voor jezelf, je eigen stroming of nationaliteit is dat Rumi zijn hele leven lang, en vooral na de ontmoeting met Sems, zich presenteert als iemand die boven nationaliteiten, culturen en zelfs overtuigingen staat: 'Love's folk live beyond religious borders. The community and creed of lovers: God'⁴⁶.

Ik heb in dit onderdeel een beeld geschetst van de historische Rumi voor het internet tijdperk en enkele 'offline beelden' getoond. Het is interessant de historische Rumi te vergelijken met de online presentaties van Rumi. Presenteren websites een modernere en aan de 21^e eeuw aangepaste beeld van Rumi of tonen zij juist een heel conservatief en aan de eigen orde aangepaste beeld van Rumi? Daarnaast is het interessant te kijken hoe Rumi's gedachtegoed en rituelen met een levendig en dynamische communicatie middel als internet samengaan? Welke multimedia mogelijkheden past men toe en hoe interactief zijn deze websites? In hoofdstuk 3 bestuderen we drie 'Rumi-websites' om antwoorden te vinden op deze vragen.

---

⁴³ H. Sahin, *Kuran ve Sunnet Isiginda Mevlana'yi tanimak*, Istanbul, Nun Yayincilik, 2009, p. 260.

⁴⁴ R.A. Nicholson, *The Mathnawi of Mawlana Jalaladdin Rumi*, p.10.

⁴⁵ <http://fuckyeahrumi.tumblr.com/page/15> Bezoekt op: 28 augustus 2015.

⁴⁶ F.D. Lewis, a.w., p. 406. Lewis baseert zich op: Rumi, *Masnavi-ye Manavi*, 2:1770, ed. R.A. Nicholson as *The Mathnawi of Jalalu ddin Rumi*, E.J.W. Gibb Memorial, new series, London, Luzac & Co., 1925, 1929, 1933.

HOOFDSTUK 3: Rumi in het internet tijdperk

Inleiding: De Rumi-driehoek. Een Turkse, Amerikaanse en Nederlandse Rumi?

Er bestaan talloze websites die in deze scriptie bestudeerd zouden kunnen worden. Het zou interessant kunnen zijn websites te onderzoeken die gemaakt zijn door mensen uit verschillende culturen of werelddelen. Iedere cultuur kan iets van haar eigen kenmerken laten doorschemeren in de boodschap of rituelen die men kiest te presenteren. Zo kan ik mogelijk een grotere rijkheid aan presentaties tegenkomen, meer nuances zien of verrassende overeenkomsten en tegenstellingen constateren. Drie websites met ieder een 'venster naar Rumi' kunnen zo een zogenaamde 'Rumi-driehoek' vormen.

Een nadeel van te grote verschillen tussen websites zou de moeilijkheid kunnen zijn om rituelen te vergelijken. Dit kan het geval zijn wanneer twee of drie websites totaal andere boodschappen of rituelen tonen. Op zich kan dit al heel veel duidelijk maken omdat juist hetgeen niet wordt getoond soms meer zegt over het beeld van Rumi dan hetgeen dat wel getoond wordt. Om voldoende verschil én continuïteit tussen websites te hebben zijn de volgende drie websites interessant: Mevlana.net (Turkije), Threshold Society (Amerika) en Roemi Vandaag (Nederland). De drie website eigenaren zijn leerlingen van elkaar¹ en behoren tot de Mevlevi soefi traditie, maar een eerste blik op de websites toont toch drie verschillende presentaties van Rumi. Ik heb een uitgebreide omschrijving van de inhoud en design van de drie websites geschreven. Omdat dit 9 pagina's in beslag neemt plaats ik dit in bijlage 2.

Vijf centrale aandachtspunten toegepast op drie websites:

In de volgende vijf paragrafen bekijk ik de drie websites op het beeld dat zij schetsen van Rumi, autoriteit, rituelen, online gemeenschap en online rituelen. Ik kies voor deze vijf aandachtspunten omdat ze ieder invloed kunnen hebben op het bestaan van een Rumi online of online Rumi. Een modern of behoudend beeld van Rumi kan mogelijk resulteren in het omarmen of verwerpen van online Rumi. Wanneer makers van een website veel autoriteit claimen heeft dit invloed op het recht dat men zich zelf toeschrijft online religiositeit vorm te geven. De aard en vorm van de rituelen kan stroken of botsen met online rituelen. Het bestaan of ontbreken van een online gemeenschap en online rituelen bepaalt voor een belangrijk deel het bestaan of ontbreken van online Rumi.

Iedere paragraaf in hoofdstuk 3 begint met een algemene inleiding over het aandachtspunt zelf. Daarna zoom ik in op de website zelf.

Het volgend punt moet nog gemeld worden. Halverwege het schrijven van deze scriptie, in februari 2014, begon ik aan een tweede master die vanwege studie praktische redenen voorrang kreeg op deze scriptie. In 2015 waren de inhoud van de websites uiteraard gewijzigd. Gelukkig had ik het grootste gedeelte van de websites opgeslagen. Wanneer inhoud verwijderd, verplaatst of veranderd is, meld ik dit zo duidelijk mogelijk.

---

¹ (De Nederlandse website eigenaar is leerling van de Amerikaan. De Amerikaan is leerling van de Turk)

3.1 Het beeld van Rumi in de Rumi-driehoek.

Inleiding

In paragraaf 2.3 schreef ik over de vele offline beelden van Rumi: ‘the ecstatic mystic, the theosophist, the teacher and preacher, the Mevlevi dervish, lost in the whirling of the dance’². Het is in deze scriptie niet de bedoeling de online beelden met de offline beelden te vergelijken. In deze scriptie concentreer ik me op de online beelden. In mijn zoektocht naar presentaties van Rumi viel het mij in eerste instantie op dat bijvoorbeeld traditionele soennitische websites die aan Rumi zijn gewijd met geen enkele of zeer weinig detail verwijzen naar de meer menselijke of profane kant van Rumi. Zo ontbreken of vervagen in deze traditionele websites³ dikwijls details over zijn intieme verhouding met zijn vrouw⁴ of het uitvoeren van de sama met verschillende vrouwen die rozen op hem gooiden⁵. In veel westerse, niet academische of ‘populaire’ websites⁶ ontbreekt of raakt het beeld van Rumi als soennitische moslim die zich ook hield aan de vijf zuilen van de islam op de achtergrond en zie ik vooral een nadruk op de humane en universele boodschappen in zijn poëzie⁷. Ook Lewis maakt deze constatering in *Rumi, Past and Present, East and West*⁸. Bijzonder interessant is het dus om ook te kijken welke beelden en presentaties van Rumi juist weg worden gelaten.

Hiernaast zegt de design en vormgeving van een site soms evenveel als de geschreven boodschap. Karaflogka schrijft dat met de zeer uitgebreide mogelijkheden van multimedia een website meer kan visualiseren en demonstreren dan een boek of welk ander communicatiemiddel. Hierbij neemt kleur een aparte plaats in: ‘Colours not only add visual attractiveness to a site but also determine its message, for they embody symbolic meanings that are interpreted diversely by different cultures, ages and genders’⁹. Bunt beweert dat de tijd en energie die verscheidene moslims of islamitische instanties steken in het maken van websites aantoont dat moslims gebruik maken van de ‘online ideological advantages’¹⁰. Zo schrijft hij over de website CyberSalat waar ‘sophisticated ‘freeware’ programme’ gebruikt wordt om onder andere gebedshandelingen te tonen: ‘Colour graphics showing changes in postures required for prayer’¹¹.

Ook ‘social, political, cultural, economic and historical frameworks and motives’ spelen een rol in het tot stand brengen en presenteren van een boodschap¹². De design en vormgeving van een website kan dus veel vertellen over het beeld en boodschap van een website.

---

² F.D. Lewis, a.w., p. XIII (Voorwoord).

³ <http://www.mevlana.com/en/> en <http://www.mekder.org/> Bezocht op: 22 april 2015.

⁴ F.D. Lewis, a.w., p. 320. Lewis baseert zich op: S.A. Aflaki, *Manakib-al Arifin*, p. 450.

⁵ A. Golpinarli, 1999, a.w., p. 213. Golpinarli ontleent dit aan: S.A. Aflaki, *Manakib-al Arifin*, p. 123 a-b.

⁶ <http://www.rumi.org.uk/>, <http://www.theosofie.net/sunrise/sunrise1994/novdec1994/rumi.html>, <http://spiriactua.blogspot.nl/2011/01/heilige-teksten-van-rumi.html>, <http://kunst-en-cultuur.infonu.nl/mensen/134916-rumi-de-innerlijke-weg-van-de-soefi.html> Bezocht op: 25 december 2013.

⁷ A. Golpinarli, 1999, a.w., pp. 204-205. Zie ook: F.D. Lewis, a.w., pp. 12-20.

⁸ F.D. Lewis, a.w., p. 8.

⁹ A. Karaflogka, a.w., p. 188.

¹⁰ G.R. Bunt, 2003, a.w., p. 132.

¹¹ G.R. Bunt, *Virtually Islamic, Computer Mediated Communication and Cyber Islamic Environments*, University of Wales Press, 2000, p. 106.

¹² A. Karaflogka, a.w., p. 184.

3.1.1 Een analyse van het beeld van Rumi in Mevlana.net

In deze paragraaf geef ik eerst weer hoe het beeld van Rumi in Mevlana.net wordt weergegeven. Daarna volgt mijn analyse van het beeld.

De website (Mevlana.net) is gemaakt door de familie van Rumi die meer dan zeven eeuwen in Konya, Turkije leeft, de Mevlevi's of de Çelebi familie. De makers van de website benadrukken met klem dat zij de erfgenamen van Rumi zijn en claimen daardoor dé autoriteit op het gebied van Rumi's boodschap en werken te zijn. Via de home pagina kom je op een pagina waarin de bijna acht eeuwen oude en 26 generaties tellende Çelebi's in een stamboom staan weergegeven¹³. Deze stamboom komt overeen met de Çelebi stamboom van Lewis¹⁴ en Golpinarli¹⁵. De website is tot stand gekomen met de morele steun van de in 1996 gestorven 32ste Çelebi, Dr. Celaleddin Çelebi. De website heeft een Turks en Engels talige versie. Nu de orde en het klooster van de Mevlevi Çelebi's enkel bestaan in de vorm van een museum willen de makers van de website de literaire werken en gedachtengoed van Rumi via het internet behouden voor toekomstige generaties¹⁶.

Links bovenaan de home pagina is een bekende afbeelding van Rumi afgebeeld. Met dit plaatje is Rumi voor veel mensen herkenbaar. Rumi zit in het plaatje in een soort contemplatie of zhikr houding. Hij draagt een Destar (een soort tulband die in de middeleeuwen door veel soefi's gedragen werd) en kleren die doen denken aan traditionele islamitische en soefi kleding. Rechts van het plaatje staat de in Turkije meest beroemde uitspraak van Rumi: 'Come, come again, whoever you are, come! [...] Ours is the portal of hope, come as you are'. Onder deze uitspraak staat zijn naam: Mevlana Celaleddin Rumi. Achter deze naam staat een achtergrond tekst met Arabische letters: Ya Hazreti Mevlana. Het staat voor O Heilige Rumi. Rechts van deze tekst is een foto van het museum en mausoleum van Rumi in Konya afgebeeld dat vroeger een levendige kloosterorde en het centrum van de Mevlevi's was. Onderaan de home pagina staat een foto van het klooster met een minaret van de nabijgelegen gebedsruimte.

Op de pagina Who is Mevlana?¹⁷ wordt Mevlana ook genoemd zonder eretitels en met zijn naam die zijn familie hem bij geboorte gaf: Muhammed. Onderaan de pagina staat een uitspraak van Rumi: 'As long as I live, I am the slave of the Quran, I am the ground of chosen Mohammed's way. Whoever carries a word of me apart from this, I am complainant of him and I am complainant of those words too'. De makers van de site gaan verder met: '[...] he always pursued Hz. Mohammad's teachings in his divine journey, always conforming to God's commandments, preaching and practising in the Islamic discipline'. Maar ze schrijven daarna ook dat Rumi: '[...] complains about the fundamentalist ideas appended into Islam later on, and even more so about the destructive ignorance of the madrassah'. De madrassah is een klassiek studie centrum in de islamitische wereld¹⁸.

¹³ http://mevlana.net/family_tree.html Bezoekt op: 10 april 2015.

¹⁴ F.D. Lewis, a.w., pp. 431-432

¹⁵ A. Golpinarli, 1963, a.w., pp. 149-150.

¹⁶ <http://mevlana.net/index.html> Bezoekt op: 10 april 2015.

¹⁷ <http://mevlana.net/mevlana.html> Bezoekt op: 22 april 2015.

¹⁸ <http://mevlana.net/mevlana.html> Bezoekt op: 22 april 2015.

Naast deze islamitische context toont men ook een dialoog gezinde Rumi. Op de home pagina staat dat Rumi een moslim was maar: 'To him all religions were more or less truth. Mevlana looked with the same eye on Muslim, Jew and Christian alike'. Met het kopje Dr. Çelebi bereik je via Writings op de pagina Message of Friendship¹⁹. Daar staat de volgende uitspraak van Rumi: 'Our mother is love! Our father is love! We are born from love! We are love! All loves constitute a bridge leading to the divine love. To love human beings means to love GOD'. Nu volgt mijn analyse van de manier waarop Rumi is weergegeven.

Karaflogka en de impressie van Rumi op Mevlana.net

Na het lezen van Karaflogka's claim dat de kleur van een site mede de boodschap van een website kan bepalen²⁰, is mij een link opgevallen tussen de donkerrode en bruine kleuren op beide zijden van iedere pagina en tevens in een brede balk boven en onder iedere pagina enerzijds en de boodschap van de site anderzijds. De kleuren komen sterk overeen met de kleuren van de foto's van de sama vloer²¹ en het klooster²². De kleuren lijken te wijzen op het leven als derwisj monnik in een klooster uit oude tijden. De lichtere achtergrond van de ruimte waar de teksten op staan (het middelste gedeelte van de pagina's) heeft een licht beige of lichte zandkleur met hele lichte lijnen en strepen die kris kras door elkaar gaan. Vooral op de pagina Message of Friendship²³, naast de tweede alinea, is dit duidelijk te zien. Met het gevaar meer te zien, omdat ik dit wil zien, durf ik toch de gelijkenis met een oud manuscript of document te maken, mogelijk ook weer een verwijzing naar oude tijden waarin 'derwisj-monniken' zich bezighielden met het schrijven van manuscripten of soefiteksten.

Rumi's woorden, poëzie en levenswijze worden met deze kleuren in het kader van een islamitische middeleeuwse Mevlevi klooster geplaatst. De kleding en Arabische woorden op de home pagina lijken hetzelfde doel te hebben. Ook de naam bij geboorte (Muhammed), Rumi's uitspraak een slaaf van de Koran te zijn en het commentaar van de Dr. Çelebi dat Rumi zich altijd conformeert tot 'God's commandments, preaching and practising' past in dit kader. Naast de meer dialooggezinde en universele uitspraken van Rumi door de website heen overheersen de illustraties van het klooster, de islamitische soefi context en de sterk met de kleuren van het klooster overeenkomende tinten. Het beeld dat de site van Rumi lijkt te willen geven is het beeld van een islamitische Mevlevi 'klooster-derwisj'. De makers van de site lijken met tekst en visuele weergaven duidelijk te willen maken dat Rumi verbonden is met de islam en de traditie van de Mevlevi's en met het klooster in Konya.

Een vereenvoudigd beeld

De liefde en eerbied van veel Turken voor Rumi is erg groot²⁴. De meeste Turken kennen echter de Perzische taal niet en hebben de Mesnevi of de Divan niet gelezen, ook niet in het Turks²⁵. Rumi is mede populair omdat hij als een Turkse dichter en heilige wordt gezien en een bezoek aan zijn graf een helende of geloofsversterkende werking zou hebben. Veel Turken kennen wel een populaire uitspraak van Rumi: 'Come, come again, whoever you are,

¹⁹ http://mevlana.net/message_of_friendship.html Bezocht op: 22 april 2015.

²⁰ A. Karaflogka, a.w., p. 188.

²¹ <http://mevlana.net/contact.html> Bezocht op: 22 april 2015.

²² <http://mevlana.net/index.html> Zie rechtsboven en rechtsonder de pagina. Bezocht op: 22 april 2015.

²³ http://mevlana.net/message_of_friendship.html Bezocht op: 22 april 2015.

²⁴ A. Schimmel, a.w., p. 326

²⁵ F.D. Lewis, a.w., p. 430.

come! Heathen, fire worshipper or idolatrous, come!'. Deze slogan toont de tedere en allesovattende liefde van Rumi en kom je vaak tegen ingelijst aan de muur in de huiskamer van veel Turken. Je hoort en ziet het echter zo vaak dat het bijna een cliché is geworden.

Van Rumi bestaan er echter meer dan 30.000 gedichten en 26.000 verzen of kwatrijnen²⁶. Volgens sommige deskundigen zoals R.A. Nicholson is de Mesnevi een van de grootste literaire werken ooit²⁷. Waarom plaatst een website die claimt dé deskundige van Rumi te zijn enkel de meest bekende en bijna cliché geworden uitspraak van Rumi zo centraal op iedere pagina van de gehele website²⁸? Dit lijkt vergeleken met zijn zeer grote en invloedrijke werk op een versimpeling en een in stand houden van dit vereenvoudigde beeld. Waarom plaatst Mevlana.net niet andere uitspraken of minder bekende verzen met veel meer diepgang? Is het mogelijk te stellen dat Mevlana.net probeert te profiteren van het populaire beeld van Rumi?

Lewis schrijft dat Turken een bezoek aan Rumi's graf als een pelgrimage zien en geloven in de helende kracht van het bidden aan Rumi's graf. Rumi zelf was tegen het bouwen van een tombe of mausoleum voor zich zelf, zo schrijft Golpinarli²⁹. Van een website die claimt de autoriteit en deskundige te zijn op het gebied van Rumi en zijn werken mag men een kritischere houding verwachten. Golpinarli, die is opgegroeid in dezelfde kring van Mevlevi's die Mevlana.net hebben gemaakt, schrijft tevens een uitspraak van Rumi dat via mondelinge traditie is overgeleverd: 'Zoek, als wij zijn heengegaan, ons graf niet onder de grond. Zoek ons echter in de harten van de heiligen'. Waarom geeft de website dit en het volgende gedeelte van de Mesnevi waar Golpinarli over schrijft niet weer op de website: 'A tomb with domes and turnets that is not good (approved) on the path of the followers of Reality' (M 3: 133). Is dit een poging van de website om meer bezoekers in de mausoleum en op de website te krijgen, ondanks de afkeuring van Rumi voor een tombe?

Onbekende kanten van Rumi

Op de website kom je via de werken van Dr. Celebi op de pagina waar onder andere ideeën over vrouwen in de soefi traditie staan³⁰. De website brengt hier wel een minder bekende kant van Rumi in beeld door te schrijven over een dialoog tussen Rumi en een prostituee. Aan het einde van de dialoog stopt de vrouw met prostitutie en wordt een volgeling van Rumi. Hier lijkt de website niet perse te willen aansluiten bij het populaire en traditionele beeld van Rumi onder Turken dat Rumi enkel en alleen een heilige moslim is en al zijn gedrag direct uit de islam of Koran voortvloeit. In paragraaf 2.1 schreef ik in het onderdeel *Een vrije geest én de shariah* onder andere over de obscene en seksueel getinte verhalen in de Mesnevi en een scheldende Rumi. In sommige van deze verhalen worden seksuele handelingen tussen twee denkbeeldige figuren in het verhaal plastisch en bijna beeldend omschreven zoals in M5:3880-3891. Schrijven over hoe Rumi een dialoog aangaat met een prostituee die daarna zijn volgeling wordt is één ding. Schrijven over deze seksueel duidende zaken in een islamitische context is iets heel anders. Rumi kon bijvoorbeeld ook slecht tegen onrecht en geleerden die zich hoger zagen dan anderen. Als een persoon Rumi

²⁶ A. Schimmel, a.w., pp. 315-316.

²⁷ W.C. Chittick, 2005, a.w., p. 4.

²⁸ Enkel wanneer je het kopje 'Dr. Celebi' aanklikt krijg je een andere tekst.

²⁹ A. Golpinarli, 1999, a.w., p. 131.

³⁰ http://mevlana.net/views_on_women.html Bezocht op: 22 april 2015.

en zijn publiek kleineert door te beweren dat Rumi's publiek tot de allerlaagste arbeidersklasse behoort, scheldt Rumi deze persoon uit en vervolgt zijn woorden met: 'Was Mansur (een mysticus) geen wolspinner, was Ebubekr uit Buhara geen stoffeerder en was een andere geleerde geen raamverkoper!³¹. Mevlana.net houdt echter vol, buiten dit voorbeeld over de dialoog met een prostituee, dat Rumi enkel vol zit van liefde en mededogen en al zijn gedrag direct is te rijmen met de islam of Koran.

Voorlopige conclusie

Mevlana.net is gemaakt door de laatste generatie Mevlevi's die beschikken over de toegang tot en het beheer van de Mevlana museum en mausoleum. Dit museum beschikt over de meest historische werken van Rumi. Toch kom ik op de website de minder bekende kanten van Rumi niet tegen. Mevlana.net houdt het in Turkije bekende beeld van Rumi in stand, behalve op het punt van de dialoog met de prostituee. Rumi is een heilige die enkel of vooral een boodschap van liefde en tolerantie uitdraagt. Hij is bovenal een moslim en Mevlevi die aan het klooster is verbonden. Het is mogelijk dat de makers van Mevlana.net op deze manier meer status en leden willen verkrijgen.

3.1.2 Een analyse van het beeld van Rumi in de Threshold Society

De Threshold Society (www.sufism.org) is opgericht door Kabir Edmund Helminski. Helminski ontmoet zijn eerste shayh, Suleyman Loras Hayati Dede, in Amerika in 1976. Na de ontmoeting met Suleyman Dede, die veel impact maakt op Helminski, bezoekt Helminski de in Turkije wonende Suleyman Dede vijf achtereenvolgende jaren ('80-'85). In deze vijf jaar wijdt Suleyman Dede Helminski in als derwisj. In 1990 wordt Helminski, na nog eens vijf jaar van dienstbaarheid, aangesteld als vertegenwoordiger van de Mevlevi orde in Noord Amerika³². Lewis noemt The Threshold Society die vestigingen in onder andere Vermont en California heeft: 'probably the most visible active Mevlevi enterprise in the world'³³. Naast een ontmoetingscentrum en meerdere kantoren, beschikt de Threshold Society over een sama ruimte en verschillende zhikr en studie kringen binnen en buiten Noord Amerika³⁴. Hiernaast organiseert men gastlessen en retraites.

Commercie van spiritualiteit?

Het eerste wat opvalt aan de website is de commerciële insteek. Er zijn veel mogelijkheden producten te kopen. Op de home pagina staat een link naar een muziek cd van Helminski (\$9.99). Ook staat er een cursus programma in PDF vorm te koop voor een \$150. Wanneer men moeite heeft dit bedrag te betalen kan men voor een speciale arrangement in aanmerking komen³⁵. De grootste rubriek op de home pagina heet *Books Available on Amazon* en toont vooral boeken van Helminski. Via het kopje Shop op de home pagina kun je ilahi's, podcasts, cd's en cursusmateriaal kopen. Wel moet opgemerkt worden dat het grootste deel van de website kosteloos te verkrijgen is. Ondanks dat een overgroot deel

---

³¹ F.D. Lewis, a.w., p. 317. Zie ook: A. Golpinarli, 1999, a.w., p. 218.

³² F.D. Lewis, a.w., p. 522.

³³ F.D. Lewis, a.w., p. 523.

³⁴ <http://sufism.org/lineage/threshold/threshold-society-centers> Bezocht op: 21 april 2015.

³⁵ <http://sufism.org/store/products/the-ninety-nine-day-program-pdf-download-version> Bezocht op: 24 april 2015.

onbetaald te verkrijgen is, domineren de aankondigingen van te koop aangeboden producten de website. Op de Society Finances pagina staat een omschrijving van de in- en uitgaven. De makers van de website schrijven dat er enkel een (anderhalf dag per week werkende en) betaalde office manager is³⁶. Voor de rest bestaat de gehele 'non-profit' organisatie uit vrijwilligers. De inkomsten van 'pledges, donations, programs and events' worden onder andere besteed aan de office manager, cursusmateriaal, kantoor benodigdheden en 'webservicing'.

In al dit commerciële lijkt een tegenstrijdigheid te zitten. Het soefisme en de weg van Rumi lijken in eerste instantie afstand te nemen van handel en andere commerciële zaken. Toch is de werkelijkheid genuanceerder. Als we de historische houding van Rumi op dit onderwerp bekijken dan zien we dat Rumi aangeeft dat vele heilige mannen in het soefisme ambachtslieden waren die zich bezig hielden met handel en verkoop. Rumi zelf voorzag in zijn onderhoud door te doceren en fatwa's uit te spreken. Wie niet in zijn eigen onderhoud voorziet was voor Rumi geen cent waard³⁷. Spaarzaamheid was een grote deugd in zijn leven en daarom had hij zeer weinig eigen vermogen³⁸.

Hiernaast is de plaats van arbeid in de islam een andere dan die in het christendom. Het algemeen beeld van een pastoor en vooral een monnik is dat hij zich verre houdt van werk, handel en commerciële zaken. In de islam zijn handel en arbeid aanbevelingswaardige zaken. De profeet Mohammed was zelf een handelaar. Weliswaar zijn er soefi orden die net als christelijke monniken in afzondering of armoede leefden, toch gold dit lang niet voor alle soefi orden of tarika's. Zo voorzag Rumi's shayh Sems in zijn eigen onderhoud door het verkopen van broekriemen die hij zelf weefde³⁹. Arbeid en handel is zo bekeken een deugd. Is het verkopen van producten en het commerciële van de Threshold Society nu geheel in deze lijn van Rumi en de islamitische arbeidsethos? Ik heb Helminski over deze zaak gemaïld. Zijn volledige reactie op mijn mail plaatst ik in bijlage 3. Helminski schrijft onder andere: 'The books are sold through Amazon (not by us) and include authors other than ourselves. Writers also know that book royalties do not generate a significant income' en '[...] 95% of our activities are freely offered, including the activities of our groups in a dozen countries'. Hij voegt hier nog aan toe: '[...] we have earned our livelihood apart from Sufism and we have supported Sufism with our earnings more than we have been financially supported by our Sufi activities'. Verder schrijft hij dat de Threshold Society beslist niet bezig is met het commercialiseren van spiritualiteit.

Het is niet mogelijk uit te sluiten dat de winst van alle verkoop voor de positie van de eigenaren voordelig kan zijn. Het is echter ook niet mogelijk te beweren dat het commercieel ogende van de website in strijd is met een islamitische kijk op arbeid en Rumi's opvattingen over zelf onderhoudend zijn. De Threshold Society moet als non-profit organisatie zich staande weten te houden en is aangewezen op moderne bronnen van inkomsten als Amazon en de verkoop van cursus materiaal. Het is mogelijk een lastige taak een balans te vinden tussen té veel commercie en de waarden van Rumi: spaarzaamheid en geen groot eigen vermogen hebben. Mijn persoonlijke indruk is dat Threshold Society geen winst

---

³⁶ <http://sufism.org/lineage/threshold/society-finances-2> Bezocht op: 25 april 2015.

³⁷ A. Golpinarli, 1999, a.w., pp. 187-188.

³⁸ A. Golpinarli, 1999, a.w., pp. 218-219.

³⁹ F.D. Lewis, a.w., p. 146.

beogende organisatie is, maar het is aan de lezer van de scriptie om hier een eigen mening over te vormen.

Zones van religiositeit

Prof. Dr. P.G.J. Post, hoogleraar aan de Universiteit van Tilburg, Departement Cultuur studies, schrijft dat wanneer in de moderne tijd een religieuze of spirituele beweging succesvol wil zijn, het verschillende zones van religiositeit moet behelzen. Een zone waar men religiositeit of spiritualiteit kan vinden is in de natuur, in memorialen of in kunst en cultuur. Ook de 'healing field', met kuuroorden en Boeddhistische heel-stenen, is bijvoorbeeld een zone. Als men nu naast de traditionele zone, zoals de kerk of moskee, zoveel mogelijk de bovenstaande 'moderne' zones mengt, dan heb je een succesformule⁴⁰.

Op de home pagina staat op zondag 19 januari 2014 de aankondiging van een retraite: 'Join us this Spring in California: for a weekend of friendship, Sufi music, zhikir, and contemplation in the tradition of Rumi'. Deze aankondiging is inmiddels verwijderd. Daarom voeg ik printscreens over de aankondiging in bijlage 4. De foto die links van de aankondiging staat kan zomaar uit een wellness en spa center komen. De foto toont druppels die in water vallen en steeds groter wordende kringen veroorzaken. Links van deze kringen is het gezicht van een vrouw afgebeeld die aan het contempleren is. Het geeft de retraite de sfeer van een ontspannen weekend waarin je ook gewoon lekker tot rust kunt komen.

De retraite van Kabir lijkt ook enkele van deze zones te bevatten. De foto met druppels, water en de in rust of contemplatie verkerende vrouw past ook goed bij de healing field. Wanneer je op deze foto klikte zag je een foto van The Mercy Center, de plek van de retraite (zie bijlage 4). Er is een foto van een mooi versierde tuin afgebeeld met kleurige bloemen en een mooi beeld op een zonnige dag. De retraite vindt plaats in de lente en in de natuur en lijkt zo ook over deze zone te beschikken. In muziek, natuur of de sama kunnen veel mensen elkaar ontmoeten, soefi of niet soefi. Zo maken de makers van de website en de organisatoren bewust of onbewust gebruik van verschillende zones van religiositeit om mensen te enthousiasmeren voor de retraite en te binden aan de Threshold Society.

De pagina over Rumi

Deze pagina binnen de website heeft als titel: The Life and Spiritual Milieu of Mevlâna Jalâluddîn Rumi⁴¹. Onder de titel van de pagina staat dat deze tekst een introductie op het boek *Rumi: Daylight* is en is vertaald door Kabir en zijn vrouw, Camille Helminski.

In de inleiding staat: 'He has been presented as both refined and sensual, sober and ecstatic, deeply serious and extremely funny, rarefied and accessible'. De website bevestigt hiermee de visie van Scott Meisami in het voorwoord van *Rumi, Past and present, East and West* dat er een veelheid aan beelden over Rumi bestaat⁴². Kabir schrijft over Rumi: 'First of all, it needs to be understood that Rumi's tradition is not an 'Eastern' tradition. It is neither of the East nor of the West, but something in between'. De islam en God spelen een rol in Rumi's leven, maar de islam en God krijgen een heel universeel en boven alle culturen staand karakter.

---

⁴⁰ Hoorcollege 'Ritueel en Religie', P.G.J. Post. (30 oktober 2012) Tilburg: Master Religie en Ritueel.

⁴¹ <http://sufism.org/lineage/rumi> Bezoekt op: 22 april 2015.

⁴² F.D. Lewis, a.w., p. XIII (Voorwoord).

Wat volgt is een alinea over de omgeving van Rumi waar mensen praktiseren en zich houden aan de regels van de islam. Het doel van het praktiseren van de geloofspraktijken in de islam wordt als volgt uitgelegd. Als men in een staat van 'faithlessness' is, dan leef je 'in slavery to the false self and the desires of the material world'. Via 'spiritual practices' en 'Islam or Submission' kan men komen tot een hogere staat. Zonder deze submission kan het hart geen 'spiritual guidance and nourishment' geven. Zo verkrijgt men 'spiritual maturity' en is 'the self [...] a reflection of the Divine'. 'God is the Beloved or Friend' en 'Love of God leads to the lover forgetting himself in the love of the Beloved'.

De islamitische praktijken en *submission* zijn dus belangrijke zaken, maar dienen een hoger doel. Het gaat om spirituele leiding en voeding om spirituele volwassenheid te bereiken. Spirituele volwassenheid betekent weer een 'reflection of the Divine' zijn. Dit 'zijn' staat boven alle culturen en is universeel. Afgaande op enkel deze tekst op de Rumi pagina is Rumi iemand die praktiseert, maar spirituele volwassenheid en liefde voor (en van) God boven al het andere houdt. Dit komt goed overeen met wat Lewis⁴³, Chittick⁴⁴ en Golpinarli⁴⁵ beweren over Rumi.

Wat opvalt is dat de Threshold Society, in tegenstelling tot Mevlana.net, wel een heel divers beeld schetst van Rumi's meest belangrijke werk, de Mesnevi: It's content includes [...] every kind of human activity: religious, cultural, political, sexual, domestic; every kind of human character from the vulgar to the refined. [...] from this mundane world of desire, work, and things, to the most sublime levels of metaphysics and cosmic awareness. It is its completeness that enchants us'. Rumi wordt geschetst als een heel breed georiënteerde persoon.

Wat de website vooral kenmerkt zijn oeroude islamitische of soefi termen en gebruiken die in een modern jasje worden gestoken. Naast de recitatie van een soera zijn de woorden Fana en Malemet in de aankondiging van de retraite van 2014 een voorbeeld van zeer klassieke thema's en terminologie die in een Amerikaanse moderne context worden geplaatst. De islamitische terminologie staat in frisse kleurrijke pagina's. Met dit kleurrijke lijkt men het kleurrijke en het moderne van het soefisme te willen presenteren.

Conclusie

Na deze analyse volgt een kleine samenvatting van deze analyse. De Threshold Society is een website die mee gaat met de tijd en de boodschap van Rumi presenteert door middel van te koop aangeboden cd's, cursusmateriaal, video en artikelen. Er lijkt een spanning te bestaan tussen dit snel 'consumeren' van spiritualiteit en het commerciële ogende van de website enerzijds en het leven en de boodschap van Rumi anderzijds. De retraites waarin men wel uitgebreid stil staat bij zikir en contemplatie en het gratis aanbieden van het grootste deel van de inhoud van de website maken deze spanning of tegenstelling minder groot.

---

⁴³ F.D. Lewis, a.w., p. 37.

⁴⁴ W.C. Chittick, a.w., pp. 15-17.

⁴⁵ A. Golpinarli, 1999, a.w., pp. 204-205.

De retraites met muziek, natuur en foto's die evengoed in een healingcentrum kunnen voorkomen toont dat men bewust of onbewust gebruik maakt van verschillende zones van religiositeit. Tekstueel domineren verwijzingen naar klassieke termen uit het soefisme, zoals: 'Our fundamental framework is classical Sufism and the Qur'an' en 'The Society is affiliated with the Mevlevi Order [...]'⁴⁶. Wat echter visueel domineert is een moderne frisse website.

Het ouderwetse of achterhaalde beeld dat men kan hebben bij woorden als onthouding, soefisme of aanbidding probeert men zo tegen te gaan. De website lijkt hiermee een oude traditie te willen actualiseren en meer populariteit te willen geven. Rumi's gedachtegoed en manier van leven kan in elke eeuw zonder problemen worden toegepast lijkt de boodschap te zijn. Rumi was weliswaar een praktiserende moslim, maar wat hem boven alles kenmerkt is zijn universele boodschap van liefde en tijdloze spiritualiteit.

3.1.3 Een analyse van het beeld van Rumi in Roemi Vandaag

De derde website, Roemi Vandaag (www.roemivandaag.nl), is opgericht door Sipko A. den Boer. Den Boer schrijft in zijn boek *Waar twee oceanen samenkomen* dat hij een vertegenwoordiger van de Mevlevi-orde en een leerling van shayh Kabir Helminski is⁴⁷. In zijn website schrijft Den Boer niets over Kabir Helminski. Op de pagina met als titel Over Mij wijst hij mogelijk naar zijn leraar met de woorden '[...] en ging op zoek naar een leraar. In de tijd dat ik in de leer was...[...]''. Op de website maakt hij in de video Soefisme in Nederland een korte opmerking dat zijn leraar Kabir Helminski is⁴⁸. Op de website wordt verder geen duidelijke melding gemaakt van leerlingen (murid's) of mensen die een traditionele soefi opleiding van Den Boer krijgen. Den Boer vertaalt zelf boeken van Rumi uit het Farsi en Engels naar het Nederlands⁴⁹. Hij is geboeid door de natuur en in zijn vrijetijd houdt hij zich bezig met het maken van muziek.

De design van Roemi Vandaag is modern te noemen. De nadruk ligt niet op een middeleeuwse monnik of het soefisme uit de 13^e eeuw. Zo lijkt de naam van de website te wijzen op hoe we Rumi vandaag de dag kunnen waarderen en benutten. De titels van de artikelen, verhalen of een relaas kunnen even goed voorkomen in een website over werelddialoog (God is de onbenoembare) of in niet-levenbeschouwelijke spiritualiteit (Mindfulness in de herberg)⁵⁰. Het zijn, inclusief de inhoud van de artikelen of verhalen, overwegend neutrale termen en algemeen spirituele boodschappen. De zeer heldere kleur wit, samen met fraaie fel gekleurde foto's geven een zeer kleurig, vrolijk en levendig uiterlijk.

Geen traditionele soefi website

De volgende artikelen en verhalen kun je in heel de website vinden: 'De liefde van een beer', 'De lachende granaatappel' en 'Soep uit Armenië'. De foto's, titel en inhoud van de artikelen worden op creatieve wijze verbonden met inzichten uit het soefisme. Er bestaan miljoenen soefi's in de wereld die zich verbonden hebben met een tarikah en zich zelf zien als 'Ahl as-

⁴⁶ <http://sufism.org/lineage/threshold> Bezocht op: 22 april 2015.

⁴⁷ S.A. den Boer, *Waar twee oceanen samenkomen*, Den Haag, Uitgeverij Synthese, 2007, p. 255.

⁴⁸ <http://roemivandaag.nl/?p=949> Zie 7.05. Bezocht op: 14 januari 2014.

⁴⁹ <http://roemivandaag.nl/?p=911> Bezocht op: 14 januari 2014.

⁵⁰ <http://roemivandaag.nl/?p=1256> en <http://roemivandaag.nl/?p=980> Bezocht op: 24 april 2015.

Sunnat wa-Jamaat⁵¹ (een traditionele en veelal soennitische gemeenschap dat het voorbeeld van de profeet Mohammed volgt). Voor deze soefi's kan Roemi Vandaag mogelijk overkomen als een website die van traditionele soefi praktijken en beelden is losgeraakt. Een aantal voorbeelden van meer traditionele websites over soefisme zijn Mevlana.net, MTO ShahMaghsoudi.org⁵² en Sufischool.org⁵³. Op deze websites komt men veel meer islamitische of soefi termen tegen en verbindt men de eigen ideeën en handelen veel duidelijker en directer met de profeet Mohammed of de koran.

Vier video presentaties

In de vier video's die je via het kopje video bereikt, komen juist wel herkenbare en kenmerkende soefi klederdracht, muziek en islamitische termen voor. De video met als titel 'Muziek, een transcendente taal', toont soefi's die devotionele muziek maken. De tweede video, Soefisme in Nederland, toont Den Boer in traditionele Mevlevi kleren. Hij verkeert in een soort trance terwijl hij samen met andere soefi's de naam 'Allah' aan het loven is. Even later in de video voert hij de sama uit. In de derde video, 2007 – UNESCO jaar van Mevlana Rumi, vertelt Den Boer hoeveel invloed zijn reis naar Konya, Turkije en een bezoek aan het Mevlana museum heeft gehad. Deze duidelijke soefi kenmerken in de video's lijken in contrast te zijn met de meer universele spirituele inhouden en boodschappen van de website.

De pagina die aan Rumi gewijd is

Den Boer noemt Rumi op de pagina die aan hem gewijd is een 'Perzische dichter en mysticus'⁵⁴. Het werk van Rumi toont 'dat al het leven één is'. Volgens Den Boer is Rumi's doel in het leven: 'het hart te zuiveren, te polijsten en uiteindelijk te vervolmaken als een spiegel waarin Gods kwaliteiten zich weerspiegelen'. Belangrijk tijdens deze reis van spirituele groei is dat we 'vast gaan vertrouwen op Hem die ons onderhoudt, onze Vriend'.

De volgende zinnen op de pagina zijn een letterlijke vertaling uit de tekst van Kabir Helminski over Rumi⁵⁵ (paragraaf 3.1.2): 'Spirituele rijpheid is het besef dat het zelf een afspiegeling is van het Goddelijke. God is de Geliefde, de Vriend, de transpersoonlijke identiteit. Liefde tot God leidt ertoe dat de minnaar zichzelf vergeet in de liefde tot de Geliefde'. Het woordje Allah, Koran, tarikah, fana (annihilatie van je zelf) of baka (voortbestaan met Allah) komen op de pagina over Rumi niet voor. Door heel de website heen komen deze woorden wel voor, maar in zeer beperkte mate. Woorden die overheersen zijn woorden als de Geliefde⁵⁶ (in plaats van Allah) en de weg of het pad⁵⁷ (in plaats van tarikah).

Rumi wordt op deze pagina en door heel de site heen vooral geschetst als een persoon die niet uit een specifieke tijd en plaats gebonden cultuur of religieuze context komt. Hij bezit een spirituele verbondenheid met God die op de pagina over Rumi ook betiteld wordt met

---

⁵¹ George D. Chryssides & Ron Geaves, a.w., p. 145.

⁵² http://mto.shahmaghsoudi.org/index_1.html en <http://mto.org/main/> Zie onderste twee alinea. Bezocht op: 26 april 2015.

⁵³ <http://www.sufischool.org/orders/lineage.html> Bezocht op: 26 april 2015.

⁵⁴ http://roemivandaag.nl/?page_id=875 Bezocht op: 22 april 2015.

⁵⁵ <http://sufism.org/lineage/rumi> Bezocht op: 22 april 2015.

⁵⁶ http://roemivandaag.nl/?page_id=875 Bezocht op: 26 april 2015.

⁵⁷ <http://roemivandaag.nl/?p=1315> Bezocht op: 26 april 2015.

‘de Geliefde’, ‘de Vriend’ en ‘de transpersoonlijke identiteit’. In de band met God neemt de liefde voor en van God een zeer prominente plaats in.

Voorlopige conclusie

Mijn indruk is dat Rumi wordt neergezet als iemand die je helpt spiritueel te groeien. Dit bereik je door te vertrouwen op de Vriend. Dit streven staat tevens boven alle culturen en godsdiensten. Je kunt Rumi hiernaast ‘gebruiken’ in het dagelijks leven, op reis, aan hem denken in de natuur en in gezelschap van mensen. Rumi’s soefisme geeft inzicht in jezelf: ‘Door gewaar te worden in welke context ervaringen zich voordoen en je bewust te zijn van wat er in je omgaat kun je zelf zien wat je uit gewoonte in je geest vasthoudt’⁵⁸.

Rumi was met zijn liefde voor muziek, de sama en poëzie iemand die van het leven genoot. Maar er is een verschil tussen Rumi en Den Boer als het aankomt op rituelen. Den Boer schrijft: ‘Ik ben niet zo van de rituelen. Ik heb het wel geprobeerd, maar het werden al snel automatische handelingen’⁵⁹. Hij hecht veel meer waarde aan spiritualiteit, geloof in en liefde voor God. Ritter verwijst⁶⁰ in *The Encyclopaedia of Islam* naar de volgende tekst in de Mesnevi over rituelen (outward acts) en geloofsgetuigenis (witness):

‘If the spiritual explanations were sufficient, the creation of the world would have been vain and idle. If love were (only spiritual) thought and reality, the form of your fasting and prayer would be non-existent. [...] Because outward acts of kindness bear witness to feelings of love in the hart, O dear friend. Your witness is sometimes true, sometimes false, sometimes drunken with wine, sometimes with sour curds’⁶¹.

Het is dit punt dat het beeld van Rumi in Roemi Vandaag mist of er onvoldoende naar voren komt. Rumi is op de website vooral een ‘dichter en mysticus’ en toont ons hoe wij vol kunnen raken van liefde voor God. Maar Rumi praktiseerde en vastte niet alleen gedurende de maand Ramadan. Hij vastte en voerde ook ‘ascetic exercises’ uit op andere momenten van het jaar⁶². De grote jihad betekende voor Rumi dat je leert in overeenstemming te leven met God’s wil en ‘putting out the fires of the ego, training the carnal self and concupiscent soul’⁶³. Dit beeld van een lange levensreis dat arbeids- en spiritueel zeer intensief is ontbreekt op deze website.

---

⁵⁸ http://roemivandaag.nl/?page_id=875 Bezocht op: 22 april 2015.

⁵⁹ <http://roemivandaag.nl/?p=1256> Bezocht op: 22 april 2015.

⁶⁰ H. Ritter, *Djalāl al-dīn Rūmī*, in: *The Encyclopaedia of Islam*, Vol. II, p. 396.

⁶¹ R.A. Nicholson, a.w., p. 92.

⁶² F.D. Lewis, a.w., p. 12.

⁶³ F.D. Lewis, a.w., p. 417.

3.2 Autoriteit in de Rumi-driehoek.

Inleiding

In de islamitische wereld zijn gezaghebbende bronnen de Koran en de hadith, de overleveringen van en over de profeet Mohammed, de uitspraken van de eerste generaties moslims na het overlijden van de profeet en van religieuze leiders en imams. De autoriteit van de laatste twee groepen kunnen sterk afhangen van de streek en stroming binnen de islamitische wereld. Voor de meeste soennieten zijn naast de profeet Mohammed ook de eerste vier kaliefen gezaghebbend en is al het opgesomde: '[...] contained in a variety of sources, including various legal interpretations'. Voor sjiïeten komt autoriteit van de profeet Mohammed 'and his descendants, including the various lines of spiritual leaders or Imams'⁶⁴.

Na het overlijden van de profeet Mohammed zijn er verschillende shayhs geweest die vanwege hun status, ervaring en kennis van de overleveringen de titel Shayh ul Islam gekregen hebben. In de belangrijkste islamitische kwesties werden zij geraadpleegd en soms spraken zij hierbij fatwa's uit. In paragraaf 1.2 schreef ik dat er niet één centraal gezag bestaat in de islamitische wereld. Er hebben daardoor vaker twee of drie fatwa's bestaan die soms strijdig met elkaar zijn. Meestal was het overzicht echter wel te zien omdat het duidelijk was uit welke stroming of leerschool een fatwa kwam.

Met de komst van internet verandert er veel. Ondanks de wens van de heersende islamitische religieuze klasse om het gezag strak in eigen handen te houden, verplaatst het zich naar iedereen die een website kan openen⁶⁵. Nu zijn er moslim individuen die geen traditionele religieuze vooropleiding hebben genoten, maar toch hun persoonlijke visies online presententeren. Hun autoriteit kan erg betwist worden, maar door hun eigen kring erkend worden. Bunt haalt een artikel van de Seattle Times⁶⁶ aan om aan te geven wat dit voor religieuze autoriteit in de islamitische wereld kan betekenen: 'Many Saudis contend the house of Wahhab's iron grip is slipping with expanded acces – partly through the internet and television – to more moderate Islamic preachers elsewhere in the Arab world'. Hoe gaan de drie websites over Rumi om met autoriteit? Hoe verhouden zij zich tot decentralisering van het gezag op het internet? In de volgende deelparagrafen ga ik in op deze vragen.

3.2.1 Een analyse van autoriteit in Mevlana.net

Op de home pagina staat: 'This site is a memorial of our great-grandfather, Mevlana Celaleddin Rumi'. Hierna schrijft men dat de in 1996 overleden leider van de Mevlevi's, Dr. Celaleddin Celebi, de '19th great-grandson of Mevlana and the 32nd Çelebi' (opvolger) is na Mevlana Rumi. Op dit moment is zijn zoon Faruk Hemdem Celebi de leider van de Mevlevi's. De mededeling 'Mevlana.net is the only website that is owned by Mevlana's own family' is op alle pagina's van Mevlana.net te lezen. Op de gehele website geeft men aan dat Mevlana.net niet alleen direct verbonden is met Rumi maar ook de enige autoriteit is als het

⁶⁴ G.R. Bunt, 2003, a.w., pp. 132-133.

⁶⁵ G.R. Bunt, *iMuslims, Rewiring the House of Islam*, London, Hurst & Company, 2009, p. 133.

⁶⁶ G.R. Bunt, *iMuslims*, p. 115. Bunt ontleent dit aan: 'In Saudi Arabia, Balancing Act Challenged by Terrorists', *Seattle Times*, 9 June 2004 http://seattletimes.nwsourc.com/html/nationworld/2001951762_saudirule09.html

gaat om Rumi, zijn gedachtegoed en het leven als soefi. Mevlana.net is opgericht door Rumi's eigen nazaten en daarom heeft het, zo beweren de makers van de website, alle autoriteit over Rumi.

Decentralisatie en centralisatie

Faruk Hemdem Celebi hekelt het ontstaan van stichtingen en organisaties die zich voordoen als Mevlevi. Hij zegt in een online interview in de Hurriyet, een Turkse nieuwsorganisatie: 'Iedereen, leek en ondeskundig, die het in zijn hoofd haalt om iets met Mevlana te doen, opent een Mevlana stichting'⁶⁷. Een paar voorbeelden zijn de Mevlevi-der stichting (<http://www.mevlevider.net/default.aspx?ln=tr>) en de Mevlana Celebi stichting (<http://mevlanavakfi.org.tr/>). Hij legt uit dat als iemand de Mevlevi's wil vertegenwoordigen, hij hier eerst schriftelijk toestemming voor moet geven.

Via het kopje Links bereik je op Mevlana.net de pagina *Mevlevi Ring*. Mevlana.net maakt gebruik van alt.webring.com om een aantal websites aan elkaar te linken met het logo van Mevlana.net. Het doel van deze ring is: 'The hope is that the Mevlevi Ring will help resolve confusion caused by the many websites on the Internet that claim authority to represent the Mevlevi Order'⁶⁸. Websites met het logo van Mevlana.net tonen dat ze 'acceptance, approval, and authorization' hebben om de Mevlevi traditie te presenteren onder de leiding van Hemdem Celebi. De link werkt echter niet meer en opent nu enkel een pagina van alt.webring. In januari 2014 werkte de link wel en kwam ik op een pagina met een overzicht van 3 of 4 websites naast Mevlana.net. Het wordt op de site niet duidelijk waarom de link niet werkt. De webring en het logo zijn duidelijk pogingen om autoriteit te behouden.

Opvolgers?

Door zich herhaaldelijk erfgenaam, afstammeling of opvolger van Rumi te noemen willen Celaledin Celebi en Hemdem Celebi alle autoriteit krijgen. Het merkwaardige is dat geen van hen meldt dat Rumi zijn hele leven niemand als zijn eigen opvolger heeft benoemd. Rumi beschouwde zich zelf niet als een religieus leider en al helemaal niet een persoon die opgevolgd moest worden. Hij volgde heel zijn leven zijn eigen shayh's⁶⁹. Pas als Rumi overlijdt, verklaart Sultan Veled zich leider van hen die Mevlana willen volgen. Op Mevlana.net wordt niets geschreven over Rumi's weigering zelf een leider te zijn en het niet benoemen van een opvolger. Het is goed mogelijk dat deze informatie achterwege wordt gehouden om autoriteit te behouden.

Verschil Rumi en Mevlevi's

Op de website doet men het voorkomen alsof alle volgers, de Celebi's, geheel in lijn met Rumi's gedachtegoed en levenswijze leefden. Golpinarli wijst echter op grote verschillen tussen Rumi en de Mevlevi's. Direct na het overlijden van Rumi bouwt men een grote tombe voor Rumi. Om de tombe te onderhouden wordt een stichting in het leven geroepen. Om de gebeden in de Mevlevi centrum te leiden werd een imam aangesteld. Er kwamen mensen die verschillende functies hadden zoals het oproepen tot het gebed, zij die de koran uit hun hoofd kenden, Mesnevi deskundigen, gazal voorlezers en schoonmakers. Dankzij steun van rijke sympathisanten is de stichting direct na het ontstaan ervan welvarend en alle Mevlevi's

⁶⁷ <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/12/13/384753.asp> Bezocht op: 28 april 2015.

⁶⁸ <http://mevlana.net/webring.html> Bezocht op: 28 april 2015.

⁶⁹ A. Golpinarli, 1983, a.w., p. 37.

met de omschreven functies profiteren hiervan⁷⁰. Er worden feestmalen geserveerd en er vinden sama voorstellingen plaats. Mevlevi's krijgen een vast inkomen van de stichting.

Golpinarli bekritiseert dit door te stellen dat Rumi voorzag in zijn eigen onderhoud en nooit geld accepteerde van rijken of een stichting. De feestmalen en het jezelf verrijken met geld staan lijnrecht tegenover Rumi's manier van leven volgens Golpinarli⁷¹. Ook Lewis schrijft dat Rumi geld van rijken niet accepteerde en vond dat dit soort praktijken contrasteerde of strijdig was met hoe de profeet Mohammed leefde⁷². Het niet melden van dit contrast kan mogelijk voortkomen uit de wens de populariteit en autoriteit te behouden.

Ataturk: een einde of nieuw begin voor Mevlevi's?

De Mevlevi's hadden tijdens het bestaan van het Osmaanse rijk vrijwel onafgebroken de steun van de sultans. Toen in 1923 onder Mustafa Kemal Ataturk Turkije een republiek werd veranderde alles voor de Mevlevi's en andere groeperingen. Shems Friedlander meldt in zijn boek *The Whirling Dervishes* de invoering van wet 677 in 1925: 'wich prohibits and abolishes the profession of tomb-keeping, the assigning of mystical names, and the closing of the tekkes (dervish lodges) [...] and tombs'. Enkel in de privé sfeer mocht men rituelen uitvoeren⁷³.

Ataturk stond toe dat het eens actieve klooster en mausoleum van Rumi in Konya in 1927 weer werd geopend als 'Mevlana museum', omdat Mevlevi's eeuwen hadden bijgedragen aan de strijd tegen 'ignorance and religious fundamentalism'⁷⁴. De eerste zeer bescheiden openbare sama mocht in 1953 weer plaatsvinden onder scherp toezicht van de overheid en onder de voorwaarde dat het als folklore en eer voor een groot 'Turks' dichter plaatvond. Een Mevlevi's shayh, inclusief Faruk Hemdem Celebi, heeft nu slechts 'symbolic status'⁷⁵.

Na 1953 en na veel belangstelling van de lokale bevolking en toeristen nam het Ministerie van Cultuur en Toerisme de organisatie van de jaarlijkse sama op 17 december (Seb-i Arus), de sterfdag van Rumi, op zich. Dit ministerie zorgde tevens voor opleidingen waar 'soefi muzikanten' en 'sama dansers' werden geschoold. Deze mensen - soms oude Mevlevi's, maar soms ook nieuwsgierige ambtenaren - gaven een 'seculiere' sama-voorstelling. Dit tot ergernis van veel Mevlevi's en soefi-sympathisanten⁷⁶.

Toch heeft het toerisme en belangstelling vanuit het westen niet enkel nadelen gehad voor de Mevlevi's en de Mevlana museum. Unesco maakte van de jaren 1973 (Rumi's 700^e gedenkdag van zijn overlijden)⁷⁷ en 2007 (800^e gedenkdag van zijn geboorte) het jaar van Rumi. Het Mevlana museum wordt elk jaar door meer bezoekers bezocht en dankzij het geld dat toeristen brengen wordt het oude klooster onderhouden en uitgebreid. Juist in een tijd

⁷⁰ A. Golpinarli, 1983, a.w., p. 242.

⁷¹ A. Golpinarli, 1983, a.w., pp. 38-39.

⁷² F.D. Lewis, a.w., p. 425.

⁷³ S. Friedlander, *The Whirling Dervishes: Being an Account of the Sufi Order Known as the Mevlevi and its Founder the Poet and Mystic Mevlana Jalalu'ddin Rumi*, New York, State University of New York Press, 1992, pp. 112, 117.

⁷⁴ http://mevlanafoundation.com/mevlevi_order_en.html Bezocht op: 27 april 2015.

⁷⁵ http://mevlanafoundation.com/mevlevi_order_en.html Bezocht op: 29 april 2015.

⁷⁶ <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/12/13/384753.asp> Bezocht op: 29 maart 2013.

⁷⁷ F.D. Lewis, a.w., p. 466.

waar kloosters verboden zijn in Turkije, zijn binnen- en buitenlandse toeristen mede verantwoordelijk voor het opnieuw opleven van het mausoleum en het hele 'culturele erfgoed' eromheen. Een goed onderhouden mausoleum en goed georganiseerde Seb-i Arus vieringen kunnen zorgen voor een stijging van de status en autoriteit van Hemdem Celebi.

Lewis schrijft dat het officiële Mevlevi leiderschap niet meer bestaat. Toch blijft voor Mevlevi's onderling Faruk Hemdem Celebi de hoogste autoriteit. 'Only he can 'authorize' someone to act as a shaykh, wear its insignia and guide disciples'. Onder de vijf shayhs die door de Mevlevi orde zijn benoemd en nu onder de autoriteit van Hemdem Celebi vallen wordt ook de naam van Kabir Helminski genoemd. Zij werken redelijk zelfstandig maar blijven trouw aan de Mevlevi 'Grand Celebi', Faruk Hemdem Celebi⁷⁸.

Wat meldt Mevlana.net over deze ontwikkeling die begon met Ataturk? Op de pagina Curriculum Vitae of Dr. Celaleddin Celebi wordt Ataturk geprezen om zijn lovende woorden over Mevlevi's. Er staat een foto van Ataturk en de grootvader van Hemdem Celebi: Abdulhalim Celebi. Toch blijft het merkwaardig dat de Mevlevi's die 7 eeuwen lang de steun van de sultans hadden en een zeer rijke en levendige orde waren, nu enkel als een museum mogen voortbestaan en geen enkel kritische woord over de republiek of wet 677 schrijven. De in 1951 ingevoerde wet 5816 verbiedt het tegenspreken of beledigen van Ataturk zelf of zijn ideeën. De wet schrijft ook voor dat mensen die dit wel doen tot 5 jaar gevangenisstraf kunnen krijgen. Bovendien zijn het onderhoud van het mausoleum en bijvoorbeeld de jaarlijkse Seb-i Arus vieringen afhankelijk van de financiële steun van de overheid.

Mevlana.net kiest ervoor Ataturk positief gezind te zijn. Het is echter onmogelijk te achterhalen wat Mevlana.net over de republikeinse periode had geschreven als wet 5815 er niet was. Via een omweg kom ik mogelijk wel iets meer te weten over de visie op Ataturk. Een website die in de eerder omschreven Mevlevi Ring stond was Dar-al-mesnevi.org⁷⁹. Men schrijft op deze website dat de overheid enkel interesse heeft in het mausoleum om er economisch van te profiteren. Door muzikanten en dansers (in feite ambtenaren) op te leiden die zich voordoen als Mevlevi doet men de Mevlevi weg meer kwaad dan goed⁸⁰. Ook is Faruk Hemdem Celebi in het eerder genoemde interview kritischer over de overheid: 'De staat heeft in 1925 de Mevlevi kloosters uit onze handen genomen. Daarom moet de staat nu ook het vercommercialiseren en platter worden van de sama tegengaan'⁸¹.

Faruk Hemdem Celebi en de makers van Mevlana.net moeten balanceren tussen het bekritisieren van wetten die door Ataturk zijn ingevoerd en het opkomen voor de belangen van de Mevlevi's. Het museum en de jaarlijkse Seb-i Arus vieringen zijn ook financieel afhankelijk van de overheid. Als men wil blijven bestaan en de spirituele en symbolische status wilt behouden, moet men de Ataturk vriendelijk toon op de website handhaven. Alleen via deze weg kan de autoriteit van Hemdem Celebi blijven bestaan. Daarnaast staat men voor de uitdaging de eigen status en autoriteit te behouden temidden van vele websites en stichting die zich voordoen als vertegenwoordigers van Rumi.

---

⁷⁸ F.D. Lewis, a.w., pp. 522-523.

⁷⁹ http://www.dar-al-masnavi.org/about_mevlevi_ring.html Bezoekt op: 26 april 2015.

⁸⁰ <http://www.dar-al-masnavi.org/about-mevlevi-order.html> Bezoekt op: 26 april 2015.

⁸¹ <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/12/13/384753.asp> Bezoekt op: 28 april 2015.

3.2.2 Een analyse van autoriteit in de Threshold Society

In 1990 krijgt Helminski van Celaleddin Celebi opdracht de vertegenwoordiger te zijn van de Mevlevi orde in Noord Amerika. Lewis schrijft dat de beperkingen die de Turkse republiek de Mevlevi orde oplegt in Amerika niet bestaan. Op de website staat dat de Threshold Society 12 takken heeft in 6 landen en ongeveer 175 actieve leden heeft. Vervolgens worden de activiteiten opgesomd: wekelijkse samenkomsten voor sohbeets (vrij vertaald zijn dit voordrachten) en zhikr (lofprijzingen) die openbaar en toegankelijk zijn voor iedereen, 'telecursussen' en het verzamelen van Mevlevi studie materiaal⁸².

Autoriteit is positief?

Hoe leg je waarden als gehoorzaamheid en autoriteit in de Mevlevi traditie uit aan de inwoners van een land dat trots is op zijn imago als grootste beschermer van vrijheid en individualisme? Helminski geeft mensen met autoriteit zoals een dede of shayh een gezicht. Hij schrijft dat hij aanvankelijk sceptisch was over autoriteit en een echte rebel was. Daarna meldt hij: 'Now I can look back on my own relationships with my teachers with some remorse for the disappointments and pain I caused them through my insensitivity and lack of awareness. It is easy to forget that the shaikh is a servant more than a master'. Een shayh is meer een betrokken en meelevende begeleider of zelfs een vriendelijke dienaar. Dit is een trend en toon die je op de site vaker tegenkomt.

Een oosterse of westerse autoriteit?

Als men vraagt, verwacht of verlangt dat studenten in de Threshold Society de instructies volgen van leraar dan vraagt men dit op een milde toon: 'Be receptive to directions given directly and indirectly for the development of character'⁸³. Dit is in je eigen belang omdat het voor de ontwikkeling van je karakter is. *Ben ontvankelijk* wordt gebruikt in plaats van *ben gehoorzaam*. Deze milde toon kom je niet overal tegen in de islamitische wereld en in soefi orden. Lewis geeft een voorbeeld uit de Mesnevi: 'Once a *pir* (spiritueel leraar) has accepted to guide you, you must submit to his authority [...] even if his instructions may confound you'⁸⁴. Ik noem deze relatie vanaf nu de 'mursid-murid relatie' (de leider-volger relatie).

In eerste instantie lijkt de Threshold Society zich te distantiëren van deze mursid-murid relatie omdat ze in een westerse context leven: 'A leader cannot demand complete and unquestioning obedience from a student, especially in ways which conflict with the student's conscience or moral discrimination'⁸⁵. De stijl waarop directieven of opdrachten worden gegeven is er een van *vriendelijk overhalen of met geduld iemand meekrijgen*. Op deze manier heft men de autoriteit niet op. Maar wordt het op een meer acceptabele manier gebracht. Zo lijkt in eerste instantie het soefisme van de Threshold Society door Amerikaanse waarden als vrijheid, authenticiteit en individualisme beïnvloed te zijn.

Toch is de werkelijkheid genuanceerder. Ook Rumi had felle kritiek op valse shayhs en derwisjen. Lewis wijst naar de Mesnevi: 'He (that seeks other than God) is the (mere) picture of a dervish, he is not worthy of bread (Divine bounty): do not throw bread to the picture of

⁸² <http://sufism.org/articles/kyoto-4> Bezoekt op: 24 april 2015.

⁸³ <http://sufism.org/lineage/practice-and-adab/space-4> Bezoekt op: 23 april 2015.

⁸⁴ M I:2969-2973 in: F.D. Lewis, a.w., p. 409.

⁸⁵ <http://sufism.org/lineage/threshold/ethics-2> Zie agreement 3. Bezoekt op: 2 mei 2015.

a dog'⁸⁶. In feite is de wantrouwende en waakzame houding van de Threshold Society tegenover autoriteit ook een houding van Rumi. En hoeft dus niet, of niet in zijn geheel, een invloed van de westerse cultuur te zijn.

Ethics Agreement

Op de Ethics Agreement pagina⁸⁷ en de Society Centers pagina⁸⁸ staan de 4 rollen binnen Threshold Society die de rollen met autoriteit binnen de society duidelijk maken:

Shaikh: A teacher (Kabir Helminski) authorized to initiate and guide individual students.

Khalifa's. Een khalifa 'has the full support of Kabir Dede and has the right to initiate [...]'.
Group Leaders/Teachers: Anyone authorized by de Threshold Society to present classes, seminars, workshops, or in any other way represent the organization.

Student: Any participant in Threshold Society group activities.

Bezit Helminski meer autoriteit dan zijn shayh Faruk Hemdem Celebi?

Op de pagina 'From The Heart' schrijft Helminski dat in de 20^e eeuw de continuïteit van de traditie van de Mevlevi's in Turkije is onderbroken door de Turkse republiek⁸⁹. Hij beweert dat het erg traumatisch te noemen is dat de eigendommen en de autoriteit van de Mevlevi's in Turkije werd ontnomen. 'Consequently', zo redeneert hij, 'we cannot look to the homeland of our tradition for a model of a contemporary Sufism'.

Is Helminski uit op meer macht dan zijn shayh Faruk Hemdem Celebi in Turkije? Er zijn op andere pagina's geen tekenen van het toe-eigenen van meer of alle autoriteit. Het is ook mogelijk dat Helminski zich enkel voor een grote uitdaging ziet: hoe vertaal ik deze eeuwen oude Mevlevi praktijken en wijsheid naar een moderne westerse context? Hij wil dit democratisch aanpakken. Het soefisme is 'not a mass-produced fabric, but one that must be woven together with the help of people who have mastered the weaving themselves'.

Of het nu uit noodzaak vanwege het ontbreken van een levende traditie in Turkije is of uit een wens zelf de macht te grijpen, Helminski lijkt zich hier meer autoriteit toe te eigenen dan de Mevlevi's in Turkije en daarmee impliciet ook meer dan Faruk Hemdem Celebi. Op Mevlana.net of op het internet heb ik niets gelezen over een eventueel machtsconflict tussen Helminski en Faruk Hemdem Celebi. Daarom is voor mij op dit moment het schrijven over een mogelijke machtsstrijd niet mogelijk.

Een tweede Amerikaanse Mevlevi order?

Op de website The Pluralism Project, een initiatief van Harvard University⁹⁰, schrijven onderzoekers over een tweede Mevlevi beweging in Noord Amerika, The Mevlevi Order of America⁹¹ die is opgericht door Jeleleddin Loras. Hij is de zoon van Suleyman Loras Hayati Dede, de shayh die Helminski als derwisj inwijdde. Loras begint zijn Mevlevi orde in Amerika als hij door zijn vader in 1978 naar Amerika wordt gestuurd om te studeren. Activiteiten van

---

⁸⁶ M I:2752 in: F.D. Lewis, a.w., p. 409.

⁸⁷ <http://sufism.org/lineage/threshold/ethics-2> Bezocht op: 2 mei 2015.

⁸⁸ <http://sufism.org/lineage/threshold/threshold-society-centers> Bezocht op: 28 maart 2015.

⁸⁹ <http://sufism.org/articles/from-the-heart-by-kabir-helminski-2> Bezocht op: 13 mei 2015.

⁹⁰ <http://www.pluralism.org/reports/view/133> Bezocht op: 28 april 2015.

⁹¹ <http://www.hayatidede.org/> Bezocht op: 1 april 2015.

deze orde zijn voornamelijk zhikr ceremonies en de sama uitvoeren terwijl men de schone namen van Allah looft. Volgens The Pluralism Project vindt er niet veel interactie plaats tussen de Threshold Society en deze orde. Dit komt vooral vanwege een discussie over wie de leider van de Mevlevi orde behoort te zijn in Noord Amerika: 'Where as the Mevlevi Order of America recognizes Suleyman Dede's son, Jelaledin Lora as the next shaykh of the Mevlevi order in North America after his father, de Threshold Society recognizes Suleyman Dede's former pupil, Kabir Helminski'⁹².

Ik heb op het internet niets gevonden over een autoriteitsconflict tussen Helminski en Jelaledin Loras. Ik heb echter ook geen uitwisseling of samenwerking tussen de twee geconstateerd. Het is vreemd dat er twee, onafhankelijk van elkaar opererende, Mevlevi orden zijn in Amerika waarvan Suleyman Dede de biologische of 'spirituele' vader is. Het is opvallend en bijna tragisch te noemen dat twee orden die beide preken over saamhorigheid, dialoog en een alle conflicten oplossende liefde, niet samenwerken en geen dialoog met elkaar lijken te hebben. Ik kan echter vanwege het ontbreken van informatie over de relatie tussen de twee orden geen duidelijke conclusies trekken. Pluralism.org is de enige website die meldt dat er een conflict is tussen de twee orden. Mogelijk zegt het ontbreken van een samenwerking echter veel meer dan enkel de opmerking van Pluralism.org.

Als het conflict inderdaad bestaat, dan zal dit de autoriteit van de twee leiders geen goed doen. Vooral voor mensen buiten de orden zal deze contradictie in woorden en daden (preken dat liefde alles overwint, maar niet samenwerken met wat in feite dezelfde orde is) de geloofwaardigheid en autoriteit van Helminski en Jelaledin geen goed doen.

Het gebrek aan informatie kan een probleem zijn voor mijn onderzoek: wat is nu de houding van de Threshold Society tegenover de Mevlevi Order of America en wordt Helminski ingelicht bij een initiatie of mogen khalifa's dit zelfstandig doen? Zoals ik al een paar keer heb geconcludeerd kan enkel veldwerk hier meer duidelijkheid over geven.

Conclusie

In Amerika werkt de top-down manier van opereren mogelijk slechter dan een bottom-up benadering. De Threshold Society bestaat al meer dan 30 jaar. Wellicht heeft Helminski gemerkt dat een meer aan het westen aangepaste manier van leiding geven meer vruchten afwerpt. Als studenten zich door Helminski's waarschuwingen voor verkeerde leiders en leraren en door de Ethics Agreement meer gerespecteerd en veiliger voelen, dan is de autoriteit van Helminski daar meer bij gebaat. Uiteindelijk krijg je met deze bottom-up benadering mogelijk meer autoriteit dan wanneer je een meer top-down of mursid-murid relatie zou realiseren. Er is duidelijk geen sprake van een mursid-murid relatie.

3.2.3 Een analyse van autoriteit in Roemi Vandaag

Op de website wordt geen melding gemaakt van studenten die een traditionele soefi opleiding van Den Boer krijgen. Hij leidt geen orde en geeft niet aan dit ooit te willen doen. Daarom ligt het bij Roemi Vandaag minder voor de hand een onderwerp als autoriteit te

---

⁹² <http://www.pluralism.org/reports/view/133> Bezoekt op: 1 mei 2015.

onderzoeken. We kunnen wel kort schrijven over de visie van Den Boer op autoriteit in het soefisme. We dienen er wel rekening mee te houden dat dit enkel zijn ideeën zijn.

Den Boer schrijft dat na een initiatie van een leerling er een leermeester-leraar relatie ontstaat⁹³. De leerling wordt door de leraar 'uitgedaagd uit te rijzen boven zijn/haar persoonlijke beperkingen, ego strategieën en angsten. [...] Het leerlingschap bestaat voor een groot deel uit dienstbaarheid en de leerling wordt met nadruk aangemoedigd om hierin niet terughoudend te zijn en alles te geven'.

Den Boer schrijft dat een leermeester zich ook een leerling kan voelen omdat we van elkaar kunnen leren. Toch is gelijkwaardigheid niet het ultieme doel: 'Alle mensen zijn gelijk, maar wie iets wil leren heeft een leermeester nodig'. Hij sluit zijn tekst vervolgens af met beperkingen van de macht en invloed van een leraar. Een leraar kan de leerling het licht niet laten zien, maar een leraar kan slechts inspireren. En: 'Ervan uitgaande dat de leermeester of mentor zijn/haar rol van controle en autoriteit kan opgeven en kan accepteren dat de leerling zijn/haar eigen persoon is, kan er een volwassen relatie ontstaan tussen beiden'. Tekenen van de mursid-murid relatie (paragraaf 3.2.2) zijn op deze pagina niet te bekenen.

In de video 'Soefisme in Nederland' legt Den Boer uit dat hij een kring van vrienden heeft waarmee hij samenkomt om bij de ideeën en leefwijze van Rumi stil te staan. Ze hebben een 'sama-klas', een studiering en een Mesnevi klas waarin ze het 'leerdicht' van Rumi lezen. Dit alles is 'als een kleine groep van vrienden' begonnen. Uit de paar scènes wordt duidelijk dat Den Boer zich niet autoritair gedraagt. In de video zien we tevens dat Den Boer gitaar speelt in een groep. Men zit allen op de grond en zingt samen een Engelstalig lied waarin Arabische woorden voorkomen. In de groep zitten drie mannen en een vrouw. Hij geeft duidelijk aan dat de groep van vrienden een gezamenlijk verlangen had zaken op het pad van soefisme met elkaar te delen: 'Het is eigenlijk een kleine groep van vrienden, zo is het eigenlijk ook begonnen, en we proberen dat [...] begin en die intentie [...] ook vast te houden'.

Ook Den Boer ziet het als een uitdaging om begrippen als leermeester en autoriteit op een acceptabele of populaire manier over te brengen in een tijd waarin vrijheid een belangrijke waarde is. Hij schrijft dat het beeld bij een leermeester dikwijls een 'autoritaire' man is: 'We denken dan met name aan het machtsmisbruik en de volgzzaamheid waarbij geen kritiek wordt geduld'. Door daarna de 'leerling-vriendelijke' kant van de leermeester-leerling relatie te benadrukken lijkt hij de 'moderne lezer' over te willen halen deze verhouding te accepteren of er het nut van in te zien. Zo schrijft hij bij een leermeester consequent in de hij én zij vorm. Een leraar heeft bovendien vooral de taak je te laten groeien en op een dag los te laten waardoor er uiteindelijk een gelijkwaardige verhouding ontstaat. Het heeft hiermee bijna iets weg van een 'tijdelijk contract'. Uit deze voorbeelden lijkt het dat Den Boer autoriteit in de soefitraditie zo omschrijft dat het meer aansluit bij begrippen als authenticiteit en vrijheid.

---

⁹³ <http://roemivandaag.nl/?p=1315> Bezoekt op: 4 mei 2015.

3.3 Rituelen in de Rumi-driehoek.

Inleiding

In religies nemen rituelen een belangrijke plaats in. Er is veel studie verricht naar de oorsprong, doel en nut van rituelen. Er is in deze scriptie niet voldoende ruimte om de rituelen op de drie websites vanuit meerdere invalshoeken uit de *ritual studies* te onderzoeken. Ik richt me in paragraaf 3.3 ook niet op rituelen online of online rituelen. Dit is namelijk een onderdeel dat ruimte krijgt in paragraaf 3.5. Ik beperk me in deze paragraaf tot twee aspecten van rituelen: de historiciteit van de sama en op functies van een 'performance'. Ik richt me in deze paragraaf vooral op de tekstuele weergave van de sama omdat eventuele video's, animaties of 'virtuele reality' waarin de sama wordt gepresenteerd zaken zijn die horen bij online religion in paragraaf 3.5. Ik schrijf nu eerst waarom ik me richt op historiciteit en functies van een performance.

Alle drie de websites staan voor de uitdaging de zeven eeuwen oude rituelen en sama van Rumi in de 21^e eeuw te presenteren. Welk aspect van de rituelen en sama presenteren zij meer dan andere? Welke historische aspecten presenteren zij niet?

Professor R. Schechner van de Universiteit van New York heeft zich gespecialiseerd in Performance Studies en schrijft dat iedere performance twee aspecten heeft: een rituele- en een 'play' aspect. Afhankelijk van de performance krijgt het rituele of play meer nadruk⁹⁴. Voorbeelden van rituelen in een performance zijn het zingen van een volkslied voor het begin van een voetbalwedstrijd, het doorgeven van een brandende fakkel tijdens de Olympische Spelen en het buigen van een acteur bij het beëindigen van een theater voorstelling. De factor play is het gespeelde in een performance en de vrijheid die een persoon heeft om de performance uit te voeren zoals hij of zij dit wilt. Je kunt het volkslied voor een voetbalwedstrijd rustig nazingen. Je kunt dit ook luidkeels, borst naar voren en met de hand op het hart zingen. Ook in religieuze rituelen bestaat play. Je kunt tijdens de doop precies doen wat de dooper je zegt te doen of je kunt daarnaast halleluja roepen, met je armen bewegen en de dooper omhelzen uit dankbaarheid.

Het verband tussen Schechner's performance en de sama is voor de hand liggend: een van de betekenissen van sama is 'musical performance'. In het soefisme wordt sama uitgelegd als 'voeding voor de ziel' en krijgt op deze manier een meer devotionele invulling⁹⁵. Juist in de tijd van Rumi werd de sama publiekelijk uitgevoerd onder begeleiding van een snaar- of blaasinstrument (rabab en ney). Mensen met een mooie stem droegen ritmisch verzen of proza voor en liefhebbers en toeschouwers waren er al vanaf dag één bij.

Naast ritueel en play verzamelt Schechner de inzichten uit verschillende onderzoeken naar rituelen⁹⁶ en komt zo op zeven functies van een ritueel. In dit onderzoek beschouw ik in hoofdstuk 4 drie presentaties van de sama. Het is interessant om in deze beschouwing ook het ritueel en play aspect of de functies van een performance mee te nemen. Zo kunnen

---

⁹⁴ R. Schechner, *From ritual to theater and back: the efficacy – entertainment braid*, in: *Performance Theory*, New York and London, Routledge 1988, pp. 28-88, pp. 52, 87.

⁹⁵ J. During, *Samā*, in: *The Encyclopaedia of Islam*, Vol. VIII, p. 1018.

⁹⁶ R. Schechner, *From ritual to theater and back*, p. 45.

nuances beter tevoorschijn komen en een ritueel beter in een context geplaatst worden. De zeven functies van een performance van Schechner zijn: 1. to entertain, 2. to make something that is beautiful, 3. to mark or change identity, 4. to make or foster community, 5. to heal, 6. to teach, persuade, or convince, 7. to deal with the sacred and/or demonic.

Rituelen behelzen zelden alle functies. Afhankelijk van het ritueel en de context verschillen het aantal en de nadruk op functies. Schechners functies gebruik ik om meer inzicht te krijgen in aard en doel van de rituelen op de drie websites. Ze zijn interessant om er de volgende vragen mee te stellen. Welke van deze functies benadrukt men meer in de Roemi driehoek? Zijn de verschillende culturele, sociale of maatschappelijke factoren in Turkije, Amerika en Nederland van invloed op het wel of niet benadrukken van een functie? Deze laatste vraag krijgt in hoofdstuk 4 ruimte. Zo kan ik verschillen en overeenkomsten ontdekken of specifieke nuances verklaren.

Zoals ik al eerder schreef in de inleiding van hoofdstuk 3 behandel ik in hoofdstuk 3, op enkele opmerkingen en constatering na, iedere website op zich. Vergelijkingen tussen de websites vinden voornamelijk plaats in de hoofdstuk 4. Paragraaf 3.3.2 en 3.3.3 vormen hierop echter een uitzondering. Omdat de rituelen van de ene orde overgegeven zijn aan de andere orde of gemeenschap, is het maken van vergelijkingen soms niet te voorkomen. Functie 4 van Schechner (to make or foster community) krijgt ruimte in paragraaf 3.4 (online gemeenschap). Daarom sla ik dit punt in paragraaf 3.3 over. Wanneer functies binnen de drie websites te veel overeenkomen verwijs ik naar een functie in een website die ik eerder heb behandeld. Dit om omvang van de scriptie te beperken.

3.3.1 Een analyse van rituelen in Mevlana.net

De historische sama

De sama van Rumi

In paragraaf 2.2 gaf ik een omschrijving van de sama van Rumi en van de Mevlevi's. In de volgende alinea geef ik een korte samenvatting van deze paragraaf.

Bij het horen van een Koranrecitatie of lofprijzing kon Rumi een opgetogen gemoedstoestand van Godnabijheid ervaren waardoor hij niet anders kon dan rondwentelen, dichten en Allah steeds dichterbij willen naderen. Hij kon hierbij o.a. slogans uitroepen, uit enthousiasme met zijn voeten op de grond slaan en zijn armen spreiden⁹⁷. We zien hier een spontane sama zonder ceremonie of inleidingsritueel. Golpinarli schrijft dat de sama van Rumi geen regels kent en geeft hier in totaal veertig voorbeelden van, allen met bronvermeldingen uit de meest historische bronnen uit de Mevlevi traditie⁹⁸. Lewis schrijft: 'Sama became Rumi's food of divine love, and he played it on and on'⁹⁹. Ook Chittick bevestigt het ontbreken van formaliteiten en vormen in de sama van Rumi door te citeren uit de Divan-i Kebir, Rumi's tweede meesterwerk: 'At the time of sama, the Sufis hear

---

⁹⁷ A. Golpinarli, 1963, a.w., p. 71.

⁹⁸ A. Golpinarli, 1963, a.w., pp. 63-70.

⁹⁹ F.D. Lewis, a.w., p. 311.

another sound, from God's Throne. You go ahead and listen to the form of the sama, they have another ear¹⁰⁰.

De sama van de Mevlevi's na Rumi

Op de home pagina van de website staat: 'The 'dance' of the Whirling Dervishes is called Sema and is a part of the inspiration of Mevlana [...]'. De makers van de website maken de grote verschillen tussen de sama van Rumi en de sama van de Mevlevi's niet duidelijk. In de tijd van Pir Adil Celebi (1460) en daarna krijgt de Mevlevi sama meer en meer een rituele en ceremoniële vorm¹⁰¹. Er zijn strikte voorschriften, voorwaarden aan deelname en tijden waarop de sama plaatsvindt. In de eeuwen daarna volgen ook strikte kledingvoorschriften. In de 18de eeuw wordt na het uitvoeren van de sama het lezen van odes toegevoegd.

We zien op de sama pagina van Mevlana.net dat de Mevlevi sama ceremonie vandaag de dag uit zeven stappen bestaat: het staan met de armen op je borst terwijl je het cijfer één imiteert om Gods eenheid te benadrukken, het bespelen van de trom dat de daad van de eerste schepping symboliseert, een ney (blaasinstrument) improvisatie die de Goddelijke adem symboliseert die alles leven geeft, de sama uitvoerders die elkaar groeten en van ziel tot ziel communiceren, de uitvoering van de sama dat uit 4 groeten (salute) bestaat, het lezen van de koran en als laatste een ode en een gebed om alle profeten te eren¹⁰².

In geen enkele bron over Rumi's leven of werken kan men lezen dat Rumi de sama uitvoerde zoals de Mevlevi's dit doen. Rumi groette ook tijdens de sama en las odes of verzen voor, maar deed dat nooit in een bepaalde volgorde en kende hier geen strikte voorschriften voor. Zelfs het ritmisch geluid van een hamerende goudsmid, waar hij per toeval langs loopt, kon hem tot sama doen overgaan, aldus Nurbakhsh die zich baseert op de *Manakib al-Arifin*¹⁰³.

Ook schreef ik in paragraaf 2.2 dat de sama van Rumi geen 'eisen van toelating' kent. Zelfs een dronken toeschouwer kon meedoen aan de sama van Rumi. De ceremoniële sama van de Mevlevi's, zo schrijft men op de Mevlevi Order pagina, kent wel strenge eisen van deelname zoals een initiatie en een 1001 dagen durende training en dienstbaarheid¹⁰⁴.

Rumi's sama of een mystieke sama?

De eerste Celebi's na Rumi hielden zich, in tegenstelling tot Rumi, bezig met wonderen van heiligen en het mystieke van de staten waarin men kon verkeren tijdens de sama¹⁰⁵. Volgens Golpinarli bekleden de Mevlevi's, na het overlijden van Rumi, de sama met allerlei fysieke symbolen die mystieke betekenissen hadden¹⁰⁶.

Op de website zien we duidelijk sporen van deze 'nieuwe' mystieke symbolen. Op de sama pagina van Mevlana.net staat een YouTube video met daarin delen van een sama uitvoering. De shayh en sama uitvoerders komen de sama ruimte binnen en vormen even later een halve cirkel. We zien de shayh lopen over een denkbeeldige lijn, die in de Mevlevi traditie de

¹⁰⁰ W.C. Chittick, *The Sufi Path of Love*, p. 328.

¹⁰¹ A. Golpinarli, 1963, a.w., p. 76.

¹⁰² <http://mevlana.net/sema.html> Bezocht op: 6 mei 2015.

¹⁰³ Aflaki, *Manakib-al Arifin*, in: J. Nurbakhsh, *Sama in Sufism*, p. 19. Zie ook A. Golpinarli, 1999, a.w., p. 216.

¹⁰⁴ http://mevlana.net/mevlevi_order.html Bezocht op: 10 mei 2015.

¹⁰⁵ F.D. Lewis, a.w., pp. 248-249.

¹⁰⁶ A. Golpinarli, 1983, a.w., p. 266.

lijn van de evenaar of evenaarsweg (hatti istiva) wordt genoemd¹⁰⁷. Het verdeelt de ronde sama ruimte in twee polen. Deze denkbeeldige lijn wordt met een witte lijn die op de film is gemonteerd vier seconden weergegeven. In het midden van de lijn staat een versierde markering op de sama vloer geschilderd dat het Pool Punt (Kutup Noktasi) heet¹⁰⁸. Het wordt met een gemonteerde knipperende witte cirkel een aantal keren extra duidelijk aangewezen. Alles draait om dit punt. Op de sama pagina schrijft men dat atomen, onze bloedsomloop en de aarde draait en rondgaat. 'Thus the whirling dervish or Semazen causes the mind to participate in the shared similarity and revolution of all other beings'. Na de sama verlaten de sama uitvoerders en de shayh de sama ruimte via de ingang.

In Rumi's sama bestonden geen fysieke symbolen in een ruimte of op klederdracht. Er bestonden überhaupt geen specifieke sama ruimten, sama kleding, lijn van de evenaar of poolpunt. Rumi voerde de sama uit op straat, op reis en zonder enige voorbereiding of kostuum¹⁰⁹.

De Mevlevi's geven aan de voetstappen van Rumi te volgen en zijn vertegenwoordigers te zijn. Waarom voegt men dan zoveel toe aan de sama? Een deel van dit antwoord wordt mogelijk gegeven door Anna Halprin. Schechner geeft in de *Performance Theory* ruimte aan een kadertekst met als titel *The transforming power of dance*¹¹⁰. In deze tekst van Halprin meldt zij dat mensen die in een dans dezelfde bewegingen maken gegrepen worden door een 'amazing force, an ecstatic rhythm'. Ze schrijft: 'People form cirkels. They make processions. [...] Entrances and exits. [...] They create a central axis. In these archetypal movements people seemed to be tracing out the forms and patterns of a larger organism, communicating with and being moved by a group body-mind or spirit'. Ze legt uit waarom dat dit alles plaatsvindt: 'It is an external version of the geometry and biology of our inner life - our bodies extended in space'. Met het risico te snel een gelijkenis te zien, durf ik toch te schrijven over mogelijk een gelijkenis tussen Alprin's benadering van een dans en de sama uitvoerder op Mevlana.net die uiting geeft aan en gegrepen is door ronddraaiende atomen, de bloedsomloop en de aarde die draait en rondgaat. Hoe belangrijk het historische van de sama voor Mevlevi's ook is, zij lijken de sama aangevuld te hebben met beelden van een groter harmonisch geheel en fysieke symbolen, iets dat vanwege de kracht en het extatische van gezamenlijk bewegen opgeroepen kan worden. Mogelijk is de Mevlevi sama met nieuwe symbolen en het mystieke eromheen ontstaan mede onder invloed van een 'transforming power of dance'.

Functies van rituelen aan de hand van Schechner's indeling

1. To entertain

Schechner schrijft in *Performance Theory* dat op plaatsen waar 'Sufi Mevlevi dancers' verschijnen men het volgende bericht kan tegenkomen: 'The program is a religious ceremony. You are kindly requested to refrain from applause'¹¹¹. Zo bekeken lijkt de sama er niet te zijn voor vermaak. Toch kan men hier mogelijk een klein vraagteken bij zetten. In de

---

¹⁰⁷ <http://mevlana.net/sema.html> Zie 1.59. Bezocht op: 22 april 2015.

¹⁰⁸ A. Golpinarli, 1963, a.w., p. 92.

¹⁰⁹ A. Golpinarli, 1963, a.w., pp. 63-70.

¹¹⁰ R. Schechner, a.w., p. 84.

¹¹¹ R. Schechner, a.w., p. 84.

tijd van Rumi schaarden omstanders zich om Rumi en zijn sympathisanten die de sama uitvoerden. Dit waren lang niet altijd mensen die de sama wilden leren maar ook gewoon nieuwsgierige mensen. Het geheel lijkt in de verte iets weg te hebben van een voorstelling. Ik krijg de indruk dat als de sama zelf maar niet als kunstuiting, dans of sensuele praktijk wordt neergezet, dat men in de tijd van Rumi niet negatief stond tegenover een groep mensen die de sama bekijken enkel uit vermaak. Ook de opmerking op de Mevlevi Order pagina dat Mevlevi orden eeuwenlang functioneerden 'as sort of conservatories or art academies' toont de nauwe band tussen het sacrale en vermaak: waar sacraliteit is, bestaat dikwijls de uiting ervan in kunst. Waar kunst is, is voor een gedeelte ook vermaak. Dit neemt niet weg dat de sama van Rumi en de sama van de Mevlevi's er niet (in eerste instantie) was en is om mensen te vermaken. Voor Rumi zorgde de sama voor verlichting en het naderen van Allah¹¹².

Ritual and play

Ik wil in deze eerste functie ook wijzen op de factoren ritual en play. Ik wees bij het onderdeel authenticiteit al op het spontane van de sama van Rumi. Hij kon tijdens de sama zijn sikke (hoofdgewaad) weggooien en loven zoals het in hem opkwam. De factor play is dus erg groot. De sama van de Mevlevi's is echter vol van regels en beperkingen. De Mevlevi sama uitvoerder kan hooguit zijn lippen bewegen op zijn eigen ritme als hij Allah looft of zijn armen iets hoger of lager dan de rest van de sama uitvoerders houden. Als hij echter van extase sneller zou draaien of geluiden van vreugde zou maken, dan grijpt de hoofdsamazen (semazenbasi) in door naar de Mevlevi te lopen en met zijn voet rustig op de vloer te tikken: een teken dat de sama uitvoerder gepaster en meer in lijn met de rest van de groep de sama moet uitvoeren. De factor play bij de Mevlevi's is er niet of is zeer beperkt.

2. To make something that is beautiful

Dit is een punt dat in de Mevlevi traditie wel erg sterk naar voren komt. De Mevlevi traditie kenmerkt zich door Mevlevi's die heer en meester waren in allerlei vormen van kunst: kalligrafie, mozaïekkunst, poëzie, muziek. De Mevlevi wil met deze sama en de versierde sama ruimte uiting geven aan het esthetische van de schepping en de Schepper. Op de sama pagina van Mevlana.net staat dat, wanneer de sama uitvoerder de climax van de sama heeft bereikt, hij weer terugkeert van zijn spirituele reis 'as a man who reached maturity and a greater perfection, so as to love and to be of service to the whole of creation'¹¹³. De hele sama is een uiting van dit mooie en harmonische. De Mevlevi orden die ook fungeerden als conservatoria en kunstacademies bevestigen dit beeld van het uiting geven aan en het creëren van iets dat 'beautiful' is.

Er is een belangrijk verschil op dit punt tussen Rumi en de Mevlevi's. Mevlevi's trainen jaren 'to make something beautiful' in de hoop Allah te prijzen en te kunnen naderen. Rumi voelde Allah al heel dichtbij en creëerde in de sama spontaan 'something beautiful': gazals, odes en kwatrijnen die vandaag de dag nog worden gelezen. Rumi zegt over Allah en de sama: 'Jouw schoonheid zet mij aan tot vers en ode. In het bloed van mijn hart danst de gedachte aan jou. En daardoor leer ik deze prachtige dans (sama)'¹¹⁴. Het doel bij Rumi was

¹¹² A. Golpınarlı, 1999, a.w., p. 217.

¹¹³ <http://mevlana.net/sema.html> Bezoekt op: 10 mei 2015.

¹¹⁴ S.A. den Boer, *Liefde is de weg, Kwatrijnen van Djelal-oed-din Roemi*, Servire, Utrecht - Antwerpen, 2002, p. 68.

niet het maken van kunst of something beautiful. Het mooie was voor Rumi enkel een noodzakelijk gevolg.

3. To mark or change identity

De makers van Mevlana.net geven duidelijk aan dat om deel te nemen aan de sama als derwisj men geïnitieerd moet worden. Ook toont de sama pagina een zogenaamde 'zielenreis': van de gebreken van de mens naar God die Volmaakt ('the Perfect') is en dan weer terug naar aarde om God, mens en al het levende met liefde te dienen. Deze zaken zorgen ervoor dat de sama voor de sama uitvoerder een markering of het bestendigen is van zijn identiteit en missie. Het groeien of veranderen van je identiteit kan men terugzien in het doel van de zielenreis: men wil groeien als mens, in spiritualiteit en liefde. Door de sama uit te voeren wordt men meer Mevlevi dan men was. Als de sama succesvol is en langdurig wordt uitgevoerd dan is men meer verlicht of 'heiliger'.

4. To make or foster community (zie paragraaf 3.4).

5. To heal

Het doel van de sama is in eerste instantie niet het helen van fysieke gezondheidsproblemen geweest. Wel zien we een zuiverende en verlichtende werking van de sama waardoor we het ritueel ook kunnen aanschouwen als een 'heler' van spirituele armoede of spirituele dwaling: 'sama is the food for lovers, for within it they find the Image of the meeting with the Beloved'¹¹⁵. Lewis schrijft over Turken die het mausoleum en museum van Rumi bezoeken: '[...] they believe in Rumi's powers and come here on pilgrimage to read from the Koran and pray, asking for health, wealth, children and the things one typically asks for at a saint's tomb'¹¹⁶. Tijdens mijn bezoeken aan het mausoleum van Rumi en tijdens sama uitvoeringen in Konya in 2011 en 2013 zag ik Turken Koranverzen oplezen en bidden om soortgelijke zaken. In volksdevotie heeft de sama zo bekeken wel een helende werking.

6. To teach, persuade, or convince

Door het uitvoeren van de sama verspreiden Mevlevi's niet alleen hun liefde maar ook kennis over hun pad en leefwijze. De sama uitvoeringen van Mevlevi's in veel delen van de wereld tonen ook aan dat Mevlevi's de boodschap van de Mevlevi weg willen uitdragen. Op de sama pagina staat over de sama uitvoerder die de sama afrondt dat hij terugkeert 'to his task in creation, to his state of subservience following the termination of his spiritual journey and his ascent. He is a servant of God, of his Books, of his Prophets and all his creation'. Zij willen mensen overtuigen.

De nadruk op het dienen van God, de heilige boeken en profeten is niet duidelijk aanwezig bij Rumi. Rumi's sama leidde vaak juist tot het opgeven van alle vormen van identiteit: 'All religions, all this singing, (it's just) One Song'¹¹⁷ en 'It is a day of joy. Come, let us all be friends. Let us take each other by the hand and go to the Beloved. When we become stupified in Him and we are all one colour, let us keep going, dancing, to the bazaar. It is a

---

¹¹⁵ W.C. Chittick, 1983, a.w., p. 326.

¹¹⁶ F.D. Lewis, a.w., p. 430.

¹¹⁷ http://www.huffingtonpost.com/coleman-barks/rumi-and-some-new-ways-to_b_777382.html Bezocht op: 10 mei 2015.

day for all the beauties to dance [...]’¹¹⁸. Voor Rumi creëerde de sama juist eenheid onder mensen en bevrijding van pure theologie en rationaliseren.

7. To deal with the sacred and/or demonic

Op de gehele website benadrukken de makers van Mevlana.net dat de sama er is voor, door en vanwege ‘the sacred’. Het loven, het prijzen, het bidden voor en na de sama zijn alle tekenen van aanbidding en verheerlijking van het heilige. Het omgaan met het demonische komt niet voor als doel van de sama. Wel is het zo dat de sama door veel soefi’s als gevaarlijk wordt gezien als het met de verkeerde intenties plaatsvindt. Rumi’s shayh Sems zegt hierover:

‘Enter into sama, for you will find increase of that wick you seek in it. Sama was forbidden to the people because they are preoccupied with base passions. When they perform sama, their reprehensible and hateful characteristics increase and they are moved by pride and pleasure. Of course sama is forbidden to such people’¹¹⁹.

Sems legt vervolgens uit dat wanneer je intentie zuiver is, de sama uitvoerder niets anders dan God zal ervaren: ‘non but God enter their field of vision at such times’. Dat wat je in je hebt, wordt door de sama versterkt. Op Mevlana.net staat niets over het ‘dealen’ met het demonische. Deze en voorgaande functies tonen echter aan dat voor Mevlevi’s en Rumi de sama alles te maken heeft met het omgaan met het sacrale: men looft en bidt tot en verlangt naar God en wil Hem meer naderen.

In deze paragraaf 3.3.1 is getoond dat er overeenkomsten zijn tussen de sama van Rumi en de Mevlevi’s maar dat de verschillen veel groter zijn. Mevlana.net legt niet uit dat de sama van de Mevlevi’s op veel punten wezenlijk verschilt van de sama van Rumi. Mogelijk zien we hier de vrees voor het verliezen van status en aanhang als er te veel en te duidelijke verschillen tussen de eigen sama en Rumi’s sama worden getoond.

3.3.2 Een analyse van rituelen in de Threshold Society

Net als bij Mevlana.net richt ik me in deze paragraaf hoofdzakelijk op het historische en de functies van de sama in de Threshold Society. De Threshold Society is, in tegenstelling tot de Mevlevi orde in Turkije, een actieve Mevlevi organisatie met leden in verschillende delen van de wereld. Daarom begin ik met een korte inleiding op de rituelen en praktijken in de Threshold Society.

De Threshold Society is gevestigd in Louisville en heeft twee vertegenwoordigers (khalifa’s) die actief zijn in London, Jakarta en Portland, Oregon. Hiernaast bestaan er studiegroepen in verschillende delen van de wereld waar een door de Threshold Society aangewezen lid onderwerpen behandelt die door de Society zijn uitgekozen. De vijf rituele gebeden worden aangemoedigd te praktiseren, maar het is geen verplichting. De Threshold levensstijl bevat wel minimaal een halfuur durende individuele zhikr iedere ochtend. In deze zhikr staan het persoonlijke gebed en het loven van Allah centraal. De sama komt in veel artikels en een

---

¹¹⁸ W.C. Chittick, 1983, a.w., p. 327.

¹¹⁹ F.D. Lewis, a.w., p. 311.

aantal videofragmenten terug maar hoe vaak men het uitvoert en onder welke condities wordt niet vermeld op de website. Bijeenkomsten waarin nieuwkomers of geïnteresseerden in de soefi traditie verwelkomd worden zijn er in Louisville en California. Gedurende acht weken in het jaar zijn er wekelijkse bijeenkomsten in Louisville¹²⁰. De activiteiten tijdens deze ongeveer 2 uur durende bijeenkomsten zijn ‘silent meditation; [...] ‘spiritual conversation’ often on the subject of a monthly theme; music; and the form of chanting known as zhikr, remembrance’¹²¹. Mensen die nooit eerder zijn geweest mogen Helminski 24 uur van te voren mailen als zij willen deelnemen aan een bijeenkomst.

Als men wil kennismaken met de sama, kan men deelnemen aan de lessen ‘Whirling: In the tradition of Rumi’. Er wordt benadrukt dat de sama deel van een veel bredere spirituele training is, maar dat de sama lessen worden aangeboden voor het publiek zodat de gemeenschap van Louisville kan profiteren van de voordelen van de sama: een bijdrage aan ‘inner peace, vitality, and mindfulness’. Naast de sama behelzen de lessen ook een introductie op ‘Sufi music, meditation (zhikr), and the wisdom of Rumi’. Het doel van deze lessen is ‘spirituele ontwikkeling’. Er mag een vrijwillige bijdrage van \$20 betaald worden voor het huren van de ruimte waar de lessen plaatsvinden. Men mag geen strakke kleding dragen, behoort bescheiden gekleed te zijn en sokken aan te hebben.

Historiciteit

De pagina ‘Sema, The Universal Movement’¹²² is vrijwel een identieke kopie van de sama pagina op Mevlana.net¹²³. De alinea’s zijn iets anders opgesteld, maar bevatten exact dezelfde stappen van de Mevlevi sama ceremonie: het cijfer 1 imiteren, de trom, de ney, het groeten, de sama, de koran en een ode.

De Threshold Society bevat net als Mevlana.net toevoegingen aan de sama van Rumi zoals extra symbolen en hun mystieke uitleg. De video van de sama die op de sama-pagina van Mevlana.net wordt weergegeven staat ook op de Threshold Society¹²⁴. Ook op deze video staan de gemonteerde lijn van de evenaar en de pool-punt (point of the *qutb*¹²⁵) die met een op de video gemonteerde cirkel extra benadrukt wordt.

De ontwikkeling van de sama na Rumi

In tegenstelling tot Mevlana.net is de Threshold Society meer open over het verschil tussen de sama die zij zelf uitvoeren en de sama van Rumi. Kabir Helminski schrijft dat de sama van Rumi ‘informal and ecstatic’ was¹²⁶. De sama die zij zelf uitvoeren heeft een meer ceremoniële vorm heeft gekregen en kan omschreven worden als ‘embodied cosmology’¹²⁷.

---

¹²⁰ <http://sufism.org/SufismLouisville> Bezocht op: 12 mei 2015.

¹²¹ <http://sufism.org/lineage/threshold/threshold-society-centers> Bezocht op: 12 mei 2015.

¹²² <http://sufism.org/lineage/mevlevi/sema/sema-the-universal-movement-by-dr-celaleddin-b-celebi-2> Bezocht op: 11 mei 2015.

¹²³ <http://mevlana.net/sema.html> Bezocht op: 9 mei 2015.

¹²⁴ <http://sufism.org/private-resources-on-sema/sema-ceremony-whirling-dervishes> Bezocht op: 15 mei 2015.

¹²⁵ <http://sufism.org/private-resources-on-sema/tosun-babas-description-of-the-fourth-selam> Bezocht op: 15 mei 2015.

¹²⁶ <http://sufism.org/articles/pearls-to-the-shore> Bezocht op: 14 mei 2015.

¹²⁷ <http://sufism.org/lineage/mevlevi/sema/the-gate-of-secrets-by-kabir-helminski-2> Bezocht op: 13 mei 2015.

In de vorige paragraaf trok ik al een gelijkenis tussen Halprin's benadering van een dans en de sama op Mevlana.net. Halprin gebruikt woorden als 'bodies extended in space' en 'groep body-mind' om de kracht en invloed van dans op de mens te omschrijven. Met het risico te generaliseren of te snel een conclusie te trekken is Helminski's woordkeuze (embodied cosmology) mogelijk een bevestiging van Halprin's cosmologische benadering van dans.

Mannen en vrouwen in de sama

Een interessante ontwikkeling in de Threshold Society vond plaats begin jaren 90. Om dit in te leiden schrijf ik in één alinea zeer kort de ontwikkeling van een gemixte gender sama bij Rumi en erna.

Rumi voerde soms de sama uit in een gemixt gezelschap van mannen en hun vrouwen¹²⁸. Mevlana.net geeft aan dat de Mevlevi's dit ook eeuwenlang hebben gedaan. Nu zijn sama's van mannen en vrouwen in Turkije echter gescheiden vanwege 'changing conditions'¹²⁹. Met changing conditions wijst men vermoedelijk naar tijden waarin conservatievere opvattingen zijn ontstaan over een gezamenlijke sama.

De meeste leden van de Threshold Society wilden in de jaren '90 de sama uitvoeren met mannen en vrouwen. Toen Celaleddin Celebi deze wens werd voorgelegd vroeg hij de Amerikaanse leden een brief te schrijven met wat zij ervaren tijdens een sama. Een groot aantal leden schrijft zijn of haar ervaringen en een aantal maanden later geeft Celaleddin Celebi toestemming voor gemixte sama's onder de voorwaarde dat de sama vooraf gaat aan onder andere het rituele gebed en lofprijzingen aan God. Lewis meldt dat ook Faruk Hemdem Celebi de gemixte sama's in de Threshold Society heeft toegestaan¹³⁰.

Al met al geeft de Threshold Society een meer historische schets van de ontwikkeling van de sama dan Mevlana.net. Met de gemixte sama zit de Threshold Society bovendien dicht bij de historische sama van Rumi dan de Mevlevi orde in Turkije. Dit laatste is een opmerkelijke ontwikkeling. Bij een beweging die zijn plaats van ontstaan verlaat bestaat het gevaar dat in de nieuwe context andere ideeën en sociale verhoudingen de rituelen veranderen. Nu zien we een omgekeerde ontwikkeling: de vrije 'Amerikaanse Mevlevi' is op dit punt meer 'Rumi getrouw' dan de Turkse Mevlevi's. Van de andere kant omarmt Helminski de rituele en ceremoniële sama van de Mevlevi's. Hierin verschilt deze sama sterk met die van Rumi. In hoofdstuk 4 schrijf ik hier meer over.

Functies van rituelen aan de hand van Schechner's indeling

Voor ik begin met de eerste functie wil ik ruimte maken voor het begrip 'restoration of behavior' van Schechner. Dit herontdekken van rituelen krijgt geen ruimte in de zeven functies maar kan wel gevolgen hebben voor het accepteren van online rituelen.

Schechner schrijft dat alle performances een 'restoratie van gedrag' is. Hij vergelijkt dit met een filmdirecteur die een band of strip van een film bewerkt. De strip kan ingekort of

---

¹²⁸ F.D. Lewis, a.w., p. 283.

¹²⁹ http://mevlana.net/views_on_women.html Bezocht op: 24 mei 2015.

¹³⁰ F.D. Lewis, a.w., p. 524.

herschikt worden. De nieuwe filmstrippen beginnen een eigen leven te leiden los van de oorspronkelijke originele filmstrip. Zo is het ook met menselijk gedrag:

'The original 'truth' or 'source' of the behavior may not be known, or maybe lost, ignored or contradicted – even while the truth or source is being honored. How the strips of behavior were made, found or developed may be unknown or concealed; elaborated; distorted by myth and tradition'¹³¹.

Helminski schrijft op de pagina *From the Heart* over een situatie die opvallende overeenkomsten vertoont met restoration of behavior. Helminski stelt op deze pagina dat in de 20^e eeuw de traditie in Turkije bijna ten einde is of een serieus trauma heeft opgelopen door de onderdrukking en beperkingen van de Turkse Republiek. Dankzij de onderdrukking is de originele waarheid 'distorted' en dreigt 'the original truth or source' te verdwijnen. Mannen en vrouwen voeren de sama in Turkije apart uit en er zijn ook vele restricties voor deelname aan de sama. Helminski moet nu delen van de 'Rumi filmstrip' of 'bits and pieces' van eerder vertoond Mevlevi gedrag weer herschikken en aanpassen aan de Amerikaanse 'economic structures, gender relationships, and social norms'¹³². Is hij in staat de originele filmstrip van Rumi weer te herstellen? In Amerika kent men minder taboes, het begrip bid'at of onderdrukking door de regering. Daarom kan Helminski mogelijk zorgen voor een 'restoration' van Rumi's laagdrempelige en mixed gender sama. Slaat Helminski echter door in het invoeren van aan Amerikaanse normen aangepaste rituelen of blijft hij meer trouw aan Rumi's rituelen? Botst dit laatste met de verwachtingen en wensen van Amerikanen of weet hij met creatieve filmstrippen in Amerika wonende burgers over te halen. Dit zijn interessante vragen voor vervolg onderzoek in de toekomst.

1. To entertain

Helminski gebruikt op de website het woord performance, maar dan in de enge zin van het woord. Niet in de ruime betekenis van Schechner: 'We offered this ceremony in Symphony Halls and Universities, but as a 'ceremony' not a 'performance'¹³³. Op een andere pagina staat een review van Miriam Seidel die een sama uitvoering heeft bekeken¹³⁴. Ze schrijft: 'So is it a performance, or is it a ceremony? [...] For us, this is real', antwoordt Helminski. Van oudsher hebben toeschouwers altijd de sama mogen bekijken: '[...] we consider them guests at the ceremony'.

Bij een gezamenlijk gebed of een besloten zhikr zijn er doorgaans geen toeschouwers of publiek waardoor het spirituele of de 'echtheid' van een ritueel veel vanzelfsprekender wordt geacht door buitenstaanders. Net als bij de eerste functie van Mevlana.net, geldt ook hier dat de sama er niet in eerste instantie is voor vermaak. 'Voor ons is dit echt' schrijft Helminski hierboven. Daaruit begrijp ik dat het publiek er ook kan zijn om vermaak te worden. Als maar duidelijk is dat de sama uitvoerder het niet uit vermaak doet (zie ook paragraaf 3.3.1).

---

¹³¹ R. Schechner, a.w., p. 34.

¹³² <http://sufism.org/articles/from-the-heart-by-kabir-helminski-2> Bezocht op: 15 mei 2015.

¹³³ <http://sufism.org/articles/momentoftruth-4> Bezocht op: 17 mei 2015.

¹³⁴ <http://sufism.org/lineage/mevlevi/sema/highlights-from-reviews-of-the-1997-whirling-dervish-tour-2> Bezocht op: 17 mei 2015.

Ritual and play

Bij functie 1 wijs ik ook op het rituele en play aspect van de sama. Mijn eigen indruk van een sama bij de Threshold Society was dat het iets vrijer en spontaner zou kunnen zijn dan een sama bij Mevlana.net. De sama uitvoerders zouden op zijn minst enigszins beïnvloed moeten zijn door de nadruk op vrijheid en individuele expressie in het westen, leek mij. Toch kom ik de factor play in de sama van Helminski nauwelijks tegen. Op een YouTube video die is geüpload in de website zien we een 6 minuten durende sama uitvoering¹³⁵. We zien sama uitvoerders met traditionele Mevlevi kledij. Kabir trekt met zijn rechterhand zijn Mevlevi overhemd open en loopt door de sama uitvoerders zoals een shayh dat doet. Dit zijn voorschriften en gebruiken van de Mevlevi traditie. Op de pagina May 2014 staat een video van Helminski waarin hij beweert dat men in de sama stil en in meditatie moet zijn¹³⁶. Een dialoog voeren met jezelf of uit vreugde gedichten oplezen tijdens de sama is onmogelijk, omdat je moet denken aan je evenwicht, aan het statische en alle regels van de sama. Als je je hier niet aan houdt, dan zal de dansmaster (semazenbasi) je corrigeren¹³⁷. Dit jezelf verliezen tijdens een sama is namelijk als 'spilling your blood out'¹³⁸. De Mevlevi's geloven dat het jezelf verliezen tijdens een zhikr of sama en een soort 'ecstasy' die daarbij kan ontstaan getemperd moeten worden door soberheid. Soberheid heeft meer te bieden dan jezelf verliezen in extase. Hij legt hier helaas niet meer over uit en legt ook niet uit waarom dit niet in lijn is met Rumi.

In details zien we wel enkele kleine aspecten van play. Niet zozeer in de sama maar wel in de gemixte samenstelling van mannen en vrouwen. Ook worden er op het zes minuten durende filmfragment niet traditioneel Turkse Mevlevi instrumenten gebruikt tijdens de sama. Dit zijn zaken die opvallen, maar niet perse met play te maken hoeven hebben voor de individuele sama uitvoerder. Naast deze minimale bewegingsvrijheid van de sama zie ik niet meer ruimte voor play. Helminski benadrukt vaak het belang en de voordelen van de Mevlevi regels in de sama. Zijn sama wordt beheerst door het rituele aspect. In een vrije Amerikaanse context had ik verwacht meer spontaniteit en de factor play tegen te komen.

2. To make something that is beautiful

Net als Mevlana.net vindt de Threshold Society het belang van het esthetische en het schone in de Mevlevi levensstijl erg belangrijk. De Mevlevi weg benadrukt 'beauty and the refinement of the arts' en was inspiratie voor het ontstaan van veel 'influential Ottoman musicians, composers, musical theorists, calligraphers, and other visual artists'¹³⁹. Op een andere pagina staat dat een doel op deze weg 'aesthetic refinement' is.

Ook de sama in de Threshold Society zit vol met kosmologische en esthetische omschrijvingen. Tijdens de vierde groet in de sama loopt de shayh naar het poolpunt midden in de lijn van de evenaar en begint met de sama 'as the sun revolves with the planets spinning around it'. De gehele sama is, naast de wens Allah te naderen, ook een uiting van hoe majestueus en mooi de gehele schepping Allah looft. Het ritueel maakt 'something

---

¹³⁵ <http://sufism.org/video/threshold-vancouver-sema-sep-2012> Zie 2^e video. Bezoekt op: 14 mei 2015.

¹³⁶ <http://sufism.org/uk-newsletters/may-2014> Zie 10.35^e minuut. Bezoekt op: 18 mei 2015.

¹³⁷ <http://sufism.org/uk-newsletters/may-2014> Zie 28.08^e minuut. Bezoekt op: 18 mei 2015.

¹³⁸ <http://sufism.org/uk-newsletters/may-2014> Zie 30.10^e minuut. Bezoekt op: 18 mei 2015.

¹³⁹ <http://sufism.org/lineage/mevlevi/mevlevi-women-2> Bezoekt op: 18 mei 2015.

beautiful'. De Threshold Society volgt hiermee de lijn van Mevlana.net. Om niet in herhaling te vallen verwijs ik voor meer details naar functie 2 van Mevlana.net.

3. To mark or change identity

De sama is er bij de Threshold Society om je Mevlevi identiteit te bestendigen. Met de sama bewijs je de gemeenschap een dienst want je verspreidt de genade van Allah onder mensen. Ook de (identiteit van de) ander probeert men te veranderen.

De lange gewaden, de rituelen voor en na de sama (mukabele) en de ney zijn kenmerken van de Mevlevi's. Ook de 'zielenreis', van mens naar de Perfecte en dan weer terug naar aarde om te dienen, is een bestendigen van je identiteit en je missie. Wat dit betreft is de sama hetzelfde als de sama van Mevlana.net. Dit keer is het echter een sama die de verkondiging van de profeten en de heilige boeken niet noodzakelijk maakt of sterk benadrukt.

4. To make or foster community (zie paragraaf 3.4).

5. To heal

In de video Movement as Worship of the One vertelt Helminski dat draaien een van de meest voorkomende bewegingen in het universum is. De sama uitvoerder kan al draaiende zijn energie aan mensen doorgeven. Helminski vertelt in de video dat mensen met een geestelijke handicap minder last hadden van hun handicap als zij een sama voorstelling bijwonen. Ook vertelt hij dat de sama veel vraagt van de sama uitvoerder. De sama uitvoerder zou de minder pure energie van mensen in zich opnemen en verversen en vernieuwen met pure energie¹⁴⁰. De sama heeft dus een helende werking.

6. To teach, persuade, or convince

Dit doel van de sama is nagenoeg gelijk aan die van Mevlana.net. Een verschil is dat de sama van de Threshold Society meer de Mevlevi levenshouding lijkt te verspreiden dan de islam, de koran of kennis van de profeten. Deze laatste zaken ontbreken op de website. Voor meer details over deze functie verwijs ik naar dezelfde functie van Mevlana.net.

7. To deal with the sacred and/or demonic

Wederom is deze functie hetzelfde op beide websites. Ook de voorgaande functies tonen dat voor Helminski de sama alles te maken heeft met het omgaan met het sacrale.

De sama van Threshold Society komt in grote lijnen overeen met de sama van de Mevlevi orde in Turkije. De Threshold Society is echter open over het verschil tussen de sama van Rumi en de sama die zij zelf uitvoeren. Het is opmerkelijk te noemen dat in een westerse context de gemixte gender sama van Rumi weer mogelijk is, terwijl het in Turkije niet meer plaatsvindt. Op dit punt is deze sama meer 'trouw' aan Rumi's sama. Wat ook opvallend is, is het vasthouden aan de traditionele Mevlevi disciplines en regels tijdens de sama. Hierin is de sama van Helminski weer trouw aan de Mevlevi sama en niet aan Rumi. In hoofdstuk 4 schrijf ik hier meer over.

---

¹⁴⁰ <http://sufism.org/uk-newsletters/may-2014> Zie 26.10^e minuut. Bezoekt op: 10 mei 2015.

3.3.3 Een analyse van rituelen in Roemi Vandaag

Historiciteit

Den Boer schrijft over enkele overeenkomsten en verschillen tussen de sama van Rumi en de Mevlevi's. De sama van Rumi is spontaan. In tegenstelling tot de Mevlevi's dichtte Rumi tijdens de sama meldt Den Boer. De overeenkomsten lijkt hij echter iets meer te benadrukken door te schrijven dat de sama van Mevlevi's 'in lijn' is met de sama van Rumi¹⁴¹. Ieder persoon zou immers zichzelf over kunnen geven aan 'de hele beweging in de kosmos' en zo tot bewegen en wervelen kunnen overgaan. Ik constateer echter dat de volgende twee zaken door Mevlevi's ingevoerde 'vernieuwingen' zijn. Op de pagina Luisteren naar het riet staat Den Boer afgebeeld in traditionele Mevlevi klederdracht met zijn handen kruislings op zijn schouders. Hij imiteert het cijfer één. In de video 2007 – UNESCO Jaar van Rumi vertelt hij over de trom die staat voor Gods scheppingsdaad.

Functies van rituelen aan de hand van Schechner's indeling

1. *To entertain*

Uit de teksten op de website blijkt dat Den Boer de sama niet in een context van vermaak plaatst. Den Boer schrijft dat men de sama uitvoert 'omwille van God' en het is een 'ceremonie die berust op aanbidding'¹⁴². Toch krijg je de indruk dat de sama en het leven als Mevlevi bij Den Boer meer vrijblijvend is. De sama voert hij uit met vrienden die samenkomen en die, voor zoverre uit de website is op te maken, niet zijn geïnitieerd. Er is een gitaar en men looft of zingt soefiliederen. Er is geen sprake van een orde of groep mensen die Mevlevi principes en disciplines toepassen in het leven of tijdens de sama. Dit alles geeft niet aan dat voor Den Boer de sama er voor vermaak is. Wel geeft het aan dat de sama en de Mevlevi weg, vergeleken met Helminski en Faruk Hemdem Celebi, mogelijk een minder grote plaats inneemt in het leven van Den Boer. Naast een ceremonie die berust op aanbidding kan vermaak mogelijk een groter of belangrijker deel uitmaken van de sama dan het geval is bij Faruk Hemdem Celebi of Helminski. Deze constatering van mij berust uiteraard enkel op mijn interpretatie van de teksten en video's op de website.

In één opzicht komt deze 'vrijblijvende' sama mogelijk meer overeen met de sama van Rumi dan de sama van de vorige twee websites. Rumi's sama was ook laagdrempelig, behoefde geen initiatie en kende geen Mevlevi restricties. Dit is de tweede keer dat de sama in een andere context dan de Turkse, meer Rumi's sama wordt. Ook de sama van Helminski werd meer 'Rumi's sama' door een 'mixed gender sama' mogelijk te maken.

2. *To make something that is beautiful*

Den Boer schrijft: 'Roemi's poëzie staat [...] voor het wervelen van de mens [...] rond de as waar alles in het universum om draait [...]' want 'het universum (is) een en al beweging, iets wat je zou kunnen aanmerken als een dans met God'¹⁴³. Op een andere pagina vergelijkt hij

¹⁴¹ <http://roemivandaag.nl/?p=911> Bezoekt op: 15 mei 2015.

¹⁴² <http://roemivandaag.nl/?p=1517> Bezoekt op: 22 mei 2015.

¹⁴³ <http://roemivandaag.nl/?p=1517> Bezoekt op: 20 mei 2015.

een shayh en sama uitvoerders met planeten die om de zon draaien¹⁴⁴. Ook op andere plekken op de website zien we uitingen van een sama die hij relateert aan harmonie, esthetiek en het meest mooie. Helprin's transformatieve kracht van een dans lijkt ook in de woorden van Den Boer tot uiting te komen.

3. To mark or change identity

Met de sama herken je 'de waarheid (haqq) in de schepping en in jezelf' schrijft Den Boer. Bovendien verenigt de sama uitvoerder zich met 'zijn lotsbestemming' in de sama¹⁴⁵. De sama is net als bij Mevlana.net en de Threshold Society ook een bestending van de waarden en idealen waar je voor staat. Deze identiteit lijkt bij Den Boer meer van de islam losgekoppeld te zijn dan bij de Threshold Society en Mevlana.net. Op de pagina Erbij blijven is waar het omgaat schrijft Den Boer: 'Het is overigens geen strikte voorwaarde om moslim te zijn om soefi te kunnen zijn'. Ook bij Threshold hoeft men geen moslim te zijn om lid te worden. Maar Helminski ziet wel het volgende als voorwaarde om een soefi te zijn: '[...] an appreciation and understanding of the Qur'an, the sayings of Muhammad, and historical Sufism is invaluable to the wayfarer on the Sufi path'¹⁴⁶. De afstand tussen het soefisme en de islam is bij de Threshold Society veel minder groot en bestaat in geen enkele vorm bij Mevlana.net. De Mevlevi identiteit of weg is voor Den Boer allereerst een manier van in het leven staan en niet direct verbonden aan een godsdienst.

4. To make or foster community (zie paragraaf 3.4).

5. To heal

Den Boer schrijft over de kracht van muziek, ritme en woorden in de sama: 'Als je woorden en ritme met elkaar vermengt, krijg je iets heel krachtigs'. En muziek is '[...] een bron van genezing en verheffing'¹⁴⁷. Ook meldt hij het bestaan van een ziekenhuis in Turkije in de 17^e eeuw waar Mevlevi personeel muziek en sama gebruikte om patiënten met psychiatrische klachten te behandelen. De sama heeft voor Den Boer dus een helende werking.

6. To teach, persuade, or convince

De sama wordt dikwijls in verband gebracht met 'to teach' of 'persuade': 'We draaien niet omwille van onszelf. [...] Bij het draaien fungeer je als kanaal, het licht komt door de rechterhand en de linkerhand brengt het in deze wereld'. Den Boer wil ook dat mensen liefde en eerbied voor God voelen: 'In de [...] sama verenigt de semazen zich met zijn lotsbestemming en taak in de wereld' en de afronding van de sama betekent 'de afdaling naar de stoffelijke wereld en de terugkeer naar het dienaarschap'.

7. To deal with the sacred and/or demonic

Voor Den Boer heeft de sama te maken met the sacred: 'We draaien omwille van God' en de sama 'berust op aanbidding'¹⁴⁸. Tevens staat de sama figuurlijk voor de 'opklimming naar God'¹⁴⁹. Dit punt is bij alle drie de websites duidelijk aanwezig.

---

¹⁴⁴ <http://roemivandaag.nl/?p=1647> Bezoekt op: 17 mei 2015.

¹⁴⁵ <http://roemivandaag.nl/?p=1647> Bezoekt op: 19 mei 2015.

¹⁴⁶ <http://sufism.org/lineage/sufism> Bezoekt op: 13 mei 2015.

¹⁴⁷ <http://roemivandaag.nl/?p=1518> Bezoekt op: 18 mei 2015.

¹⁴⁸ <http://roemivandaag.nl/?p=1517> Bezoekt op: 23 mei 2015.

¹⁴⁹ <http://roemivandaag.nl/?p=1647> Bezoekt op: 23 mei 2015.

Paragraaf 3.3 kan ik afsluiten met de conclusie dat het sama ritueel van de Mevlevi's op de drie websites, ondanks onderlinge verschillen, formeler en meer ceremonieel is dan de sama van Rumi. In de sama van Rumi overheerst het play aspect van een performance. De sama van de Mevlevi's wordt vrijwel op alle drie de websites overheerst door het rituele aspect van een performance. Play kan op Mevlana.net leiden tot overmatige en ongewenste extase en bij Threshold Society tot wat men omschrijft als 'spilling your blood out'. Soberheid heeft veel meer te bieden dan extase en jezelf verliezen, aldus Helminski. Op Roemi Vandaag wordt het rituele relatief het minst benadrukt en krijgt play relatief de meeste ruimte.

De volgende functies komen in de sama van Rumi en op de drie website's in grote lijnen overeen: 3. to mark or change identity (de inhoud van de identiteit kan op de drie websites onderling verschillen), 5. to heal, 6. to teach, persuade or convince en 7. to deal with the sacred.

Schechner's begrip 'restoration of behavior' kunnen we mogelijk terugzien in het ontbreken of invoeren van functies in de Mevlevi sama. In Rumi's originele 'filmstrip' van de sama ligt de nadruk niet op het maken van kunst of iets moois. Ook wordt het niet beheerst door rituele aspecten en ceremoniële handelingen. Toen de charisma en natuurlijke aantrekkingskracht van Rumi verdween nadat hij was overleden, wilden Mevlevi's mogelijk een manier vinden om mensen aan zich te binden. Het charisma en natuurlijke aantrekkingskracht moesten gecompenseerd worden. Met een tot de verbeelding sprekende sama of sama ruimte kon men iets zeer fraai scheppen (to make something beautiful). Met een ceremoniële sama en een orde vol met geleerden en soefi's die zich bezig hielden met de schone kunsten en proza konden Mevlevi's bovendien waardering krijgen en meer leden verwerven (to teach, persuade or convince). Deze functies waren extra hard nodig en extra duidelijk op de voorgrond nadat Rumi overleed. De nadruk op deze functies zorgt er echter voor dat de Mevlevi sama filmstrip verschilt van de Rumi sama filmstrip. Een restoratie is niet altijd een algehele terugkeer naar de oude staat. Het is daarom bijzonder om te zien dat met de gemixte sama de Threshold Society dichter bij de historische sama van Rumi zit dan die van de Mevlevi orde. Ook de laagdrempelige en niet aan alle Mevlevi restricties gebonden sama van Den Boer zit dichter bij de sama van Rumi dan de sama van de Turkse Mevlevi's. In de relatief vrijere Amerikaanse en Nederlandse context wordt een deel van de gewijzigde 'Mevlevi-sama-strip' weer als de originele 'Rumi-sama-strip'.

3.4 Gemeenschap online of online gemeenschap in de Rumi-driehoek

Inleiding

Deze woordkeuze in de titel van deze scriptie is mede tot stand gekomen door Dr. Christopher Helland's begrippen: *religion online* en *online religion*¹⁵⁰. Met religie online doelt Helland op religieuze websites die vooral informatie verstrekken over een religie en hiernaast verwijzen naar religieuze diensten en programma's in de 'offline wereld'. Met online religie wijst Helland op actieve deelname aan en het praktiseren van een religie via websites, applicaties en virtuele omgevingen. Te denken valt aan: 'online prayer, meditation, ritual observance of Catholic Mass, Hindu *pūja*, and the Wiccan Sabbat, [...] spiritual counseling, online Tarot readings, astrological charts, and runecasts'¹⁵¹. Online religie biedt software mogelijkheden om rituelen te visualiseren en een religieuze ervaring mee te maken. Je bent God online aan het aanbidden.

In mijn scriptie splits ik online religion op in twee aspecten: gemeenschap online (of online gemeenschap) en ritueel online (of online ritueel). Het opsplitsen heeft als voordeel dat een website op twee aspecten wordt beoordeeld in plaats van één begrip waar gemeenschap en rituelen door elkaar en onoverzichtelijk worden gebruikt. Het vergelijken van drie websites wordt overzichtelijker. In deze paragraaf richt ik me op gemeenschap online. Paragraaf 3.5 gaat over ritueel online.

Een centrale vraag in de literatuur over online religie is de vraag of een online gemeenschap bestaat en welke karakteristieke eigenschappen het heeft. Mark MacWilliams haalt Howard Rheingold aan om hier een mogelijk antwoord op te geven. Rheingold schrijft dat mensen op internet elkaar redelijk anoniem tegenkomen en dat dit gegeven iedereen gelijk maakt ongeacht herkomst en status. In deze online omgeving zou een samenleving mogelijk moeten zijn: 'social aggregations that emerge from the Net when enough people carry on public discussions long enough with sufficient human feeling to form webs of personal relationships in cyberspace'. MacWilliams poneert dat virtuele gemeenschappen bestaan omdat ze gemeenschap creëren door communicatie. Daarnaast bieden ze de kans voor echte ontmoeting en de uitwisseling van visies over wat het meest heilige is voor mensen¹⁵².

Een argument tegen het bestaan van online gemeenschappen is het gebrek aan verbondenheid tussen groepsleden. Men kan van het ene moment op de andere een religieuze website verlaten en nooit meer iets van zich zelf laten horen. Mia Lövheim en Alf G. Linderman wijzen echter op soortgelijke relaties en dilemma's in laat moderne samenlevingen¹⁵³. Zij zien het dus als iets wat alle mensen, on- en offline, kenmerkt. Bunt schrijft dat online interactie met diepgang of uitwisselingen tussen moslims kunnen leiden

---

¹⁵⁰ C. Helland, Online Religion as Lived Religion. Methodological Issues in the Study of Religious Participation on the Internet in: In: Krüger, Oliver (Hrsg.): Online – Heidelberg Journal of Religions on the Internet: Volume 01.1 Special Issue on Theory and Methodology, (2005). Geraadpleegt op: <http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/5823/> Bezocht op: 2 juni 2015.

¹⁵¹ L.L. Dawson & D.E. Cowan (Ed), a.w., p. 7.

¹⁵² M. Macwilliams, Digital Waco: Branch Davidian virtual communities after the Waco tragedy, in: M.T. Højsgaard & M. Warburg, a.w., pp. 180-182.

¹⁵³ M. Lövheim & A.G. Linderman, Constructing religious identity on the Internet, in: M.T. Højsgaard & M. Warburg, a.w., p. 135.

tot een verbondenheid die overeenkomsten toont met het concept 'umma', de wereldwijde islamitische gemeenschap. Toch zijn zaken als de digital divide, taal barrières en verschillen in opvattingen volgens Bunt een serieuze drempel om deze umma te vormen¹⁵⁴.

Marilyn C. Krogh en Brooke Ashley Pillifant¹⁵⁵ schrijven over Amy Jo Kim's 9 online gemeenschap strategieën: Een website heeft een helder doel nodig zodat een gericht programma met bijbehorende activiteiten mogelijk wordt (purpose). Zichtbare ruimten als chatruimten, fora, een mailinglijst en een discussie platform moeten verschillende manieren van communiceren mogelijk maken (places). Om relaties mogelijk te maken moeten vriendschappen herkenbaar zijn door een duidelijk en herkenbaar profiel met bijvoorbeeld een foto, hobby's en interesses (profiles). Er moet ruimte zijn voor verschillende rollen die groei mogelijk maken. Van bijvoorbeeld nieuwe bezoeker naar reguliere deelnemer, vertegenwoordiger en leider (roles). Iedere participant kan een andere participant begeleiden en stimuleren hogerop te komen. Zo wordt de taak van de leider van de online gemeenschap verlicht en kunnen leden groeien (leadership). Een website kan het beste geschreven 'ground rules' hebben. Zo weet iedereen binnen welke grenzen men kan bewegen (etiquette). Zowel online als offline evenementen maken de gemeenschap hechter (events). Online rituelen helpen mensen door 'transities' in het leven te komen en zich meer verbonden te voelen met elkaar (rituals). Leden kun je het beste stimuleren hun eigen subgroep te beginnen zoals een aparte mailinggroep, chatruimte of Web ring. Zo behoud je 'intimacy' in een kleinere groep terwijl alle groepen als geheel kunnen groeien (subgroups). Dawson somt met behulp van zijn eigen ervaring en met de kennis van andere deskundigen zes elementen van een online gemeenschap. Vijf ervan worden door Kim genoemd of tonen gelijkenissen. Wat Kim niet benadrukt, is interactiviteit, een criteria dat Helland van belang vindt voor online religion. Interactiviteit, zo stelt Dawson, maakt het internet een plaats voor groepsactiviteit die mensen aan elkaar bindt. Het internet is een sociaal fenomeen¹⁵⁶. Deze 10 'elementen' kunnen mogelijk kunstmatig overkomen voor critici van online gemeenschappen. Dawson stelt echter dat er ook in de sociologie geen consensus bestaat over wat de definitie is van een traditionele gemeenschap in de offline wereld.

Ik zou in deze paragraaf kunnen kijken of de drie websites de bovenstaande 'elementen' van een online gemeenschap bevatten. Ik kies hier echter nog niet voor, omdat iedere website ook een unieke plaats van samenkomst is. Een website kan al deze elementen bevatten, maar een minder hechte online gemeenschap hebben dan een website die maar twee of drie van de elementen bevat. Daarom bekijk ik iedere website op zich zodat de websites meer tot hun recht komen. In hoofdstuk 4 betrek ik deze 10 elementen wel op de drie websites. Zo maak ik een vergelijking vanuit meerdere invalshoeken in deze paragraaf en in hoofdstuk 4.

Omdat in deze scriptie de focus online religion is, concentreer ik me op de gerichtheid van de websites op het creëren van een gemeenschap in de offline wereld of een gemeenschap op het internet. Het eerste kan als *gemeenschap online* worden omschreven. Het tweede als *online gemeenschap*.

---

¹⁵⁴ G.R. Bunt, 2000, a.w., pp. 132-134.

¹⁵⁵ M.C. Krogh & B.A. Pillifant, The House of Netjer: A New Religious Community Online, in: L.L. Dawson & D.E. Cowan (Ed), a.w., pp. 210-216.

¹⁵⁶ L.L. Dawson, Religion and the Quest for Virtual Community, in: L.L. Dawson & D.E. Cowan (Ed), a.w., p. 83.

In deze paragraaf is het belangrijk te weten hoe vaak een website wordt bezocht en gedeeld. Daarom heb ik een 'hit-tabel' gemaakt die dit zo nauwkeurig mogelijk weergeeft. Om ruimte te besparen plaats ik de hit-tabel in bijlage 5. De Threshold Society is volgens mijn hit-tabel verreweg de meest bezochte en gedeelde website. Op grote afstand volgt Mevlana.net. Roemi Vandaag heeft het minst aantal hits. In de deelparagrafen van dit hoofdstuk leg ik meer uit over de data uit de hit-tabel.

3.4.1 Online gemeenschap of gemeenschap online in Mevlana.net

Op de home pagina is er een duidelijke verwijzing naar de herdenkingsviering in Konya en andere sama voorstellingen. Op de activiteiten pagina zijn er uitnodigingen voor offline lezingen¹⁵⁷. Op vrijwel iedere pagina zien we een uitnodiging en aansporing om samen te komen en op de weg van Mevlana één te worden. Het verbroederende en gemeenschapsvormende van Rumi's boodschap en zijn sama wordt op veel pagina's benadrukt. De website promoot enkel offline activiteiten. De International Mevlana Foundation tak van Mevlana.net gaat verder in dezelfde stijl. Zij voegt hier nog aan toe dat zij 'consulting service' biedt voor 'Mevlana and Mevlevi gatherings, programs, books and artistic works'¹⁵⁸.

Op de contact-us pagina staan drie emailadressen van Faruk Hemdem Celebi, de webmaster van Mevlana.net en de International Mevlana Foundation. Men kan echter op de website niet zien hoe vaak er mails worden verzonden. Je kunt op de hele website iedere pagina delen met de applicatie Add This. Je deelt dan wel op de verschillende sociale media en niet op Mevlana.net. Het delen van een website zou kunnen leiden tot meer bekendheid en leden. In de hit-tabel kunnen we zien dat Mevlana.net en de International Mevlana Foundation samen 675 keer zijn gedeeld op sociale media in drie maanden. Of dit echter feitelijk heeft geleid tot meer betrokkenheid en gemeenschapsvorming kunnen we niet zien.

In de hit-tabel zien we bovendien dat Mevlana.net dagelijks 72 unieke bezoekers heeft en 144 pagina's worden bekeken. Het staat wereldwijd op de 6.679.201^e plaats. Dit zegt uiteraard weinig over hoe groot of klein de website is, omdat we het totaal aantal websites niet weten. In vergelijking met de Threshold Society wordt het bijna negen keer minder bekeken. De Mevlana Foundation heeft per dag 46 unieke bezoekers en 92 pagina's worden bekeken. Het staat wereldwijd op de 10.535.209^e plaats.

Veel of weinig bezoekers, het is duidelijk dat Mevlana.net zich niet richt op het vormen van een online gemeenschap. Het biedt alleen informatie en alle verwijzingen naar programma's zijn activiteiten in de offline wereld. Wanneer meerdere websites aangesloten waren geweest bij de Mevlevi Ring en onderling veelvuldig uitwisselingen hadden plaatsgevonden, zou er sprake kunnen zijn van een vorm van online gemeenschap. De Mevlevi Ring is echter niet meer werkzaam en had maar 3 websites toen zij nog actief was in 2014. Omdat er op de Mevlana.net geen gegevens worden vermeld van 'offline leden' is het niet mogelijk een

---

¹⁵⁷ http://mevlanafoundation.com/activities_tr.html Bezocht op: 1 juni 2015.

¹⁵⁸ http://mevlanafoundation.com/index_en.html Bezocht op: 1 juni 2015.

schatting te maken van hoe groot de offline Mevlana.net gemeenschap is. Bij Mevlana.net is er geen sprake van online gemeenschap.

3.4.2 Online gemeenschap of gemeenschap online in de Threshold Society

Op de website staat dat het werk van Kabir en Camille mede dankzij de website 'a worldwide community that includes groups in South Africa, Indonesia, the Netherlands, Canada, the United Kingdom, and throughout the United States' inspireert¹⁵⁹. Op de pagina The Living Tradition of the Mevlevi Path schrijft men vervolgens over de meerwaarde van de offline activiteiten: de 'meest significante dienst' die men biedt zijn de wekelijkse (offline) spirituele conversaties (sohbets) en zhikr bijeenkomsten. Vervolgens somt men de online activiteiten als zaken die ná de meest significante dienst komen: de 'Ninety-Nine Day Program' met een 'aantal duizend' deelnemers, vier 'telecourses' per jaar met ongeveer 30 cursisten per telecursus en drie 'eCourses' met meer dan 500 deelnemers per keer¹⁶⁰. Er wordt niet uitgelegd waarom de online activiteiten als minder belangrijk worden beschouwd.

Op de website worden negen manieren van praktiseren geadviseerd¹⁶¹. Zeven praktijken verwijzen naar de offline wereld. De vierde praktijk is de eerder genoemde Ninety-Nine Day Program. De achtste praktijk is het wekelijks beluisteren van de spirituele conversaties van Helminski via de podcast pagina. Het gaat om dezelfde conversaties die als meest significante dienst van de Threshold Society werden omschreven. Er zijn op 2 juni 2015 een totaal van 116 podcasts. Door ze online aan te bieden en er een wekelijkse soefi praktijk van te maken kan de website dienen als een online medium dat mensen samenbrengt en de kans geeft te groeien in hun soefi identiteit. De telecursussen worden niet gemeld op deze pagina.

Het samenbrengen van mensen vindt ook plaats op de gelijknamige Facebook pagina van de Threshold Society. Deze betrek ik bij dit onderzoek, omdat sociale media een belangrijk onderdeel kan zijn van een website om een online gemeenschap te vormen of uit te breiden. De Threshold Society en de Facebook pagina verwijzen beide naar elkaar. De Facebook pagina is gemaakt in 2008 en heeft op 3 juni 2015 3358 likes en 1064 'Facebookvrienden'. Er zijn net als op de website uitnodigingen voor retraites en seminars. Daarnaast is iedereen welkom op de open bijeenkomsten op zaterdagen in Louisville. De Facebook pagina geeft de indruk een druk bezochte pagina te zijn. Elke dag of week plaatsen de Facebook leden een bericht waarop andere reageren. En om de twee of drie dagen plaatst Helminski, Camille of de makers van Threshold Society een nieuw bericht, een nieuwsbrief, het thema van de maand en andere bijdragen die ook in de website geplaatst worden. De Twitter omgeving van de Threshold betrek ik niet bij dit onderzoek, omdat het minder volgers heeft en er minder vaak berichten worden geplaatst. Wat de Facebook pagina bijdraagt aan gemeenschapsvorming is niet zichtbaar. Wel kunnen we concluderen dat de uitwisselingen van leden of Rumi sympathisanten een positieve bijdrage kunnen leveren voor het vormen van een on- en offline gemeenschap.

¹⁵⁹ <http://sufism.org/articles/16036> Bezoekt op: 2 juni 2015.

¹⁶⁰ <http://sufism.org/articles/kyoto-4> Bezoekt op: 2 juni 2015.

¹⁶¹ <http://sufism.org/lineage/practice-and-adab/space-4> Bezoekt op: 3 juni 2015.

Op de pagina A New Chapter in Our Lives staat een audio opname van Helminski uit 2012. Helminski vertelt in de 33^e minuut hoe de Threshold Society vanwege financiële problemen genoodzaakt is te verhuizen naar Louisville en hierdoor verschillende projecten mogelijk beëindigd moeten worden¹⁶². Waar Helminski zich sowieso op wil focussen is het veiligstellen van de vorm en inhoud van de Threshold Society website. Hij spreekt van een prachtige internationale Threshold gemeenschap die vele individuen en leden inspireert. Daarom verbaast het mij dat Helminski de offline activiteiten veel meer belang geeft dan de online activiteiten. Bij een gebrek aan middelen of bij andere calamiteiten kunnen fysieke plaatsen en activiteiten immers wegvallen. Online activiteiten kunnen met minder arbeid en kosten uitgevoerd worden.

Het eerste en belangrijkste doel van Helminski is een offline gemeenschap creëren. Dat geeft hij zelf aan in website door de offline activiteiten als belangrijker (of meer significant) dan de online activiteiten te omschrijven. Toch is de vanaf 1995 bestaande website een duidelijke online soefi centrum. Dawson noemt de website van Helminski 'elaborate'¹⁶³ en Lewis omschrijft het als een 'extensive site with a wealth of information and publications'¹⁶⁴ waar regelmatig soefi trainingen of programma's op verschijnen. In de hit-tabel staat dat de Threshold Society dagelijks tussen de 428 en 603 bezoekers heeft. Het wordt elke drie maanden ongeveer 299 keer gedeeld op Twitter en 2959 keer op Facebook. Er bestaan in de literatuur geen harde en onbetwistbare criteria voor het bestaan van een online gemeenschap. Ik zou echter in alle voorzichtigheid mogen concluderen dat de Facebook pagina, de wekelijks te downloaden en beluisteren spirituele conversaties van Helminski, de tele- en e-cursussen, een 'virtuele' sufi lodge en de Ninety-Nine Day program gezien kunnen worden als aanwijzingen voor het bestaan van een online gemeenschap. Een argument tegen het bestaan van een Threshold online gemeenschap is het ontbreken van de mogelijkheid om in de website liefhebbers en leden te laten communiceren. Maar daar staat tegenover de Facebook pagina waar men vrij kan communiceren. In paragraaf 3.5 schrijf ik meer over de relatie interactiviteit en online religie. Voorlopig concludeer ik dat er bij de Threshold Society tekenen zijn van een online gemeenschap.

3.4.3 Online gemeenschap of gemeenschap online in Roemi Vandaag

Roemi Vandaag heeft alleen een Nederlandstalige versie van de website. Het vormen of het bestaan van een online internationale (niet-Nederlandstalige) gemeenschap is dus sowieso niet mogelijk of beperkt. In de hit-tabel heeft Roemi Vandaag het minst aantal gegevens, omdat de website te klein van omvang is of te weinig verkeer heeft. Wat ik wel vond was dat Roemi Vandaag volgens een rangschikking in Nederland op de 3.454.034^e plaats staat. Ik kan niet zeggen of dit veel of weinig is, omdat ik niet weet wat het totaal aantal websites in Nederland is. Enkel van de Threshold Society heb ik gegevens in de hit-tabel over de rangschikking in Nederland: de 359.126^e plaats. Daarmee wordt de Threshold Society bijna tien keer meer bekeken in Nederland dan Roemi Vandaag. De informatie dat de website minder dan 300 bezoekers per maand heeft wijst ook op weinig verkeer. Het betekent, in

---

¹⁶² <http://sufism.org/?s=Chapter+in+Our+Lives+&x=0&y=0> Bezocht op: 2 juni 2015.

¹⁶³ L.L. Dawson, The mediation of religious experience in cyberspace, in: M.T. Højsgaard & M. Warburg, a.w., p. 18.

¹⁶⁴ F.D. Lewis, a.w., p. 638.

het meest gunstige geval, dat er elke dag maximaal 9 of 10 personen de website bezoeken. De website wordt wel gedeeld op sociale media. In drie maanden is het 131 keer gedeeld op Facebook, 26 keer op LinkedIn, 7 keer op Pinterest en 3 keer op Twitter.

Den Boer schrijft vaak in de ik-vorm en over wat Rumi voor Den Boer of bezoeker van de website kan betekenen. De website geeft daardoor soms de indruk van een persoonlijke dagboek of een verslag van inspiraties die Den Boer krijgt van Rumi en zijn leefwijze. Den Boer beschouwt zich geen shayh of leider van een gemeenschap. Wellicht is mede daardoor het organiseren en mobiliseren van gemeenschap voor Den Boer niet nodig. Dit kan een reden zijn voor het ontbreken van on- of offline activiteiten die gemeenschapsvormend zijn.

Roemi Vandaag heeft ook een niet operationele Roemi Vandaag Yahoo groep die ik vanaf nu de Roemi groep noem¹⁶⁵. Je kunt geen berichten plaatsen op de Roemi groep. De groep die in oktober 2000 is ontstaan is niet meer actief. In maart 2015 is het laatste bericht geplaatst. De berichten zijn op de website niet meer te openen of te lezen. Deze groep heb ik, net als de Facebook pagina van de Threshold Society, niet opgenomen in de hit-tabel omdat de verschillende webapplicaties niet binnen Facebook of de Roemi groep kunnen kijken.

In december 2003 werd ik zelf lid van deze toen zeer actieve Roemi groep. Iedereen kon vrij lid worden van de groep die een forum en mailinglist had. Dankzij de mailinglist ontvingen alle leden een email wanneer er een nieuwe bericht op de forum was geplaatst. Een optie was ook dat de leden alle berichten die op de forum werden geplaatst direct als persoonlijke mail ontvingen. Hiernaast ontving elk lid dagelijks een mail van Den Boer met daarin een gedicht van Rumi. Wanneer een lid een nieuw bericht wilde plaatsen op het forum begon hij of zij een nieuwe 'conversatie'. Opmerkingen op deze conversatie verschenen er direct onder. Je kon ook op oude berichten reageren waardoor deze conversaties weer actueel werden. Yahoo biedt op de pagina een overzicht dat toont hoeveel berichten er door de jaren heen elke maand geplaatst zijn. Dit overzicht heb ik geplaatst onder de hit-tabel in bijlage 5.

In 2004 en 2005 was ik en de Roemi groep als geheel het meest actief. Vierentachtig mails van berichten die door Den Boer of leden werden geplaatst tussen 2003 en 2015 heb ik bewaard in mijn persoonlijke mail. Uit deze mails kan ik opmaken dat naast gedichten ook aankondigingen van symposia, boeken, TV programma's en andere zaken die te maken hadden met Rumi werden gedeeld. Na een verhuizing, een huwelijk en een nieuwe baan in 2007 werd ik steeds minder actief op de Roemi groep. Het wordt op de Roemi groep pagina niet duidelijk waarom de groep als geheel niet meer actief is. Op 15 maart 2015 stuurde Den Boer alle Roemi groepsleden een mail. Hij schrijft hierin dat hij wil overstappen naar Mail Chimp, een listserver die nieuwsbrieven van de website van Roemi Vandaag mailt. Sindien krijg ik om de een of twee weken een mail waarin wordt gewezen op een nieuwe bijdrage op de website. De reden dat de Roemi groep niet meer in actieve vorm bestaat, vermeldt hij in de mail: veel emailadressen van leden van de Roemi groep zijn niet meer in gebruik en communicatie met leden vond niet of nauwelijks plaats.

De gedichten die zo'n 10 jaar geleden werden gedeeld trokken mij als student erg aan. Samen met vijf actieve leden deelden we veel gedichten, ideeën en ervaringen. In de pauzes

---

¹⁶⁵ <https://groups.yahoo.com/neo/groups/roemi/info> Bezoekt op: 9 juni 2015.

tussen colleges door, thuis en overal waar ik op internet kon opende ik de groepspagina om een bijdrage te lezen of zelf te delen. Bij een ethisch dilemma of levensvraag vroeg ik in het bijzonder de 5 leden, die ik nooit in de offline wereld heb gezien, om hun opvattingen en raad. Dit was een gebruik van meerdere leden. Toen was deze Roemi groep voor mij een echte online gemeenschap waar ik bij verbonden was. Bunt haalt Carey aan om de relatie delen en online gemeenschap te tonen: 'It is not sharing in the sense of the transmission of information that binds communities in cyberspace. It is the ritual sharing of information'. Men deelt bijvoorbeeld informatie over 'sacred space, the Nature of Divine Revelation' of over 'issues of identity, privacy, access'¹⁶⁶. Het delen op de Roemi groep zorgde voor een sterke verbondenheid. De Roemi groep toonde tekenen van een online gemeenschap.

Zonder de Roemi groep houdt de website Roemi Vandaag een omgeving over die niet interactief is. Je hebt enkel de optie Den Boer persoonlijk te mailen via de website. Bij Roemi Vandaag is er nu dus geen sprake van een online gemeenschap. Ook een gemeenschap online lijkt er maar in beperkte mate te zijn. De hit-tabel toont weinig activiteit en er zijn ook geen uitnodigingen voor offline activiteiten.

Samenvattend kan ik over paragraaf 3.4 schrijven dat bij de drie websites anders wordt omgegaan met een gemeenschap. Bij Mevlana.net lijkt er geen nadrukkelijke wens te bestaan een online gemeenschap te vormen. Ook bij de Threshold Society ligt de focus niet op een online gemeenschap. Toch heeft de uitgebreide website hiernaast een actieve online gemeenschap die via Facebook en de (wekelijkse) online rituelen een basis creëert voor een online gemeenschap. Roemi Vandaag heeft met zijn ooit actieve Roemi groep een basis voor een online gemeenschap. Nu is het, voor zoverre de website hier informatie over geeft, een zeer bescheiden gemeenschap online.

---

¹⁶⁶ G.R. Bunt, 2000, a.w., p. 6.

3.5 Ritueel online of online ritueel in de Rumi-driehoek.

Inleiding

Deze inleiding begin ik met het schrijven over vraagstukken in en de discussie over online rituelen in de literatuur. Vervolgens schrijf ik of een online sama mogelijk is. Als laatste schrijf ik in de inleiding over Helland's begrip online religion en de kritiek van Glenn Young op een te strikte toepassing hiervan.

Vraagstukken en discussies in de literatuur

Karaflogka haalt verschillende bronnen aan om te tonen dat '[...] cyberprayer, cybermemorials and grieving support, meditation, cyberpelgrimages and rituals of the Pagan and Wiccan communities [...]' de meest wijdverspreide rituelen op het internet zijn¹⁶⁷. Een vraagstuk bij religiositeit en aanbidding op het internet is dat veel religieuze beginselen over praktiseren, gehoorzaamheid of discipline gaan. Niet alles is online ontmoeten, discussiëren of uitwisselen van berichten. In hoeverre kun je bijvoorbeeld God online aanbidden? En heeft online bidden dezelfde status als bidden in een kerk?

Chryssides schrijft dat het maar de vraag is of je een *haci* bent, de eretitel van hen die de bedevaart naar Mekka gemaakt hebben, als je een virtuele bedevaart naar Mekka maakt. In een traditionele bedevaart zit een graad van moeilijkheid en ongemak¹⁶⁸. Juist daardoor ontstaat voor veel mensen spirituele groei. Ook is de plaats Jeruzalem of Mekka voor gelovigen een zeer heilige plaats. Foto's en video's van een virtuele bedevaart zullen niet dezelfde status hebben als een bezoek aan deze heilige plaatsen.

Er zijn ook praktische problemen. Hoe neem je *online* deel aan het gezamenlijke gebed van moslims waarin mensen zij aan zij knielen en vooroverbuigen? De nietigheid en Godnabijheid die moslims voelen tijdens dit knielen is niet iets wat je zomaar kunt imiteren met een cyberpoppetje dat knielt. Wanneer is een online ritueel een *echt* ritueel? En wie bepaalt wanneer een offline en online ritueel een '*echt*' ritueel zijn? Bepaalt het hoofd van een religieuze organisatie dit of een cyberdominee en zijn cybergemeenschap? De laatste twee hebben dikwijls meer ervaring en affiniteit met online rituelen.

In deze discussie citeert Stephen D. O'Leary de definitie van rituelen van Ronald Grimes, een expert op het gebied van rituele studies: 'All ritual, whatever the idiom, is addressed to human participants and uses a technique which attempts to re-structure and integrate the minds and emotions of the actors'¹⁶⁹. Volgens deze definitie, zo beweert O'Leary, kunnen online rituelen werken als offline rituelen. Hij schrijft bijvoorbeeld over de 'conference rooms' van Prodigy Computer Network. Mensen houden zich hier bezig met 'Scripture study and prayer'. '[...] people were not merely exchanging letters with each other but actually

---

¹⁶⁷ A. Karaflogka, a.w., p. 204.

¹⁶⁸ George D. Chryssides & Ron Geaves, a.w., p. 397.

¹⁶⁹ S.D. O'Leary, *Cyberspace and Sacred Space: Communicating Religion on Computer Networks*, in: L.L. Dawson & D.E. Cowan (Ed), a.w., p. 56.

engaged in collective devotion, much as they would at church or in a Bible study groep. For some regular participants this activity was a significant part of their spiritual life¹⁷⁰.

Karaflogka heeft een interessante bijdrage van shayh Hisham Kabbani. Deze shayh:

'[...] believes that when people log on to the Haqqani site and engage with its content, they receive some energy which then can be further developed to higher levels through practice and meditation. In fact, for the Sheikh, ICTs are energy which can be enhanced by peoples' meditative experiences, when these experiences are 'saved' in a computer and shared with others (in Zaleski 1997, 54–67). In this sense, ICTs can be understood as a force which not only connects people but elevates humanity'¹⁷¹.

Højsgaard en Warburg schrijven in *Religion and Cyberspace* over Mun-Cho Kim's 'historical model'. Kim meldt met dit model de drie stadia die een 'information society' meemaakt. Het begint met computerization van de samenleving zonder internet. Deze fase gaat over in een 'networking stage' met internet die geleidelijk aan steeds flexibeler wordt. Deze fase zou in 1995 in Amerika begonnen zijn. De laatste fase zou een 'cyber-stage' zijn. We zijn hier nog niet in beland. Hij kan hier dan ook weinig concreets over melden buiten het gegeven dat het een 'digitally embedded point' zou zijn. Andere geleerden, zoals O'Leary, vragen zich af of we ooit wel in een voornamelijk door cyberspace gefundeerde en 'verlichte' samenleving zullen komen. Na 11 september 2001 is voor O'Leary en andere onderzoekers, zo schrijven . Højsgaard en Warburg, duidelijk geworden dat digitalisering of meer cyber activiteiten een samenleving niet perse meer ontwikkelt en harmonieuzer maakt¹⁷².

Dawson lijkt de discussie samen te vatten door te stellen dat rituelen op internet voor sommigen wellicht artificieel, kunstmatig en onnatuurlijk zijn, maar dat deze 'suspicions' nog niet bewezen zijn. Mogelijk hebben geïnstitutionaliseerde religies vrees voor het verliezen van autoriteit en ledenaantallen door rituelen op internet. Wat blijft erover van een zondagsmis in een kerk als iedereen de mis thuis met zijn laptop 'bijwoont'? Dawson schrijft dat in de sociologie van internet dit lopende vraagstukken zijn en duidelijke of eensgezinde antwoorden nog niet bestaan¹⁷³.

Is een online sama mogelijk?

Ik zie voor dit onderzoek de noodzaak te schrijven over het belangrijkste Mevlevi ritueel, de sama, en de haalbaarheid ervan in een online omgeving. Als eerste wil ik wijzen op moslims, en in de Rumi-driehoek in het bijzonder op de Turken, die bezwaren hebben tegen het maken van afbeeldingen en foto's van levende wezens, omdat het mogelijk kan leiden tot verering van bijvoorbeeld een shayh. Dit wordt door hen gezien als godslastering. Ook het bidden voor overleden mensen bij een graf is, zo schrijft Bunt, volgens sommige moslims ongepast¹⁷⁴. Dit kunnen redenen zijn een online sama of andere online riuelen niet te

¹⁷⁰ S.D. O'Leary, *Cyberspace and Sacred Space: Communicating Religion on Computer Networks*, in: L.L. Dawson & D.E. Cowan (Ed), a.w., p. 46.

¹⁷¹ A. Karaflogka, a.w., p. 129.

¹⁷² M.T. Højsgaard & M. Warburg, *Introduction: waves of research*, in: M.T. Højsgaard & M. Warburg, a.w., pp. 4-5.

¹⁷³ L.L. Dawson, *The mediation of religious experience in cyberspace*, in: M.T. Højsgaard & M. Warburg, a.w., pp. 32-34.

¹⁷⁴ G.R. Bunt, 2000, a.w., p. 51.

plaatsen op een website. Hiernaast kan een online sama andere praktische moeilijkheden met zich mee brengen. Het is een spiritueel én lichamelijk ritueel. Sama uitvoerders verspreiden bijvoorbeeld genade en zegeningen met hun armen over de wereld. Hoe doet men dit in een online sama? Het laten dansen van verschillende avatars in een virtuele sama ruimte is softwarematig mogelijk. Het zal in de Mevlevi traditie waarschijnlijk een geheel onbekende en mogelijk afkeuringswaardige activiteit zijn. De Mevlevi sama kent oude spirituele en fysieke voorbereidingen. De discipline van een sama zou bijvoorbeeld met een online sama, dat met een muis is aan te sturen, niet of minder nodig zijn.

Een online sama ritueel hoeft echter, qua vorm, doel en status, niet identiek te zijn aan de traditionele offline sama. Helminski toont bijvoorbeeld op zijn website een sama video waar regelmatig special effects op te zien zijn¹⁷⁵. Zo lijkt men indruk te willen maken op de kijker. De kijker voert geen sama uit, maar participeert met ontroering of devotie. Deze video brengt mij op het idee gebruik te maken van een virtual reality bril. Met zo'n bril kunnen activiteiten en sensaties uit de offline wereld met een ontzettend grote nauwkeurigheid geïmiteerd worden¹⁷⁶. Met 'online sama bril' kan een persoon zich, in zijn of haar perceptie, letterlijk tussen sama uitvoerders en de shayh bevinden. Met de bijbehorende Mevlevi muziek kan de brildrager in zijn of haar woonkamer 'participeren' aan een online sama. Het is mogelijk dat 10 mensen met een sama bril in een gezamenlijke (virtuele) sama ruimte deelnemen aan een online sama die wordt begeleid door een cyber-shayh. Het doel is hierbij niet de traditionele offline sama te vervangen. We hebben gezien (§ 1.2) dat deze online rituelen geen vervanging kunnen en behoren te zijn. Deze online sama kan juist een introductie of aanvulling zijn op de traditionele offline sama.

Deze 'sama avatars' of 'cyber-shayh' kunnen in eerste instantie overkomen als erg kunstmatig of ver verwijderd van een soefi ritueel. Een cyber imam bestaat echter al (§1.2) en in de door mij vaak gemelde voorbeeld van de Church of Fools heeft de bisschop van London met avatars zondagsmissen plaats laten vinden. Hiernaast is de historische sama van Rumi een ritueel dat mogelijk ruimte biedt voor een online ritueel. In paragraaf 2.1 schrijf ik dat Rumi voor zijn tijd erg vrije en vooruitstrevende ideeën had over muziek en dans in aanbidding. Nieuwe of andere manieren van aanbidding waren voor Rumi niet perse afkeuringswaardig of een belemmering om God te loven. Zijn sama was vrij van restricties en het ceremoniële. Vanwege Rumi's '*Come, come again, whoever you are*' houding vermoed ik dat een online sama binnen Rumi's gedachtengoed meer ruimte zou krijgen dan nu bij Mevlevi's het geval is. Vooral Mevlana.net, maar ook de Threshold Society wijzen keer op keer op het belang en nut van deze restricties. Daardoor zal, zo is mijn vermoeden, in de toekomst een 'online Rumi sama' makkelijker gerealiseerd kunnen worden dan een 'online Mevlevi sama'. Op dit moment heb ik in geen enkele literatuur of op een website iets gelezen over een online sama of over wensen een online sama mogelijk te maken.

Helland en Young

In de inleiding van paragraaf 3.4 introduceerde ik het begrip online religion van Helland. Helland schrijft dat bij online religion de makers van de website de website zien als een vrije omgeving waar mensen religie 'doen': door ontmoeting, uitwisseling of consulten geven zij

¹⁷⁵ <http://sufism.org/sufilodge/video> Zie Threshold Vancouver Sema – Sep 2012. Bezocht op: 24 juli 2015.

¹⁷⁶ <https://www.YouTube.com/watch?v=INDKNA7kXoo> Ik toon met deze YouTube video een voorbeeld van hoe groot het effect is dat deze brillen op mensen hebben. Bezocht op: 1 juli 2015.

vorm aan een religieus of spiritueel leven. Dikwijls zijn dit websites van personen die een niet-officiële religie aanhangen. Helland gebruikt de termen officiële religie en niet-officiële religie zoals McGuire ze definieert (zie ook § 1.2). Onder populaire of niet-officiële religie verstaat men: '[...] a set of religious and quasi religious beliefs and practises that is not accepted, recognized, or controlled by official religious groups'. Officiële religie is echter: '[...] a set of beliefs and practises prescribed, regulated and socialized by organized, specifically religious groups [...] which set norms of belief and action for their members, and [...] establish an official model of what it means to be 'one of us'¹⁷⁷. Er is op websites met online religie vaak evenveel communicatie tussen de website eigenaren en de bezoekers en tussen bezoekers onderling. Dit noemt Helland 'many-to-many' communicatie¹⁷⁸. Bezoekers krijgen zo de kans gezamenlijk te groeien en hun religieuze identiteit te ontwikkelen.

Bij religie online ontbreekt volgens Helland dikwijls de mogelijkheid voor bezoekers vrij of zichtbaar te communiceren in een online ritueel, via een forum of chatruimte. De makers van deze veelal officiële websites zien de website vaak als een middel om de eigen boodschap te verspreiden en willen de regie van de website in eigen handen hebben¹⁷⁹. Helland noemt dit 'one-to-many' communicatie. Een voorbeeld van een ritueel dat bij ritueel online hoort is het vragen om een gebed waar met een standaard 'gebedsmail' op wordt gereageerd. De vrager van het gebed kan niet reageren op de standaard mail.

Glenn Young is het niet eens met een strikte tweedeling en schrijft dat er eerder sprake is van een continuïteit tussen religie online en online religie¹⁸⁰. Als eerste wijst Young op het gegeven dat een website weinig mogelijkheden voor interactie kan bieden, maar dat het aan de bezoeker van de website ligt hoe hij of zij hiermee omgaat. Een automatisch gestuurde standaard gebedsmail kan immers voor een heel bijzondere ingeving bij de ontvanger zorgen, het kan leiden tot meer persoonlijk gebed, een grotere betrokkenheid tot de website. Ook wijst Young op de bijna ontelbare websites die veel verschillende software toepassingen voor rituelen bieden. Al deze software toepassingen maken volgens Young een strikte tweedeling tussen online religie en religie online onmogelijk. Hiernaast schrijft Young over 'performative utterances'. Dit is een begrip van John Austin dat Young aanpast en gebruikt om aan te geven dat een niet interactief ritueel op internet wel degelijk een online ritueel kan zijn: 'The concept of the performative utterance helps explain how a simple statement of belief and the agreement with this statement through the click of a mouse button are both an exercise of information provision and reception as well as participation in what is ultimately an act of Christian faith'¹⁸¹.

Helland verwerpt Young's manier van redeneren. Bij communicatie die als één richtingsverkeer kan worden betiteld is er geen sprake van ontmoeting. Enkel wanneer twee

---

¹⁷⁷ M. McGuire, *Religion: The Social Context*, Belmont, CA, Wadsworth, 1997, in: C. Helland, *Popular Religion on the World Wide Web: A Match Made in (Cyber) Heaven*, in: L.L. Dawson & D.E. Cowan (Ed), a.w., p. 30.

¹⁷⁸ C. Helland, *Online Religion as Lived Religion*, 2005, a.w., pp. 3-4.

¹⁷⁹ C. Helland, 2005, a.w., pp. 1-2, 13.

¹⁸⁰ G. Young, *Reading and Praying Online: The Continuity of Religion Online and Online Religion in Internet Christianity*, in: L.L. Dawson & D.E. Cowan (Ed), a.w., pp. 93-95.

¹⁸¹ G. Young, *Reading and Praying Online: The Continuity of Religion Online and Online Religion in Internet Christianity*, in: L.L. Dawson & D.E. Cowan (Ed), a.w., p. 98.

of meer bezoekers van een website samen aan een religieuze activiteit deelnemen ‘leeft’ het ritueel en is er sprake van online ritueel, aldus Helland in 2005¹⁸².

In 2012 schrijft Helland dat hij terugkomt van dit argument in de Network for New Media, Religion and Digital Culture Studies. Dankzij kritiek van onder andere Young, maar ook vanwege onderzoek dat Helland verrichtte onder Tibetaanse Boeddhisten komt hij tot de conclusie dat interactiviteit niet altijd noodzakelijk is om religiositeit op het internet te laten voltrekken (to *do* religion). Hij geeft het voorbeeld van mensen die online kijken naar de Dalai Lama die een ritueel uitvoert¹⁸³. Hij vindt dat dit is te vergelijken met het ontvangen van zegeningen in de aanwezigheid van een goeroe. Het is nog steeds one-to-many communicatie en religion online, maar tegelijkertijd een ‘powerful form of religious engagement’. Mensen zijn hier niet interactief, maar participeren wel aan een ritueel.

Persoonlijk denk ik dat een online activiteit die zowel participatief als interactief is meer mogelijkheden bevat dan een activiteit die enkel participatief is zoals Young het omschrijft. Door zelf ook iets in te brengen en het interactieve ontstaat er namelijk een ritueel dat gestuurd en aangepast kan worden aan de behoeften van zowel de websitebezoeker(s) als degene die het ritueel uitvoert op de website. Verschillende participanten aan een ritueel kunnen bovendien zorgen voor meer inbreng van inzichten en een rijkdom aan ervaring. Men kan bovendien gezamenlijk een spiritueel of religieus groeiproces realiseren. Vanwege deze voordelen van interactieve rituelen blijf ik, naast een focus op de kritiek van Young en de nieuwe inzichten van Helland waarover hij schrijft in 2012, ook belang hechten aan een ritueel dat interactief is en many-to-many communicatie bevat.

De drie door mij opgesomde kenmerken van online religion in paragraaf 3.4 en in deze inleiding geef ik weer in het volgende tabel. De woorden in de tabel zijn uit het artikel ‘Methodological Issues in the Study of Religious Participation on the Internet’ van Helland.

	Religion online	Online religion
1	Primary reference to offline pre-existing religious traditions	Primary reference to religious activities taking place online
2	One-to-many communication	Many-to-many communication
3	Information about religion	Participate in online religious activity

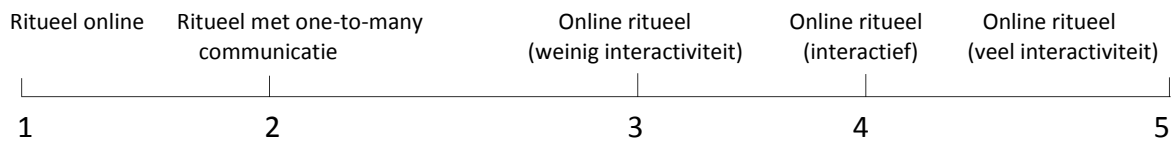
Helland en Young gebruiken de woorden online religion en online ritual soms door elkaar. Dit kan soms voor onduidelijkheid zorgen. Ik probeer in deze paragraaf zoveel mogelijk het begrip online ritueel te gebruiken, tenzij ik specifiek wijs op online religion.

Tijdens het beoordelen van de websites op het online ritueel gehalte maak ik gebruik van termen als een ‘ritueel met one-to-many communicatie’ en een ‘online ritueel met weinig

¹⁸² C. Helland, 2005, a.w., pp. 5, 6, 13.

¹⁸³ C. Helland, Scholars Top 5: Christopher Helland on Online Religion and Religion Online, Bijdrage van C. Helland aan de website Network for New Media, Religion and Digital Culture Studies, 2012. Geraadpleegt op: <http://digitalreligion.tamu.edu/blog/mon-05142012-1132/scholar%E2%80%99s-top-5-christopher-helland-online-religion-and-religion-online> Bezocht op: 14 juni 2016.

interactiviteit'. Om meer duidelijkheid te creëren in de rangorde van deze termen toon ik op de volgende pagina deze termen op een lijn.

Uit mijn inleiding van deze paragraaf wordt duidelijk waarom ik voor deze volgorde kies. Meer details en voorbeelden bij deze 5 'niveaus' plaats ik in bijlage 6 om ruimte te besparen. De grote hoeveelheid online rituelen met verschillende toepassingen maakt het onmogelijk alle rituelen nauwkeurig in te delen in een van deze vijf niveau's op de lijn. Ook kan een video van een ritueel dat ik in de tabel bij ritueel online hebt ingedeeld een zodanig intens religieuze gevoel veroorzaken dat het een grotere religieuze impact kan hebben dan een online ritueel met interactiviteit (Young). Men kan op vele manieren rituelen die online staan rangschikken. In mijn 'ritueel lijn' kies ik voor de mate van vrijheid en het interactieve vanwege de omschreven voordelen van interactiviteit.

3.5.1 Ritueel online of online ritueel in Mevlana.net

Het communiceren op de website is mogelijk tussen een bezoeker en makers van de website. Deze communicatie is niet zichtbaar op de website. De website zelf is het enige zichtbare 'communicatiemiddel' van de makers van de website naar bezoekers. Hier is duidelijk sprake van one-to-many communicatie.

Volgens Young kan een website die enkel plaats maakt voor ritueel online voor een gedeelte toch een online ritueel omgeving zijn als het met linken verbonden is met websites die ruimte maken voor online rituelen¹⁸⁴. Verschillende online ritueel omgevingen zijn dan te bereiken met een druk op de muisknop. In een dergelijk geval zit een website volgens Young ergens tussen ritueel online en online ritueel in.

De Mevlevi Ring is nu niet meer werkzaam. Toch toont de Mevlevi Ring dat men de intentie had een grotere omgeving te vormen. Dar-al-Masnavi was een van de verbonden websites die een pagina heeft met meer dan 50 links¹⁸⁵. Een van de linken leidt naar www.rumi.org.uk en heeft een discussieforum. Vanwege de nu niet werkzame ring kan ik concluderen dat Mevlana.net aanvankelijk een hogere online rituele omgeving had dan nu het geval is.

De sama video en gedichten van Rumi die op veel pagina's staan maken het mogelijk dat men participeert in het loven van en bidden tot God. Mevlana.net is duidelijk geen website met online rituelen met veel interactieve mogelijkheden. In hoofdstuk 4 vergelijk ik de drie websites met elkaar en toets ik het online religion gehalte van een website met wat nauwkeurigere criteria. In deze paragraaf concludeer ik dat vanwege het lage online ritueel gehalte van de activiteiten er sprake is van rituelen online en rituelen met one-to-many communicatie.

¹⁸⁴ G. Young, Reading and Praying Online: The Continuity of Religion Online and Online Religion in Internet Christianity, in: L.L. Dawson & D.E. Cowan (Ed), a.w., p. 96.

¹⁸⁵ <http://www.dar-al-masnavi.org/links.html> Bezoekt op: 9 juni 2015.

3.5.2 Ritueel online of online ritueel in de Threshold Society

Het Ninety-Nine Day Program behelst *'spiritual practice through study, awareness activities, and correspondence with a mentor'*. Een mentor wordt op de hoogte gebracht van het werk in het werkboek van de cursist en de opgedane ervaring, evalueert dit via correspondentie en contact via de telefoon is ook mogelijk¹⁸⁶. Aan het einde van de cursus zou men de eigen soefi identiteit en volwassenheid hebben ontwikkeld, maar men benadrukt dat het Ninety-Nine Day Program geen vervanging is van een student-docent relatie. Er zijn ook reacties geplaatst op de website door Threshold Society van personen die de cursus hebben gevolgd: *'What amazes me is how these practices are alive!'*. Een andere persoon prijst de leiding (guidance) die de mentor hem of haar gaf in het reflecteren en praktiseren¹⁸⁷. Uiteraard zijn dit reacties die de Threshold Society toestaat te verschijnen op de website, maar afgaande op deze reacties wordt duidelijk dat het interactieve in de cursus gewaardeerd wordt. Het interactieve in het programma maakt het een online ritueel. Het is echter wel onduidelijk hoeveel eigen inbreng of initiatief de cursist mag tonen. Dat er mogelijkheden voor interactie bestaan, wil niet zeggen dat een mentor of Helminski ook veel ruimte geeft voor interactie. Hoe interactief de cursus is, wordt niet precies duidelijk op de website. Afgaande op wat op de website te lezen is gaat het hier om een online ritueel dat weinig tot redelijk interactief is (tussen punt 3 en 4 in de tabel). Vergeleken met chat zijn mail en enkele telefoongesprekken namelijk minder interactief.

De Threshold Society biedt ook een e-cursus aan in de vorm van 'online retreats' die 30 tot 49 dagen kunnen duren¹⁸⁸. Er staan vijf e-cursussen op de cursus pagina. De cursist krijgt in een e-cursus elke dag een mail met Rumi gedichten, commentaren hierop of audio opnames van Helminski of Camillie. Via correspondentie met spiritualityandpractise.com, de website die een platform biedt voor de e-cursussen, ontdek ik dat deze cursussen van Helminski of Camillie aanvankelijk interactiever waren, omdat er voorheen een Practice Circle was met de mogelijkheid Helminski en Camillie te mailen. Nu krijgen de cursisten via een automatisch programma elke dag een standaard mail met cursusinhoud en instructie. Deze activiteit was dus interactiever, maar is nu een ritueel met one-to-many communicatie.

Hier komt nog bij dat zowel de Ninety-Nine Day Program als de e-cursussen in feite activiteiten zijn die voornamelijk individueel plaatsvinden, zelfs zonder een computer. Je krijgt instructie of leiding via het programmaboek, een mail of de telefoon. Maar tijdens je oefeningen ben je zelfstandig bezig: je bidt, looft of bent in contemplatie. Het aanbidden zelf vindt dus niet direct achter een computer plaats. Het eerder gemelde luisteren van de wekelijkse spirituele conversaties vormt hier een uitzondering op. Dit is een vorm van online ritueel, maar hier geldt ook dat er sprake is van one-to-many communicatie.

Op de pagina Space, Cyberspace, and the Spacelessness schrijft Helminski over hoe materialistisch mensen in de 21^e eeuw kunnen zijn en hoe allesomvattend het internet is geworden voor mensen in het Westen. Veel mensen zoeken volgens Helminski het geluk in het aardse (space) en op internet (cyberspace). Hij adviseert naar een altijd beschikbare of

---

¹⁸⁶ <http://sufism.org/store/products/the-ninety-nine-day-program-pdf-download-version> Bezocht op: 8 juni 2015.

¹⁸⁷ <http://sufism.org/courses/feedback/99-day-program-responses> Bezocht op: 8 juni 2015.

¹⁸⁸ <http://sufism.org/events/ecourses/on-demand-online-retreats> Bezocht op: 8 juni 2015.

tijd en ruimte overstijgende bron te gaan waar Rumi het over heeft. De persoonlijke band van Rumi met God is een bron die is onthecht van het aardse en cyberspace (the spacelessness). Enkel in het puur en zuiver aanbidden van God vinden harten hun rust, aldus Helminski¹⁸⁹. Dawson schrijft in 'The mediation of religious experience in cyberspace' over een interview uit 1997 met Helminski over het effect van computergebruik. Het interview is 18 jaar oud maar het is toch interessant om te kijken of Helminski's opvattingen over computers, internet en religie zijn veranderd. Helminski zegt in dit interview: 'I don't believe that engaging in a conversation in the internet on a keyboard brings us as much or as many levels of information and experience, touches our hart the way that being with human beings can touch our hearts [...]'¹⁹⁰. Ondanks deze houding tegenover computergebruik bezit de Threshold Society 'online ritueel terminologie' zoals online retreat en e-courses. In een mail aan Helminski vraag ik naar zijn standpunt over online religion en online ritual. Zijn gehele reactie op mijn mail plaats ik in bijlage 7. Hier toon ik een extract. Op mijn vraag of online religion mogelijk is, antwoordt hij:

'Yes, it's all possible. I'm not sure how deep spiritual practice can be without having contact in a personal way with people who have matured in a living tradition and to radiate that state of being. The recorded voice (spirituele conversaties), for instance, I helped someone come into resonance with the soul behind the voice, but it's not quite as powerful as spending time in the presence of God's friends.

Ik vraag ook: Do you want Threshold Society to be a place of online religion? Or do you think the website is already a place of online religion in addition to the much more extensive offline traditional activities like the zhikr meetings and sohbet?

'We did not see these things (tele-courses, e-courses) as a substitute for direct personal relationship, it only has a support or introduction to the path. As important as personal, living contact is, spirituality is also beyond the time space dimension, As a person can enter into resonance through books, websites, images, and other means'.

De opvattingen van Helminski op de website, in het interview uit 1997 en in deze mail over computergebruik en online religion en online ritueel komen overeen. Religie en spiritualiteit ontstaan in hoofdzaak tussen mensen. Toch kan iets zo ongrijpbaars als spiritualiteit met mate ook via verschillende media overgebracht worden. Het beperkende van online religie zit in de mate dat men losgekoppeld is van menselijk contact en een directe persoonlijke contact met God.

Ik schreef in de inleiding van deze paragraaf dat makers van websites die tevens aanhanger zijn van een officiële religie hun website vaak zien als een middel om de eigen boodschap te verspreiden. Zij willen de regie van de website in eigen handen hebben¹⁹¹. Ik heb het vermoeden dat de Threshold Society onder deze officiële websites valt. Het Mevlevi soefisme kan in de islam zelf ook als een stroming gezien worden, maar het gedraagt zich wel als een website met een officiële religie. Het hoofddoel van Helminski is het verspreiden

---

¹⁸⁹ <http://sufism.org/articles/space-6> Bezoekt op: 11 juni 2015.

¹⁹⁰ L.L. Dawson, The mediation of religious experience in cyberspace, in: M.T. Højsgaard & M. Warburg, a.w., pp. 18-19.

¹⁹¹ C. Helland, 2005, a.w., pp. 1, 2, 13.

van Rumi's boodschap via de Mevlevi weg. Te veel zichtbare inbreng van bezoekers en leken op de website kan dit hoofddoel in de weg zitten. Dit zie ik ook aan de pagina's op de website waar onderaan de mogelijkheid bestaat reacties te plaatsen. Deze zijn overal uitgeschakeld (*Comments are closed*)¹⁹². De bezoekers hebben absoluut geen enkele mogelijkheid een opmerking, vraag of dankwoord op de website te plaatsen.

Dat de website fungeert als een 'officiële religie website' is opmerkelijk, omdat ik in paragraaf 3.2.2 juist constateerde dat er sprake is van een heel milde en vriendelijke manier van overtuigen en overhalen van leerlingen. Deze aandacht en ruimte die de leerling krijgt past goed bij een bottom-up benadering. Bij een officiële religie website hoort juist een meer top-down benadering. Mogelijk wijst dit op de wens van Helminski een gulden middenweg te vinden tussen de mursid-murid relatie en een in de Amerikaanse context passende leraar-leerling relatie.

Samenvattend kan ik schrijven dat vanwege het ontbreken van een Practice Circle de e-courses nu een ritueel online zijn met weinig interactiviteit. De wekelijkse spirituele conversaties zijn rituelen met one-to-many communicatie. In de Ninety-Nine Day program is er mail en telefonisch contact mogelijk. Dit is een online ritueel met interactiviteit. De 'officiële website houding' kan een rol hebben gespeeld in het voornamelijk bestaan van rituelen met geen of minder interactiviteit. Ik concludeer ik dat er bij de Threshold Society vooral sprake is van rituelen met one-to-many communicatie. Daarnaast is er in mindere mate ook sprake van online rituelen met interactiviteit.

3.5.3 Ritueel online of online ritueel in Roemi Vandaag

Roemi Vandaag bestaat voornamelijk uit verhalen, persoonlijke ervaringen van Den Boer en vijf video's waar de sama, het soefisme, de Mevlevi weg en Rumi centraal staan. Er is dus sprake van ritueel online met one-to-many communicatie. In feite kan ik buiten deze twee zinnen niets anders schrijven over online rituelen en Roemi Vandaag.

De doelstelling van deze scriptie is, zo schrijf ik in de inleiding, een beter beeld te geven van de verhouding tussen internet en islam of islamitische mystiek. Activiteiten die er nu niet zijn, maar eens wel bestonden op websites over soefisme geven ook een beeld van de verhouding tussen internet en islam. Daarom is het noodzakelijk te schrijven over de eens zeer actieve Roemi groep op Yahoo.com. Juist deze groep was een interessante case omdat communicatie, vergeleken met de twee andere websites, vaak plaatsvond en erg vrij was.

Voor mij persoonlijk was deze omgeving een online ritueel omgeving met veel interactiviteit. Ik logde per dag meerdere keren in op de groepspagina en kon er uren gedichten delen. Ik herinner me goed dat deze uitwisselingen toen een belangrijk deel van mijn religieuze en spirituele leven vormden. Twee zaken op de groepspagina zorgden hiervoor.

Als eerste de hoeveelheid tijd die we met Den Boer en met groepsleden onderling staken in het luisteren naar elkaars verhalen en ervaringen. Over online omgevingen wordt soms beweerd dat ze snel en oppervlakkig zijn. In deze periode (2003-2006) in mijn

---

¹⁹² <http://sufism.org/articles/may-theme-being-a-witness> Bezocht op: 15 juli 2015.

studentenleven bestonden snelle en oppervlakkige contacten juist in de offline wereld. Het tweede waren de gedichten van Rumi. Er vond op de Roemi groep geen van te voren bedachte 'Mevlevi opvoeding' of soefitraining plaats. Maar de gedichten van Rumi en de uitwisselingen hierover konden mij en de leden verrassen en inspireren. Uren nadat ik had ingelogd kon ik nog vol zijn van het schitterende van gedeelde gedichten of over een bericht van een lid. Het vredelievende en verzoenende in Rumi's woorden en in berichten van de leden hadden effect op hoe ik gebeurtenissen om me heen waardeerde en hoe ik met anderen omging. Vanwege deze twee zaken werkte het lezen van de berichten op de Roemi groep bij wijze van spreken als een spiritueel 'oplaadmoment'. Wanneer ik een week of langer niet op de groepspagina had ingelogd begon mijn spiritueel 'enthousiasme' af te nemen. Toen waren de spirituele conversaties en het delen van gedichten voor mij en voor veel leden een online ritueel bij uitstek. Er is hier sprake van online rituelen met veel interactiviteit.

In een mail aan Den Boer waarin ik vraag of online religion mogelijk en wenselijk is antwoordt hij in twee zinnen: 'Ik heb geen principiële bezwaren tegen e-classes en online courses, integendeel. De vraag is echter, ben jij als liefhebber van roemivandaag, bereid om zoiets financieel of op een andere manier te ondersteunen?'. Als ik vraag of online sama even authentiek kan zijn als een offline sama antwoordt hij: 'Als iedereen zijn steentje bijdraagt is alles mogelijk. Zo zit religie en spiritualiteit nu eenmaal in elkaar'. De gehele mail plaats ik in bijlage 8. Op Roemi Vandaag schrijft Den Boer dat hij in 2014 zijn baan is kwijt geraakt en vraagt om een donatie om 'het werk waardoor velen inspiratie vinden in het dagelijks leven mogelijk te maken'¹⁹³. Hieruit maak ik op dat Den Boer bereid is meerdere en verschillende online rituelen uit te proberen, maar daar niet de mogelijkheden voor heeft.

Zoals ik echter in de eerste alinea al concludeerde is op dit moment Roemi Vandaag volgens Helland's definitie een website met enkel rituelen online. Dankzij de sama video's en lofprijzingen van Rumi is er hier sprake van rituelen online met one-to-many communicatie.

Samenvattend kan ik in paragraaf 3.5 schrijven dat Mevlana.net en de Threshold Society zich gedragen als officiële religies die voornamelijk de eigen boodschap willen overdragen. De relatief kleinere website van Mevlana.net biedt geen ritueel aan met interactieve mogelijkheden en lijkt dit ook niet te wensen. De prioriteit ligt op de al meer dan zeven eeuwen bestaande (offline) Mevlevi rituelen. Het online rituele gehalte is beperkt. De Threshold Society biedt daarentegen enkele rituelen aan met interactiviteit of weinig interactiviteit. Op de Roemi groep van Roemi Vandaag gedraagt Den Boer zich als een aanhanger van een niet-officiële religie. Hij wilt de inbreng van de leden in de Roemi groep niet controleren. Hij laat, binnen algemene gedragsregels, iedereen vrij in wat hij deelt en hoe hij dit deelt. De vrijheid die dit gaf aan de Roemi groep zorgde voor online rituelen met veel interactiviteit. Zonder de Roemi groep is Roemi Vandaag nu een website met vrijwel enkel rituelen online met weinig interactiviteit.

In hoofdstuk 3 heb ik me gericht op vijf aandachtspunten: het beeld van Rumi, autoriteit, rituelen, online gemeenschap en online ritueel. Deze kunnen allen invloed hebben op het bestaan van Rumi online of online Rumi. In hoofdstuk 4 maak ik gebruik van de kennis en inzichten die ik heb verkregen uit hoofdstuk 3.

---

¹⁹³ http://roemivandaag.nl/?page_id=724 Bezoekt op: 4 juni 2015.

HOOFDSTUK 4

Hoofdstuk 4 bestaat uit een inleiding waarin ik de ‘online religion schaal’ introduceer, het geven van een schaalcijfer aan de drie websites en een analyse van dit schaalcijfer. Deze onderdelen leiden tot de conclusie van deze scriptie. Uiteraard betrek ik de kennis en inzichten uit hoofdstuk 1 t/m 3 in mijn analyses en conclusie. Als laatste volgt het onderdeel Terugblik en Vervolgonderzoek.

Inleiding

In dit onderzoek staat de vraag naar het “online Rumi gehalte” van de drie websites centraal. Door hier een antwoord op te geven hoop ik op een bescheiden manier de relatie tussen islam of het soefisme en het internet te tonen.

In dit onderzoek behandel ik online religion als een fenomeen dat online ritueel en online gemeenschap behelst. Beide hebben namelijk invloed op de mate van online religion op een website. Het kan zijn dat een website ‘slechts’ rituelen met one-to-many communicatie bevat, maar toch een hoog online religion gehalte heeft doordat er sprake is van een hechte online gemeenschap. Verbondenheid met een grote invloedrijke online gemeenschap kan immers het gevoel geven aangesloten te zijn bij een groter geheel dat jezelf overstijgt. Dit kan leiden tot religieuze en spirituele ervaringen bij een lid van een online gemeenschap terwijl op de bijbehorende website geen interactieve en many-to-many rituelen voorkomen.

Ik wil zoveel mogelijk woorden in het Nederlands schrijven en kies daarom voor online ritueel en online gemeenschap (i.p.v. ritual en community). Ik schrijf echter online religion omdat de theorie over deelname aan religieuze praktijken op internet bekend is geworden als Helland’s online religion theorie. Met online religion wijs ik op een online omgeving (website of keten van websites) waarin religie of spiritualiteit ruimte krijgt. Met online rituelen wijs ik op religieuze activiteiten zoals online zikhrr sessies of het participeren aan een online zondagsmis. Als ik schrijf over een online religieus fenomeen op zich, dan gebruik ik de woorden ‘online religieuze activiteit’ die afhankelijk van de context kan wijzen op online religion, online ritueel of online gemeenschap. Onder one-to-many activiteiten schaar ik communicatie die van een website eigenaar naar de website bezoekers gaat (eenrichtingsverkeer). Onder many-to-many communicatie versta ik communicatie waarbij meerdere participanten zowel zender als ontvanger kunnen zijn. Te denken valt aan fora, chatruimten en virtuele ontmoetingsruimten.

Omdat het vergelijken van drie websites van Rumi een belangrijk onderdeel van deze scriptie is, wil ik van een website over Rumi nauwkeurig weten hoeveel ‘percentage’ online religion het behelst. Je kunt het online religion gehalte van een website op verschillende manieren ‘schalen’ of ‘meten’. Je kunt de mate van ontwikkelde software als uitgangspunt nemen. Je meet dan bijvoorbeeld hoe realistisch of geloofwaardig religieuze online activiteiten verlevendigd zijn. Je kunt ook de mate van acceptatie van een online ritueel door een officiële godsdienst als uitgangspunt nemen. In mijn onderzoek staat, zoals eerder vermeld, interactiviteit centraal. Ik meldde in de inleiding van paragraaf 3.5 vier voordelen van interactieve online activiteiten. Ik vul deze nu aan met 3 voordelen:

1. Een ritueel kan tijdens het voltrekken van het ritueel gestuurd en bijgesteld worden.
2. Het ritueel kan aangepast worden aan specifieke behoeften en wensen van participanten en groepen met verschillende achtergronden en religieuze affiniteit.
3. Een ritueel kan rijker, levendiger en meer effect hebben door het inzicht en de ervaring van meerdere participanten.
4. Er kan hierdoor een spiritueel of religieus groeiproces gerealiseerd worden.
5. Dankzij deze communicatie kunnen levensverhalen en levensvragen gedeeld worden. Deze gesprekken op metaniveau geven een extra dimensie en diepgang aan online activiteiten wat met one-to-many communicatie niet mogelijk is.
6. Gesprekken met diepgang zorgen er voor dat de culturele, religieuze of spirituele identiteit van een website bezoeker bevestigd en ontwikkeld kan worden.
7. Dankzij deze interactie kan een online gemeenschap gesticht en gevormd worden met bijvoorbeeld online gedragscodes ('netiquette') en virtuele ontmoetingen.

Het belang dat de mate van interactiviteit krijgt neemt niet weg dat one-to-many activiteiten (lage interactiviteit) een even intense religieuze ervaring kunnen realiseren als meer interactieve of many-to-many rituelen. Iets zo ongrijpbaar als religiositeit of spiritualiteit is sowieso lastig in hokjes te plaatsen. Wat one-to-many rituelen ten dele of in zijn geheel missen zijn de boven beschreven 7 voordelen van interactiviteit.

Interactiviteit behelst voor een deel ook het software technische deel van online rituelen. Dit zou ik een achtste voordeel kunnen noemen. Sommige rituelen op het internet met one-to-many communicatie, zoals het bekijken van de Dalai Lama die een ritueel uitvoert, bestaan in een opzicht al langer dan het internettijdperk. Via radio en televisieprogramma's hebben religieuze organisaties sinds decennia hun religie gepresenteerd. Wat online religion zo uniek kan maken is het interactieve en de mogelijkheden via software dit een zo levendig mogelijke en wederkerige activiteit te maken. De zondagsmissen van de Church of Fools zijn hier een voorbeeld van. Honderden mensen uit verschillende delen van de wereld konden deze mis, geleid door de bisschop van Londen, in een virtuele omgeving 'bijwonen' met behulp van avatars. Dit interactieve en de software mogelijkheden maken van online religion een zeer uniek fenomeen.

4.1 De online religion schaal

In de literatuur kom ik geen 'meetinstrument' of 'schaal' tegen die websites een online religion 'beoordeling' of 'cijfer' geven. Daarom introduceer ik een schaal die online religion 'meet'. Zonder volledigheid te claimen wil ik met deze online religion schaal een globale schatting van de online religieuze gehalte van een website illustreren.

Zoals gemeld splits ik online religion op in online ritueel en online gemeenschap. De cijfers voor ritueel en gemeenschap vormen samen een gemiddelde online religion cijfer. Met drie cijfers geef ik een nauwkeuriger beeld van een website dan met één online religion cijfer.

Ik begin met de online ritueel schaal. In de schaal op de volgende pagina staan 10 niveaus die lopen van ritueel online naar online ritueel. Niveau 2, 4, 6, 8 en 10 bevatten ook de inhoud van één niveau ervoor. Waar de niveaus en bijbehorende cijfers voor staan schrijf ik

onder de schaal. Boven de schaal staan in steekwoorden korte samenvattingen van deze omschrijvingen. Vervolgens schrijf ik een verantwoording van de door mij gekozen niveaus.

De online ritueel schaal

lezen	Lezen / beluisteren	Bekijken ritueel foto of video	Bekijken met bid of medi- tatie instructie	Bekijken met com- mentaar	Met apar- te chat- ruimten	Deelname aan ritueel met mail	Deelname met chat of forum	Deelname tranzforma- tieve rit.	Deelname met avatars
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
<i>Ritueel online</i>								<i>Online ritueel</i>	

1. Het lezen of voordragen van een spirituele of sacrale tekst.
2. Het lezen en/of beluisteren van een gebed of ritueel.
3. Het bekijken van een ritueel op een foto met muziek of in een videofragment.
4. Het bekijken van dit ritueel op een foto of videofragment met rituele instructies.
5. Het bekijken van een ritueel met de mogelijkheid opmerkingen te plaatsen.
6. Het bekijken van dit ritueel met de mogelijkheid een chatsessie te starten.
7. Deelname aan Schrift, bid en studiebijeenkomsten met beperkte mail uitwisseling.
8. Deelname aan dit ritueel met forum of chat mogelijkheden.
9. Deelname aan virtuele rituelen die transformatie beogen zoals een initiatie.
10. Deelname aan dit ritueel met avatars en uitgebreide interactieve mogelijkheden.

Verantwoording van het oplopende niveau en cijfer.

Heilige teksten die online staan vormen de meest basale one-to-many rituelen. Met het beluisteren van het gebed of ritueel op niveau 2 komt er een audio aspect bij wat het ritueel kan verlevendigen en verdiepen. Op niveau 3 is er sprake van audio-visueel: meer zintuigen zijn betrokken bij het aanschouwen van het ritueel. Met niveau 4 kan men, vergezeld met bijvoorbeeld instructie over bid en meditatie technieken, het ritueel gericht verdiepen of intensiveren. Op niveau 5 kan men (boven op niveau 4) het ritueel interactief maken. We zijn nu van one-to-many communicatie overgestapt naar many-to-many. Dankzij niveau 6 kunnen gelijkgestemden of mensen met dezelfde achtergrond plaatsmaken voor uitwisselingen in een intiemere omgeving. Zo kan men tijdens het reflecteren of contempleren over het ritueel extra herkenning of diepgang realiseren. Op niveau 5 en 6 was je, naast interactieve mogelijkheden, in eerste instantie een ritueel aan het bekijken of beschouwen. Je schrijft *over* een ritueel. Op niveau 7 ben je zelf *deel* van het ritueel. In een gezamenlijk gebed of spirituele studiebijeenkomst geef je zelf vorm aan het ritueel. Op niveau 8 er zijn er minder beperkingen in het interactieve vergeleken met niveau 7. Via een forum of chat zijn bijvoorbeeld spirituele conversaties zichtbaar waardoor een gezamenlijke groeiproces mogelijk gemaakt wordt. Op niveau 9 is er sprake van bijvoorbeeld een initiatie of een overgangsritueel. De participant is niet meer hetzelfde. Hij of zij is nu lid van een website of heeft een bepaald niveau in een online gemeenschap bereikt. Niveau 10 behelst niveau 9. Nu kan men naast schriftelijke of verbale communicatie (voice chat) met een extra dimensie communiceren. Met behulp van een avatar kan men handgebaren maken, staan of knielen en zich begeven in een bepaald deel van de rituele ruimte. Men kan zich dus met meer mogelijkheden en in een bredere dimensie religieus en spiritueel duiden.

Zonder volledigheid te willen claimen staan de tien cijfers voor de mate waarin het online ritueel kan ‘werken’ of (met zo weinig mogelijk beperkingen) zijn uitwerking kan hebben op de participant(en). Wanneer een website meer rituelen heeft met verschillende niveau’s, dan telt voor de betreffende website enkel het hoogste niveau en bijbehorende cijfer. Met de online ritueel schaal wil ik immers niet de kwantiteit van rituelen op een website aangeven. Het doel is om aan te geven in welke mate rituelen op een website online ritueel mogelijk maken. Daarom meet ik het meest interactieve ritueel op een website.

Zoals gemeld is het vrijwel onmogelijk om religiositeit of de kwaliteit van een ritueel te categoriseren. Veel hangt af de betrokkenheid en ervaring van de participanten en van meer praktische zaken zoals gebruiksvriendelijkheid van het software programma en de snelheid van de internetverbinding. Ondanks al deze tekortkomingen kan ik met deze schaal wel een iets nauwkeurigere conclusie over een website trekken dan de vaak gehoorde conclusie dat website A iets meer neigt naar online ritueel of online religion dan website B.

De online gemeenschap schaal

In de inleiding van paragraaf 3.4 schreef ik over de 10 elementen van een online gemeenschap die ik samenstelde dankzij de theorie van Dawson en Kim¹. Om ruimte te besparen verwijs ik naar paragraaf 3.4 voor een gedetailleerde omschrijving van de elementen. Met deze elementen kan ik een online gemeenschap schaal maken bestaande uit 10 niveau’s. Het laatste element is van Dawson.

<i>Gemeenschap online</i>									<i>Online gemeenschap</i>
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Purpose	places	profiles	roles	leadership	etiquette	events	rituals	subgroups	interactivity

De elementen staan niet in oplopende volgorde van belangrijkheid. Daarom staat er overall het cijfer 1 bij. Ging het bij de online ritueel schaal om kwaliteit of de mogelijkheden van een online ritueel, bij de online gemeenschap schaal gaat het naast kwaliteit ook om kwantiteit. Hoe meer gemeenschap bevorderende elementen, hoe steviger de basis voor het stichten en handhaven van een online gemeenschap.

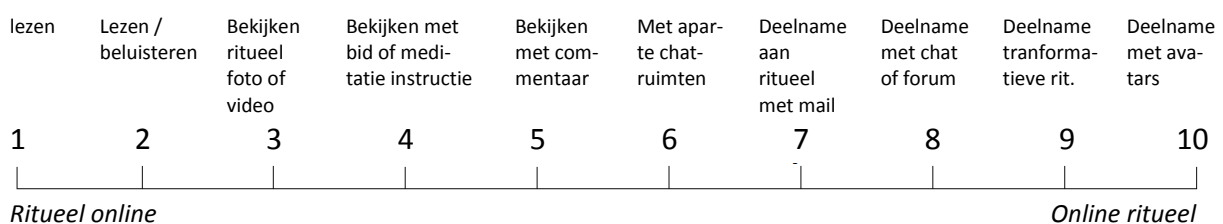
Wanneer een website bijvoorbeeld 6 van de 10 elementen bevat krijgt het een online gemeenschap cijfer van een 6. Of een 6 in de praktijk gehaald wordt hangt ook hier af van allerlei voorwaarden zoals de betrokkenheid van de website bezoekers en de gebruiksvriendelijkheid van de website. Net als bij de online ritueel schaal gaat het hier om het maken van een nauwkeurigere vergelijking dan zonder een schaal.

¹ De meeste elementen van Dawson komen direct of indirect voor in Kim’s 9 strategieën voor een online gemeenschap. Dawson’s ‘stability of membership’ element komt in Kim’s strategieën minder duidelijk naar voren. Dawson wijst hiermee op de voordelen die langdurige en frequente communicatie hebben op een gemeenschap. Om de volgende redenen heb ik dit element niet meegenomen in dit onderzoek. Stabiliteit van lidmaatschap is nogal een vanzelfsprekende kenmerk van een gemeenschap. 10 elementen hebben hiernaast een heel praktische kant. Het levert direct een cijfer op zonder telkens te hoeven omrekenen naar het cijfer 10. Bij een te grote hoeveelheid aan elementen wordt het vergelijken van websites bovendien moeilijker, omdat niet ieder element in elke website voor hoeft te komen. Meer is dus niet altijd duidelijker of praktischer.

Er volgen nu voor iedere website een paragraaf die ieder uit twee deelparagrafen bestaan. In de eerste deelparagraaf pas ik de online ritueel schaal toe op de website. In de tweede deelparagraaf pas ik de online gemeenschap schaal toe. De cijfers van beide schalen leveren het online religion cijfer op. Tijdens het bepalen van de online religion cijfer ga ik niet uitvoerig in op de kwaliteit van de rituelen of gemeenschap bevorderende elementen. Dat heb ik uitvoeriger gedaan in paragraaf 3.4 en 3.5.

In paragraaf 3.4 en 3.5 heb ik conclusies getrokken over de online gemeenschap en online rituelen. Dit waren globale conclusies die nu, met behulp van de schaal, veel nauwkeuriger geformuleerd kunnen worden. Hierdoor is het maken van een vergelijking tussen de drie websites en een analyse beter mogelijk. Ik begin met Mevlana.net.

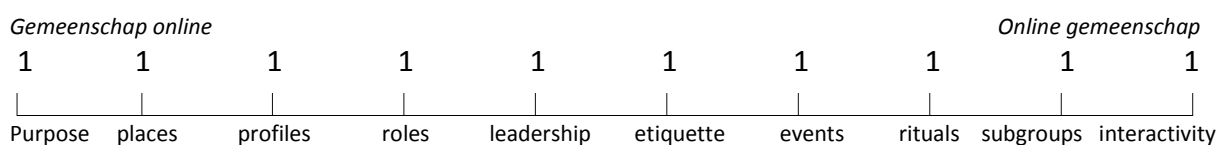
De online ritueel schaal van Mevlana.net

Op Mevlana.net zijn er soera's, overleveringen en gedichten van Rumi te lezen. Daarnaast kan men een film van de sama bekijken. Vertaald naar deze schaal levert dit de niveaus 1 en 3 op. Mevlana.net krijgt volgens de online ritueel schaal een 3.

Ik schrijf nog steeds over een online ritueel (en niet over ritueel online), omdat Helland in zijn artikel uit 2012 er op wijst dat ook in one-to-many rituelen er sprake kan zijn actieve aanbidding ('to do' religion). In paragraaf 3.5 schreef ik bovendien dat ik ook gebruik maak van Young's visie dat er een continuüm is tussen ritueel online en online ritueel. Het cijfer 3 geeft aan dat er sprake is van een lage online ritueel gehalte.

De online gemeenschap schaal van Mevlana.net

Mevlana.net heeft een helder doel voor ogen. Op de home pagina staat dat de website een 'memorial' is voor Rumi. Het doel is, samen met de International Mevlana Foundation, Rumi's werken en gedachtengoed te bewaren voor komende generaties. De 'events' bestaan enkel uit offline evenementen. Kim benadrukt dat zowel on- als offline evenementen nodig zijn om een online gemeenschap te handhaven. Daarom tel ik het element Events niet mee. Ook voor rituelen geldt dat het voor Kim gaat om online rituelen. Op de website bestaat enkel een sama video en op de activiteiten pagina zijn enkel verwijzingen naar offline rituelen. Daarom tel ik ritual niet mee. De andere elementen ontbreken op Mevlana.net. Ik

constateer dat enkel het doel van Mevlana.net helder is omschreven. Daarom scoort de website het cijfer 1.

Bij Mevlana.net zorgen het cijfer 3 voor online ritueel en 1 voor online gemeenschap voor het gemiddelde cijfer 2. Mevlana.net haalt het cijfer 2 voor online religie.

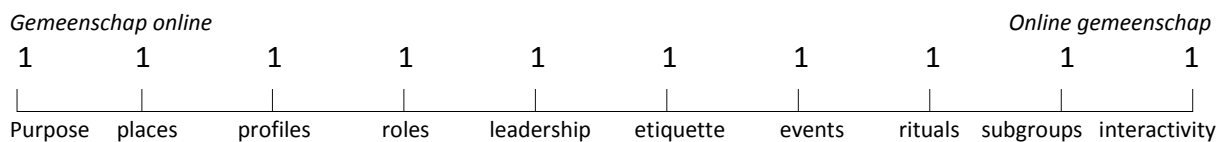
De online ritueel schaal van de Threshold Society

In paragraaf 3.5 zagen we dat op de website overleveringen en gedichten van Rumi te lezen zijn (niveau 1). Ook kan men de podcast met spirituele conversaties beluisteren (niveau 2). Er zijn meerdere video's met daarin een sama of zhikr bijeenkomst (niveau 3). Niveau 4, 5 en 6 ontbreken. In paragraaf 3.5 schreef ik dat in de e-courses en de Ninety-Nine Day Program mailverkeer met Helminski of een mentor plaatsvindt. Dit hoort bij niveau 7. Niveau 8, 9 en 10 komen op de website niet voor.

Het cijfer van de Threshold Society op de online ritueel schaal is een 7.

De online gemeenschap schaal van de Threshold Society

Purpose: in de About Us pagina staat heel duidelijk het doel van de Threshold Society. Dit element tel ik mee. Places: zichtbare ruimten waar men samenkomt zoals chatruimten, fora, een mailinglijst of een discussie platform krijgen duidelijk geen ruimte. Daarom tel ik *places* niet mee. Profiles: er bestaan geen profielen van bezoekers op de website. Dit element tel ik niet mee. Roles: er bestaan rollen met groei mogelijkheden op de pagina Society Centers and Representatives². Bovenaan staat de shayh, daaronder de khalifa's, dan de leraren en als laatste de studenten. In de Ninety-Nine Day program kan een leraar een leerling begeleiden. Zo kan men groeien in zijn of haar rol. *Roles* tel ik mee. Leadership: het wordt op website niet duidelijk hoe, waarom en hoe vaak iemand een nieuwe rol krijgt. Wel zijn er verschillende functies zoals vijf society board members³, een office manager, een penningmeester⁴ en de zojuist gemelde khalifa's, leraren en leerlingen. Verschillende personen met een soort leidersfunctie leiden de on- en offline activiteiten. Daarom tel ik dit element mee. Etiquette: de 'written ground rules' van de website staan onder andere op de pagina Adab: The Courtesy of the Path en de Ethics Agreement pagina. Dit element telt

² <http://sufism.org/lineage/threshold/threshold-society-centers> Bezoekt op: 21 juni 2015.

³ <http://sufism.org/lineage/threshold/society-finances-2> Bezoekt op: 22 juni 2015.

⁴ <http://sufism.org/donate> Bezoekt op: 20 juni 2015.

daarom mee. Events: de evenementen of activiteiten op Threshold Society bestaan in de online wereld maar komen veel vaker voor in de offline wereld. Ik tel dit element wel mee, omdat er sprake is van de eerder gemelde online activiteiten. Rituals: de rituelen heb ik in de online ritueel schaal al een 7 als cijfer gegeven. Dit element tel ik mee. Subgroups: de 13 studiegroepen op de Society Centers pagina zijn geen online subgroepen. Dit element tel ik daarom niet mee. Interactivity: er bestaat op de website alleen de mogelijkheid om te mailen en daarnaast te bellen. Het gaat bij dit element echter om een 'significant level of interactivity'⁵. Dit element tel ik niet mee. Met *purpose, roles, leadership, etiquette, events* en *rituals* haalt de website een 6 op de online gemeenschap schaal.

Bij de Threshold Society zorgen het cijfer 7 voor online ritueel en 6 voor online gemeenschap voor het gemiddelde cijfer 6.5. De Threshold Society haalt een cijfer 6.5 voor online religie.

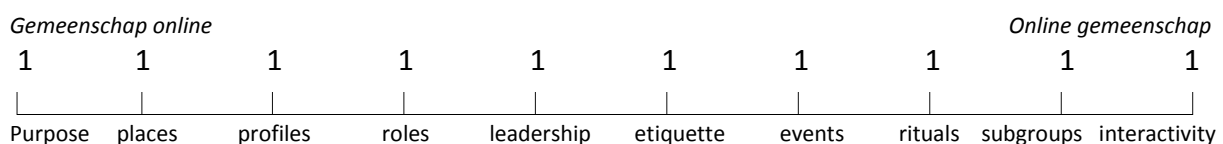
De online ritueel schaal van Roemi Vandaag

Op de website zijn soera's, overleveringen van de profeet Mohammed en gedichten van Rumi te lezen. Daarnaast kan men een film van de mukaabele en sama bekijken. Er zijn verder geen online rituelen. Roemi Vandaag krijgt volgens de online ritueel schaal een 3.

De Rumi groep had een forum. Men kon oude berichten lezen en er weer op reageren om een nieuwe conversatie of discussie te beginnen. Doordat persoonlijke emailadressen van de leden zichtbaar waren, kon er ook afgezonderd van de groep mailverkeer plaatsvinden. Deze activiteit valt in de schaal onder 8: Deelname aan Schrift, bid en studiebijeenkomsten met forum of chat (zie §3.4). Ik kies in deze scriptie voor het tonen en analyseren van beide cijfers. Het cijfer 3 toont de actuele cijfer. Het cijfer 8 toont het potentiële cijfer.

De online gemeenschap schaal van Roemi Vandaag

Alle elementen uit de schaal ontbreken op Roemi Vandaag. Zelfs een heldere doelstelling op de website ontbreekt. Op de online gemeenschap schaal scoort Roemi Vandaag daarom een 0.

Ik ga ik nu verder met de Roemi groep. Purpose: op de Roemi groep pagina staat het doel: '[...] bijdragen aan onze cultuur en hedendaagse spiritualiteit door dienstbaarheid, kunst,

⁵ L.L. Dawson, Religion and the Quest for Virtual Community, in: L.L. Dawson & D.E. Cowan (Ed), a.w., p. 83.

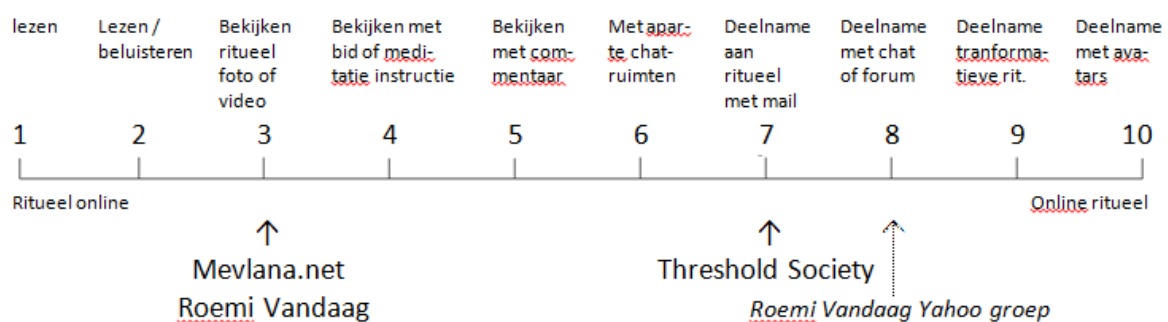

muziek en literatuur⁶. Dit realiseerde Den Boer mede dankzij de berichten die hij deelde op het forum en dankzij zijn aankondigen van films, lezingen en symposia over Rumi op de website. Dit element tel ik mee. Places: Kim geeft als voorbeeld van een *place* een mailinglist. De Roemi groep bestond uit een mailinglist en forum. Dit element tel ik mee. Profiles: er bestonden buiten een 'nickname' geen duidelijke profielen met foto of persoonlijk verhaal. Dit element tel ik niet mee. Roles: verschillende rollen waren er ook niet, omdat iedereen als Rumi liefhebber betrokken was. Iedereen was gelijk. Dit element tel ik niet mee. Etiquettes: in de welkomst mail aan nieuwe leden staan de grondregels van de Roemi groep zoals respect voor andersdenkenden. Wanneer iemand berichten deelde die duidelijk tegenstrijdig met deze etiquettes waren, dan werd hij door Den Boer vriendelijk gewezen op deze welkomst mail. Dit element tel ik mee. Rituals: er werd actief gedeeld op het forum. Het bezinnen over en loven met de gedichten van Rumi vormden een dagelijkse ritueel. Dit element tel ik mee. Interactivity: juist het interactieve hierin was kenmerkend aan de Roemi groep. Dit element tel ik mee. *Leadership, online events* en verschillende mogelijkheden voor *subgroups* ontbraken op de Roemi groep. Daarom tel ik deze drie laatste elementen niet mee. Met *purpose, places, etiquettes, rituals* en *interactivity* komt de Roemi groep op 5 van de 10 elementen.

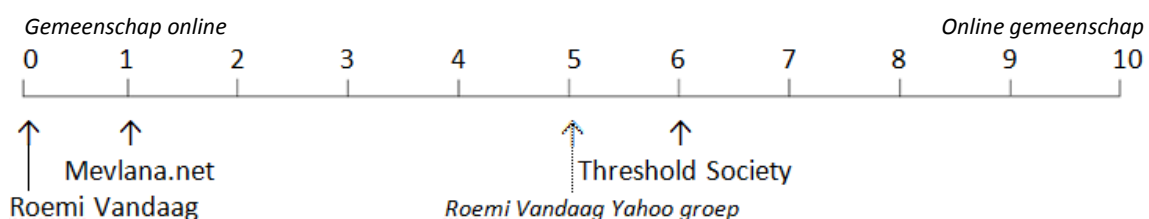
De Roemi Vandaag website haalt het cijfer 3 voor online ritueel en 0 voor online gemeenschap. Roemi Vandaag haalt het cijfer 1.5 voor online religie.

Bij de Roemi groep, die van 2003 tot 2015 actief was en zijn hoogtijdagen tussen 2003 en 2007 had, was er sprake van een 8 voor online ritueel en een 5 voor online gemeenschap. Dit zorgt voor het cijfer 6.5 voor online religie.

Op een gezamenlijke online ritueel schaal worden de drie websites als volgt weergegeven. De Roemi groep staat cursief omdat het een niet actuele website betreft.

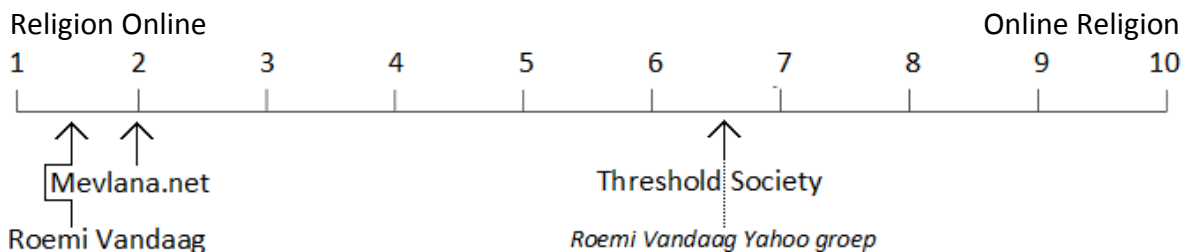

De 10 elementen in de online schaal stonden in een willekeurige volgorde. Boven iedere element stond daarom het cijfer 1. Nu toon ik een gezamenlijke online gemeenschap schaal met oplopende cijfers, zodat het vergelijken van de hoogte van een cijfer makkelijker is.

⁶ <https://groups.yahoo.com/neo/groups/Roemi/info> Bezoekt op: 22 juni 2015.

We kunnen nu, met álle ritueel en gemeenschap cijfers, een gezamenlijke online religion schaal weergeven. Deze is tot stand gekomen dankzij de gemiddelde cijfers uit de twee schalen. Direct onder de schaal toon ik de cijfers in een tabel.

	online gemeenschap +	online ritueel	=	online Rumi
Mevlana.net	1	3		2
Threshold Society	6	7		6.5
Roemi Vandaag	0	3		1.5
<i>Roemi groep</i>	5	8		6.5

4.2 Analyse van de online religion cijfers

In deze analyses probeer ik de online religion cijfers te verklaren. Ik probeer hierbij rekening te houden met het doel van de website, de doelgroep of culturele omstandigheden. In feite laat ik in deze analyse al doorschemeren of en in welke mate er sprake is van Rumi online of online Rumi. In de conclusie die hierop volgt schrijf ik mijn besluit.

Een analyse van Mevlana.net: een 2 voor online religion

(Online ritueel: 3, Online gemeenschap: 1)

Mevlana.net haalt een laag cijfer voor online religion vergeleken met het cijfer van de Threshold Society (6.5). Ik wees in paragraaf 3.2.1 op de zorgen van Faruk Hemdem Celebi voor het verloren gaan van de authentieke Rumi zoals deze door de Mevlevi traditie wordt gepresenteerd. Faruk Hemdem Celebi hekelt de stichtingen en verenigingen die zonder zijn toestemming Rumi presenteren en vertegenwoordigen. In de inleiding van paragraaf 3.2 schrijf ik dat Bunt wijst op het democratische van het internet en dat dit kan leiden tot een decentralisatie van religieuze autoriteit. Een online Mevlevi sama waar overal en door iedereen aan geparticipeerd kan worden zou een verlies van autoriteit en gezag kunnen betekenen voor Faruk Hemdem Celebi. Dit zou mogelijk een rol kunnen spelen in het niet omarmen van online rituelen.

In de inleiding van paragraaf 3.5 schreef ik dat er moslims zijn die bezwaren hebben tegen het maken van afbeeldingen en foto's van levende wezens, omdat het kan leiden tot

verering van bijvoorbeeld een shayh. Dit wordt door hen gezien als godslastering. Ook het bidden voor overleden mensen bij een graf is volgens sommige moslims ongepast⁷. Deze twee bezwaren leven veel meer in een islamitische land als Turkije dan in Nederland of Amerika. Een shayh en het graf van een shayh worden wel geëerd in de Mevlevi traditie. Maar om de genoemde bezwaren zou men mogelijk toch liever afzien van een online ritueel waarin men bidt voor een foto van een graf van Rumi of participeert aan een online sama van een shayh.

Hiernaast wil ik wijzen op de Republikeinse periode in Turkije. Alle orden en tarika's werden in 1925 opgeheven en Celebi's hadden voortaan enkel een symbolische functie (§ 3.2.1). De Mevlevi traditie was geen levende traditie meer. Als een gemeenschap en de bijbehorende rituelen niet meer evolueren is de kans dat het een nieuw fenomeen als online religion omarmt kleiner. Dit fenomeen komt immers voort uit de behoefte van de mens in de moderne tijd, terwijl Faruk Hemdem Celebi en Mevlana.net juist vast willen blijven houden aan de zeven eeuwen oude rituelen van de Mevlevi's. Het maken van de website Mevlana.net was een relatief 'vooruitstrevende' stap. Maar zorgen voor online rituelen en online religion brengt theologische en praktische vraagstukken met zich mee. 'Bestaat' Allah in cyberspace? Is bidden voor een computer godslasterlijk of überhaupt wel mogelijk? Voor een niet levende traditie is het omarmen van vernieuwingen en het geven van antwoorden op deze vragen uit de moderne tijd mogelijk veel moeilijker.

Overigens had de republikeinse repressie een goede reden kunnen zijn voor Mevlana.net om de online wereld uit te buiten. Als het functioneren van een officiële Mevlevi shayh is verboden en een sama enkel op plaatsen en tijden mag plaatsvinden waar de overheid toestemming voor geeft, dan kan de online wereld mogelijk meer vrijheid bieden. Mogelijk komt een online sama voor een overheid minder bedreigend over dan mensen die in een offline sama een shayh verheerlijken en trouw zijn. Mevlana.net heeft echter, voor zover ik kan zien, geen voornemen om online rituelen of online religion nu of in de toekomst te ontwikkelen.

Hiernaast kan er ook een veel banalere verklaring zijn voor het ontbreken van online religion op Mevlana.net. Na Amerika en Europa volgden andere landen met het invoeren van internet, maar plaatselijk kan het gebruik van internet in deze landen nog lang niet ingeburgerd zijn. Een fenomeen zo nieuw als online religion kan voor veel Turken nog veel te nieuw en onwennig zijn. Faruk Hemdem Celebi en de makers van Mevlana.net hebben zelfs mogelijk nog nooit gedacht aan het plaatsen van online rituelen op de website. Ook de online gemeenschap schaal, waar de website een 1 scoort, toont dat Mevlana.net er niet op uit is te zorgen voor online gemeenschap of online religion. Op een mail aan Faruk Hemdem Celebi en de webmaster over online religion op Mevlana.net heb ik geen reactie gekregen.

Concluderend kan ik schrijven dat Faruk Hemdem Celebi voor de taak staat zijn offline gemeenschap zo lang mogelijk te laten voortbestaan onder de betrekkelijk nieuwe omstandigheden van de republiek en de moderne tijd. Men lijkt zich vooral te richten op het behoud van de zeven eeuwen oude traditie en rituelen. Samen met de in deze analyse opgesomde redenen is deze naar binnen toe gerichte houding van Faruk Hemdem Celebi

---

⁷ G.R. Bunt, 2000, a.w., p. 51.

mogelijk een belangrijke reden voor het ontbreken van online rituelen of een online gemeenschap. Bij Mevlana.net sprake is van religion online.

Een analyse van de Threshold Society: een 6.5 voor online religion

(Online ritueel: 7, Online gemeenschap: 6)

In paragraaf 3.3 noemt Helminski zichzelf openlijk een shayh en meldt hij dat hij twee khalifa's heeft. Shayh en khalifa zijn woorden die voor sommige Turken in de jonge Turkse Republiek verwezen naar of hoorden in de tijd van het Osmaanse Rijk. In de Turkse Republiek, die zich keerde tegen alles wat met het Osmaanse Rijk te maken had, zijn officiële functies als shayh of khalifa daarom verboden. Deze restricties van de Turkse Republiek bestaan in Amerika niet⁸. In paragraaf 3.3.2 schreef ik dat de relatief grote vrijheid in Amerika er voor zorgt dat een eeuwenoude sama, waar mannen en vrouwen gezamenlijk aan deelnamen, weer werd ingevoerd in de Threshold Society. Door het toestaan van de gezamenlijk sama, staat de Threshold Society op dit punt dicht bij Rumi en Rumi's sama dan in de Turkse Mevlevi traditie. Nieuwe contexten kunnen leiden tot 'restoratie van gedrag' en het terugvinden van de bron (§ 3.3.2). In het westen is het gezamenlijk dansen van vrouwen en mannen veel meer geaccepteerd dan in Turkije. Hierdoor haalt de Threshold Society, zo is mijn vermoeden, het cijfer 6 voor online gemeenschap. De 6 elementen waren: *purpose, roles, leadership, etiquette, events* en *rituals*. Een gescheiden sama en andere gescheiden rituelen zouden invloed kunnen hebben op de invulling en acceptatie van deze 6 elementen voor mensen die in Noord-Amerika wonen. Bovendien zou de website waarschijnlijk dagelijks minder dan ongeveer 600 bezoekers hebben en maandelijks niet 1000 keer gedeeld worden (hit-tabel, bijlage 5). Het aanpassen van de sama heeft in Amerika, zo veronderstel ik, bijgedragen aan de acceptatie en grootte van de online Threshold gemeenschap en daardoor ook op de online religion cijfer van de website.

Deze open houding ontbreekt echter wanneer het gaat om het fenomeen cyberspace en de moderne mens, een thema dat de Threshold Society als enige van de drie websites expliciet behandelt. In paragraaf 3.5.2 schreef ik dat Helminski het zoeken van levensvervulling in cyberspace en materialisme als tegenpolen ziet van Rumi's manier van aanbidding die tijd en ruimte oversteeg (spacelessness). God was voor Rumi, volgens Helminski, altijd en overal beschikbaar zonder omwegen of afleidingen zoals in cyberspace. Door deze twee zaken zo tegenover elkaar te zetten maakt Helminski een samengaan van religiositeit en internet moeilijk. Helminski meldt hiernaast dat enkel tussen twee mensen de meest pure en intense spirituele ervaring en groei mogelijk is. Hij schrijft echter dat iets zo ongrijpbaar als spiritualiteit in beperkte mate ook via internet, boeken of muziek kan verspreid worden. Dit kan mogelijk een verklaring zijn voor het niet halen van een 9 of 10 op de online ritueel schaal. Er zijn online rituelen op de website, maar niet met veel interactiviteit of zeer ontwikkelde software mogelijkheden zoals virtual reality. Religie vindt in eerste instantie plaats tussen mensen volgens Helminski en in tweede instantie via een online ritueel op een computer.

---

⁸ F.D. Lewis, a.w., p. 520.

Dit relatief minder waarderen of lager schalen (of als minder significant zien) van cyberspace, online rituelen en daarmee impliciet ook online religion is verrassend. Helminski schrijft juist over zijn taak de Mevlevi rituelen te moeten vernieuwen en aanpassen (restoration of behaviour) aan de moderne tijd (§ 3.2.2). Hij wil dit doen samen met mensen die in het westen leven en bekend zijn met de soefitraditie. Vervolgens beweert hij hoezeer de moderne mens in de weer is met cyberspace. Maar keurt hij tegelijkertijd een fenomeen als cyberspace of online religion impliciet af door te stellen dat het afleidt van Rumi's zuivere manier van aanbidding. Een in Amerika actieve en levende traditie lijkt op deze manier online religion, een voor sommige mensen in het westen belangrijke manier van aanbidding, links te laten liggen. Juist in Amerika is het internet ontstaan, heeft een relatief groot deel van de bevolking beschikking over internet en zijn termen als cyberspace en online religion bekender dan in bijvoorbeeld Turkije. Het omarmen van meer en meer interactievere online rituelen, waar een 9 of 10 op de online ritueel schaal voor staat, had mogelijk kunnen zorgen voor een grotere online gemeenschap. Ook had het mogelijk de Mevlevi rituelen bekender en populairder kunnen maken, althans onder dat deel van mensen die online religion omarmen. De bestaande Threshold gemeenschap had men mogelijk kunnen uitbreiden met een nieuwe publiek dat bekend is en affiniteit heeft met online rituelen. Helminski's nadruk op de door hem geïnterpreteerde zuivere manier van aanbidding van Rumi en de nadruk op persoonlijk contact lijken een obstakel te vormen voor het introduceren en ontwikkelen van online rituelen die een 8, 9 of 10 scoren op de online ritueel schaal.

Een andere reden waarom de Threshold Society mogelijk niet een zeer hoge voldoende scoort voor online religion is omdat het zich gedraagt als een officiële religie (§ 3.5.2). In hoofdstuk 3 schreef ik dat het doel van de Threshold Society het overdragen van Rumi's boodschap en de Mevlevi boodschap is. Het onvoorspelbare van online conversaties in fora en chatruimten past hier niet bij. Het interactieve wordt op de website vaak vermeden. In paragraaf 3.3 schreef ik bovendien over Schechner's rituele aspecten. Hierin toonde ik met behulp van Golpinarli's omschrijving van Rumi's historische sama dat het spontane en het play aspect in dit ritueel sterk aanwezig waren. Daarentegen staat in de sama zoals Helminski deze beschrijft het rituele aspect centraal. Schechner's play aspect van een ritueel past veel beter bij een onvoorspelbare, vrijere en interactieve online religion omgeving. Het rituele aspect dat zo kenmerkend is voor een Mevlevi ritueel botst met een vrije en interactieve online ritueel zoals Helland dit omschrijft in 2005. Het ontbreken van vrijheid en de factor play in de sama en andere rituelen van Helminski is naar mijn mening een obstakel voor het invoeren van meer interactieve online rituelen op de website.

Het is de vraag of Helminski gebaat is bij een top down benadering die kenmerkend is voor websites die zich gedragen als officiële religies. Op de website zijn bijvoorbeeld alle mogelijkheden om commentaar te plaatsen op artikelen en bijdragen uitgezet (§ 3.5.2). In de relatief vrijere Noord Amerikaanse context zou een meer bottom-up gerichte benadering en de mogelijkheid om vrij te communiceren de leden en bezoekers van de website mogelijk beter liggen.

In paragraaf 3.4.2 en 3.5.2 heb ik aangetoond dat activiteiten als de e-courses en het Ninety-Nine Day Program horen bij online activiteiten vanwege het gemeenschapsvormende en het interactieve. Zo kan men mailen met Helminski of een mentor tijdens een cursus of 'online retraite', de cursusvoortgang evalueren met een mentor en men kan op de Facebook pagina

vrij communiceren. De website omarmt hiermee online religion tot een bepaald niveau. Dit lijkt te maken te hebben met een heel praktische reden. Helminksi weet dat niet iedereen een studiegroep van de Threshold Society kan bereiken en ontwikkelt daarom online rituelen. De online gemeenschap en online rituelen worden dus geboren uit noodzaak. Ze bestaan niet met het doel ontwikkeld te worden tot online rituelen met het hoogste interactieve niveau of met de meest geavanceerde software mogelijkheden. De online gemeenschap en online rituelen zijn dus een middel (ondersteuning van de offline gemeenschap) en geen doel op zich. Mogelijk haalt de Threshold Society daarom een 6.5 voor online religion en geen hoger cijfer.

Met de offline sama uitvoeringen en zhikr bijeenkomsten in Louisville en de bijeenkomsten van de verschillende studiegroepen is de Threshold Society eerst en vooral een gemeenschap online (§ 3.5.2). Daarom geeft men op de website aan dat de online rituelen minder 'voornaam' (significant) zijn dan de offline rituelen (§ 3.4.2).

Op de pagina Purpose and Participation staan de doelen van de website. Een van de doelen is: 'to express and share the essential principles of spiritual development'. Twee manieren om dit te bereiken zijn: 'to develop educational programs in spiritual psychology and practice' en 'and to facilitate the travel and exchange between cultures of people of wisdom and knowledge'. Een website met een online gemeenschap en online rituelen die beide hoog scoren op de schaal zou een stabiele en positieve bijdrage kunnen leveren voor het realiseren van deze doelen. Het komt daarom bij mij over als een gemiste kans dat Helminksi vanwege principiële bezwaren meer interactieve rituelen en meer online gemeenschapsvormende activiteiten minimaliseert of vermijdt. Overigens berust zijn idee van zuivere aanbidding bij Rumi op een interpretatie uit de Mevlevi traditie die niet perse de visie van Rumi weergeeft. Rumi gebruikte immers muziek, muziekinstrumenten en beweging (sama) als middelen of wegen die het leggen van contact met God makkelijker maakten of versterkten. Dit waren voor zijn tijd zeer moderne en in de ogen van sommige moslims geen islamitische activiteiten. Rumi's bijna alles omarmende visie sluit een medium als online religion niet uit.

Uit deze analyse blijkt dat rituelen voor Helminski het beste samen met een shayh of mentor gerealiseerd kunnen worden. Tevens is er een grote nadruk op Mevlevi traditie met alle bijbehorende regels en restricties. Dit zorgt voor een nadruk op het rituele aspect en het ontbreken van of minder ruimte geven aan play. Tevens gedraagt de Threshold Society zich als een officiële religie wat vrije interactiviteit in de weg staat. De Threshold Society heeft geen zeer hoge voldoende voor online religion. Dit kan te maken hebben met een nadruk op zuivere aanbidding dat het vermijden van 'omwegen' of 'hulpmiddelen' zoals het intensief gebruik maken van computers behelst. De sama met vrouwen én mannen heeft waarschijnlijk een positieve invloed gehad op het ontstaan van een online gemeenschap en het cijfer 6. Het Ninety-Nine Day Program, de e-courses en de wekelijkse spirituele conversaties zorgden voor een cijfer van een 7.0 voor online ritueel. Met een 6.5 gemiddeld kunnen we stellen dat er voldoende sprake is van online religion. In de conclusie schrijf ik mijn besluit over Rumi online of online Rumi.

Een analyse van Roemi Vandaag

Ik schrijf in deze analyse zowel over Roemi Vandaag (2013 tot heden) zonder de Roemi groep (2001 tot 2015) als over Roemi Vandaag met de Roemi groep.

Een analyse van Roemi Vandaag: een 1.5 voor online religion (2013 tot heden)

(Online ritueel: 3, Online gemeenschap: 0)

Uit vrijwel alle paragrafen in hoofdstuk 3 maak ik op dat de website een soort verslag is van inspiraties die Den Boer krijgt als hij aan Rumi of de Mevlevi weg denkt. Den Boer lijkt de boodschap van Rumi en de Mevlevi's te willen uitdragen. Maar het enige 'bewijs' dat ik daarvoor heb is de website zelf. Noch via de website noch via programma's of een film vertelt Den Boer expliciet iets over het uitdragen van een boodschap (§ 3.4.3). Enkel in de film Soefisme in Nederland die in 2008 is gemaakt zien we een groep vrienden van Rumi die op een vrijblijvende manier samenkomen. De groep ontstond uit een verlangen Rumi's opvattingen en gedichten te delen. Het doel is hierbij niet groter te worden of een gemeenschap op te richten, omdat men persoonlijke verhalen deelt en hecht aan een kleine vertrouwde groep (§ 3.5.3).

Roemi Vandaag is pas in juli 2013 gemaakt en op de website staat verder niets over deze vriendengroep. Ik concludeerde in paragraaf 3.4.3 dat Den Boer niet het doel heeft een online gemeenschap op te richten. Er is op Roemi Vandaag dus duidelijk geen sprake van een online gemeenschap.

In paragraaf 3.1.3 concludeer ik dat Rumi op de website wordt neergezet als een persoon die alle culturen en religies overstijgt. Er wordt benadrukt hoe we vandaag de dag gebruik kunnen maken van Rumi's opvattingen en levenshouding. Bij de eerste twee websites was er naast dit beeld ook een veel sterkere nadruk op de zeven eeuwen oude Mevlevi traditie. Omdat deze nadruk op de Mevlevi tradities en rituele restricties op Roemi Vandaag ontbreken (of relatief minder sterk worden benadrukt), ontstaat een vrije omgeving waarin een online sama of online Mevlevi rituelen meer ruimte hadden kunnen krijgen. In paragraaf 3.2.3 constateer ik dat Den Boer in de groep van vrienden en Rumi liefhebbers geen autoritaire figuur is. Hij spreekt over het delen van ervaringen met vrienden. Dit wijst op gelijkwaardigheid wat goed past in een vrije interactieve omgeving. Alle in deze alinea opgesomde zaken, zijn ideaal voor het hebben van een website met online religion.

In paragraaf 3.5.3 schrijf ik over een mail van Den Boer waarin hij schrijft dat hij open staat voor online religion, maar dat hij mensen zoekt die hiervoor de middelen of de praktische kennis hebben. Zowel uit teksten op de website als uit de mails van Den Boer wordt duidelijk dat Den Boer op dit moment geen ruimte heeft voor een website met online religion. Daarom is Roemi Vandaag nu een website met religion online.

Een analyse van Roemi Vandaag met de Roemi groep: een 6.5 voor online religion

(Online ritueel: 8, Online gemeenschap: 5)

De Roemi Vandaag website en de Roemi groep (op Yahoo.com heet de groep gewoon Roemi Vandaag) hebben naast elkaar bestaan van juli 2013 tot maart 2015. Van een echte

samenwerking of samen delen van activiteiten is er geen sprake geweest. Op dit moment wordt op Roemi Vandaag geen melding gemaakt van de Roemi groep, buiten een opmerking van Den Boer in de video Soefisme in Nederland. In feite was er dus sprake van een Roemi groep naast de website, ook al bestonden ze van 2013 tot 2015 samen.

Het interessante aan de Roemi groep is, vergeleken met de andere twee websites, het hoogst behaalde cijfer van een 8 voor online ritueel. In 3.4.3 en 3.5.3 hebben we gezien dat dankzij many to many communicatie op de Roemi groep er spirituele conversaties ontstonden. De spirituele conversaties ('ritual sharing') hadden vaak het karakter van devotieele bid of studie bijeenkomsten waarbij soms Den Boer, maar even vaak ook een ander lid het gesprek kon leiden of sturen. Buiten berichten die iedereen met elkaar deelde op het forum ontstonden ook kleinere groepen van leden die vaak met elkaar mailden. Dit leidde tot online rituelen en een hechte online gemeenschap.

In tegenstelling tot Turkije zijn in Nederland een shayh met veel autoriteit en een murid-mursid relatie minder bekende en geaccepteerde rollen (§ 3.2). In Nederland is men vergeleken met Turkije gelijkwaardigere verhoudingen gewend. De gelijkwaardige verhouding tussen de leden van de Roemi groep en Den Boer strookt met de Nederlandse context. In paragraaf 3.1.3 schreef ik dat Den Boer meldt dat hij 'niet zo van de rituelen' is. Hij hecht veel meer waarde aan spiritualiteit, geloof in en liefde voor God. Ook deze houding past, naar mijn bescheiden mening, goed in de Nederlandse context. In deze scriptie is de houding van Nederlanders tegenover rituelen of spiritualiteit niet onderzocht. Vergaande conclusies hierover liggen buiten het bereik van deze scriptie. Het gegeven dat Den Boer zich minder richt op rituelen, maar meer op spiritualiteit en communiceren draagt, zo vermoed ik, mogelijk bij aan het succes van de eens bestaande groep.

De zich strikt aan de Mevlevi weg houdende Faruk Hemdem Celebi en Helminski beweren dat zij deze weg volgen om zo trouw mogelijk te zijn aan Rumi's opvattingen en levenswijze. De niet gezag eisende (§ 3.2.3) Den Boer lijkt op sommige punten echter meer trouw te zijn aan Rumi dan de twee shayh's. Rumi wierp zich neer op aarde uit respect voor vrouwen en hij accepteerde iedereen in de sama ondanks de spirituele training of status van een sama deelnemer. Deze spontane, anti hiërarchische en laagdrempelige houding komt meer overeen met de houding van Den Boer dan met die van Faruk Hemdem Celebi of Helminski. Nergens op Roemi Vandaag staat dat de deelnemers aan de sama en de zhikr in de video Soefisme in Nederland een traditionele Mevlevi opvoeding hebben gehad, dat van hen wordt verwacht dat zij de Koran en overleveringen begrijpen en de waarde ervan erkennen of dat ze dagelijks minimaal een halfuur aan persoonlijke zhikr doen. Dit is wel het geval bij Helminski (§ 3.3.3) of bij Faruk Hemdem Celebi (§ 3.1.1 en § 3.3.1). Deze laagdrempelige 'Come, come again, whoever you are' houding van Den Boer heeft mogelijk bijgedragen aan het succes van de Roemi groep in Nederland.

Naast deze harmonie tussen de houding van Den Boer en de Nederlandse context is ook de simpele opzet van de Roemi groep een gegeven dat mogelijk heeft geleid tot de eens hechte online gemeenschap en een 8 voor online ritueel. Een van de doelen van de Roemi groep was op een 'tastbare manier bijdragen aan onze cultuur en hedendaagse spiritualiteit door dienstbaarheid, kunst, muziek en literatuur' (§ 3.4.3). Door het delen van gedichten, opvattingen en persoonlijke verhalen als hoofdactiviteit te hebben, creëert Den Boer een

grote vrijheid voor leden. Leden kunnen hun eigen inspiratie delen en elkaar inspireren. Er bestonden geen regels over hoe vaak of op wat voor manier leden dit behoorden te doen. Dankzij deze vrijheid bouwden we met de vijf actieve leden een online relatie. Na het langdurig uitwisselen van persoonlijke ervaringen hadden we het gevoel elkaar echt te kennen. 'Ritual sharing' zorgde voor een sterk ritueel en hechte gemeenschap (§ 3.4.3).

Helaas kom ik niet veel te lezen over waarom de Roemi groep nu niet meer bestaat. Komt dit door de gebrek aan middelen van Den Boer, vielen steeds meer leden geleidelijk weg of vielen bepaalde elementen van een online gemeenschap, zoals places en etiquettes, na ongeveer 2007 weg? Het antwoord op deze vragen had mogelijk kunnen tonen wat voor soort effect elementen hebben of welke elementen onmisbaar zijn voor het voortbestaan van een online gemeenschap.

Samenvattend kan ik over de Roemi groep beweren dat een 'simpele' opzet van een forum en mailinglist de leden een grote mate van vrijheid in communiceren gaf. Iedereen kon zijn ei kwijt en Den Boer stimuleerde juist eigen inbreng en het delen van berichten (website met niet officiële religie). Dit is een drastisch andere aanpak dan Mevlana.net en de Threshold Society die juist vrije interactie lijken te mijden. De met de Nederlandse context overeenkomende nuchtere en niet autoritaire houding van Den Boer leidde mogelijk ook tot succes. De leden voelden zich welkom en gewaardeerd door deze open houding. Naar mijn idee hebben deze factoren ervoor gezorgd dat de Roemi groep het hoogste cijfer haalde voor online ritueel.

Na deze laatste analyse schrijf ik mijn conclusie.

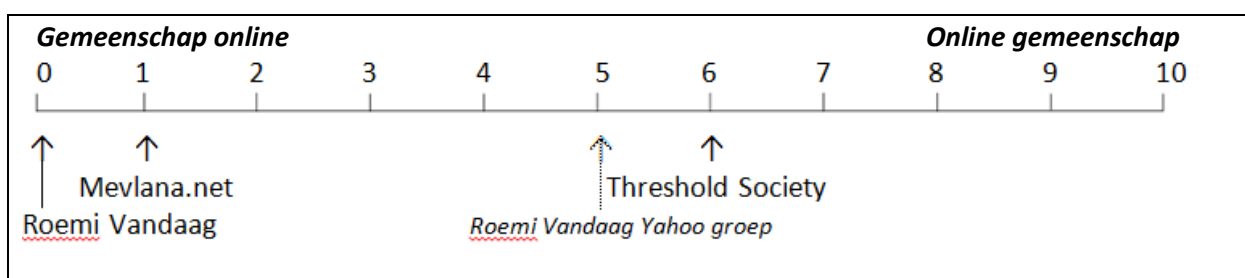
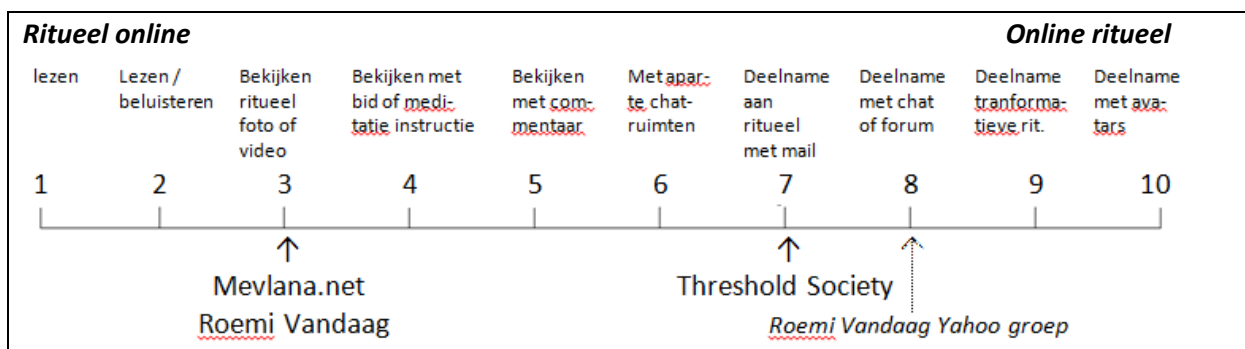
Conclusie

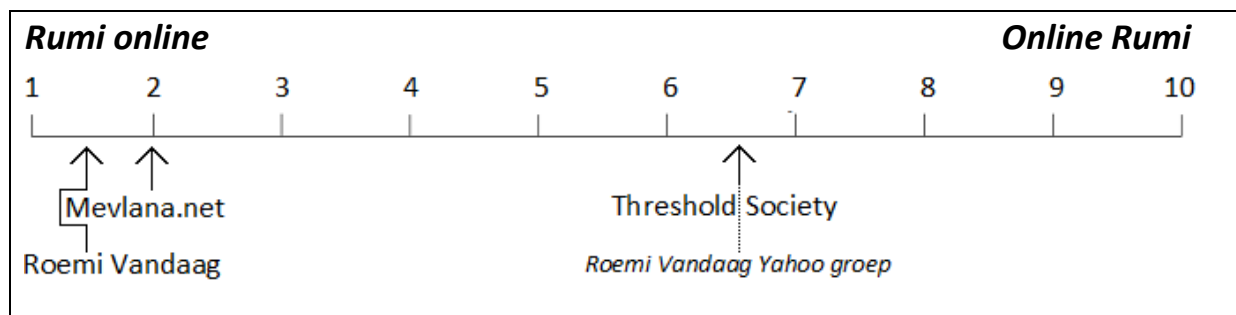
De onderzoeksvraag van deze scriptie is: is er bij de presentatie van Rumi op internet sprake van online Rumi of Rumi online? Met mijn online religion schaal kan ik hier, rekening houdend met beperkingen van en kanttekeningen bij mijn schalen die ik in hoofdstuk 4 heb geschreven, een relatief nauwkeurige antwoord op geven. Twee aandachtspunten moeten gemeld worden over de online schaal.

Aandachtspunt 1: Ik schaal een website met behulp van de theorie van Helland én Young. Ook one-to-many activiteiten zijn dus een vorm van online religion (Young). Vanwege het ontbreken van de voordelen van interactiviteit of many-to-many communicatie is bij one-to-many activiteiten echter wel sprake van een 'geringe vorm' van online religion (Helland). Deze toelichting is nodig, omdat er ook bij lage cijfers sprake is van een online religion terwijl het meest linker gedeelte van de schaal, waar religion online staat, de indruk kan wekken dat er totaal geen sprake van online religion is.

Aandachtspunt 2: Dat er bij de cijfers 1 tot en met 4 sprake is van een geringe vorm van online activiteit, wil echter niet zeggen dat er ook sprake is van online Rumi. Tot en met het cijfer 4 kies ik er voor een website te beoordelen als Rumi online. Pas vanaf cijfer 5 of hoger is er sprake van online Rumi. Dan begint namelijk de eerste geringe vorm van interactiviteit. En kunnen de zeven door mij beschreven voordelen van interactiviteit plaatsvinden (zie inleiding hoofdstuk 4). Pas vanaf 5 spreek ik daarom van een beginnende online Rumi website.

Ik toon nu voor een goed overzicht nog een keer de drie gezamenlijke schalen. Omdat deze scriptie zich richt op Rumi noem ik de gezamenlijke online religion schaal op de volgende pagina de online Rumi schaal.

Hieronder staan alle cijfers in een tabel.

	online gemeenschap +	online ritueel	=	online Rumi
Mevlana.net	1	3		2
Threshold Society	6	7		6.5
Roemi Vandaag	0	3		1.5
<i>Roemi groep</i>	<i>5</i>	<i>8</i>		<i>6.5</i>

Met dit onderzoek heb ik op een bescheiden manier aangetoond dat Rumi op verschillende manieren online gepresenteerd wordt. Mevlana.net richt zich voornamelijk op de offline activiteiten en is een duidelijk voorbeeld van religion online. Met de twee schalen die een relatief genuanceerd beeld geven en het gemiddelde cijfer 2 opleveren is hier sprake van een zeer geringe vorm van online religion. Bij Mevlana.net is er sprake van *Rumi online*. De Threshold Society toont dat men gebruik maakt van online rituelen zoals de e-courses, de Ninety-Nine Day Program en de wekelijks te beluisteren spirituele conversaties. Met 6 van de 10 elementen op de online gemeenschap schaal is het mogelijk voorzichtig te spreken van een online gemeenschap of op zijn minst van een basis om een online gemeenschap op te bouwen en te handhaven. De 6.5 voor de Threshold Society op de online Rumi schaal toont dat er voldoende sprake is van online religion om te kunnen spreken van *online Rumi*. Roemi Vandaag scoort een 1.5 voor online religion. Het ontbreken van online rituelen of aankondigingen van offline activiteiten en het ontbreken van elementen die leiden tot een (on- of offline) gemeenschap leiden tot het laagste cijfer voor online religion. Bij Roemi Vandaag is sprake van *Rumi online*. De tot maart 2015 operationele Roemi groep van Roemi Vandaag scoort een 6.5 voor online religion. Het toont met zijn 8 voor online ritueel en 5 voor online gemeenschap dat een soefi website en online religion samen kunnen gaan. Hier is sprake van *online Rumi*.

Een belemmering voor moslims en soefi's voor het omarmen van online religion kan voortkomen uit een dualistische opvatting. In deze opvatting worden materiële zaken gezien als tegenstrijdig met spiritualiteit of een 'zuivere' vorm van aanbidding. Het beeld van een moslim die gefixeerd en urenlang Allah probeert te aanbidden van achter een computer kan in de ogen van sommige moslims gewaardeerd worden als het verheffen van computers tot bemiddelaars tussen mens en Allah. Ook bestaat de angst voor materialisme: Allah is persoonlijk of via persoonlijke contact met mensen te bereiken. Niet enkel of vooral via een computer of 'cyberspace'. Deze opvattingen zorgen in ieder geval bij Helminski voor het minder open staan voor het zoeken van geluk, betekenis en 'satisfactie' in cyberspace

(§ 3.5.2). Deze opvatting kom ik persoonlijk ook vaak tegen in Turkse kringen. Het gegeven dat Helminski en Faruk Hemdem Celebi bij veel opvattingen over het soefisme op één lijn zitten en het feit dat de Mevlana.net zich erg richt op de zeven eeuwen oude offline rituelen doet mij vermoeden dat Faruk Hemdem Celebi dezelfde houding en opvatting als Helminski zou kunnen hebben. Ik heb hier echter op de website of via e-mail contact geen (duidelijke) informatie over gevonden en kan dit daarom niet bevestigen.

Een tweede belemmering kan de nadruk op het rituele en de vele restricties van (Mevlevi) rituelen zoals de Mevlevi sama zijn (§ 3.3.1 en 3.3.2). Daarom zal de sama van de historische Rumi, zo veronderstel ik, meer ruimte bieden voor de ontwikkeling van software die participatie aan een vorm van online sama mogelijk maakt. In paragraaf 2.2 en 3.3.1 toon ik met behulp van de bronnen van Golpinarli en Lewis dat de sama van Rumi veel laagdrempeliger, spontaner en vrijer is dan de sama van de Mevlevi's. De factor *play* is bovendien duidelijk aanwezig in de sama van Rumi. Bovendien verdedigt Rumi de sama als een ritueel dat godsdiensten en religies overstijgt. Voor hem is het ook of vooral een menselijk ritueel (§ 2.2). Deze zaken maken de sama van Rumi meer 'verzoenbaar' met een online ritueel dan de sama van de Mevlevi's waar de factor *ritueel* veel sterker aanwezig is.

Vervolgens zijn er belemmeringen die evengoed in niet-islamitische kringen bestaan: decentralisatie van de macht van religieuze leiders (§ 3.2), de angst om leden te verliezen (§ 3.1 en § 3.2) en de vrees de eenheid onder moslims te verliezen vanwege de hoeveelheid websites met (tegenstrijdige) opvattingen en stromingen (§ 3.2.1 en 3.2.2). Ondanks de opgesomde belemmeringen investeren moslims toch veel tijd en energie in het presenteren van hun boodschap en tonen van islamitische rituelen (zie ook inleiding onderzoek). In paragraaf 3.5 schreef ik dat Karaflogka hier shayh Hisham Kabbani als voorbeeld geeft. Kabbani claimt dat op een website energie kan opgeslagen worden die door de website bezoekers gebruikt kan worden om tot hogere niveau's van spirituele ontwikkeling te komen.

Als laatste wil ik opmerken dat de Threshold Society en de Roemi groep op een functionele manier gebruik maken van online religion. Men gebruikt(e) een e-course met email mogelijkheden om de afstand tussen de leden te verkleinen. Of men gebruikt een forum vanwege de behoefte van de leden gedichten en ideeën uit te wisselen. Het streven is (was) niet het ontwikkelen van online rituelen met een bijna oneindige vrijheid en many-to-many communicatie. Dit toont mogelijk dat websites over de islam, mede onder invloed van de bezwaren voor online religion die ik in deze conclusie meld, op dit moment vooral op een pragmatische manier gebruik maken van online religion.

In hoofdstuk 3 en 4 toon ik op een bescheiden manier dat websites over soefisme of websites van moslims online religion kunnen omarmen. Dankzij de analyse en conclusie van dit onderzoek kan ik op de onderzoeksvraag van deze scriptie bevestigend antwoorden. Met twee keer het cijfer 6.5 op de online religion schaal kan ik concluderen dat er bij websites over Rumi sprake kan zijn van *online Rumi*.

4.4 Terugblik en vervolgonderzoek

Als eerste wil ik wijzen op de grote omvang van deze masterscriptie. Hier zorgde in eerste instantie mijn liefde voor het onderwerp voor. Mijn 'minder ontwikkelde vaardigheid' om kort en krachtig te schrijven speelt ook een rol. Terugkijkend op dit onderzoek schat ik dat ik met de helft van het aantal pagina's van deze scriptie ook tot mijn conclusie had kunnen komen. Nu mijn deadline voor het inleveren van deze scriptie nadert heb ik helaas geen tijd alles verder in te korten.

In deze scriptie schrijf ik vaak over religion online als een 'fase' die mettertijd kan groeien tot online religion. Of ik wek de indruk dat een website altijd gebaat is bij online religion met veel interactiviteit. Terugkijkend op mijn scriptie besef ik dat dit idee bestaat dankzij mijn opvatting dat digitale ontwikkelingen dikwijls leiden tot een natuurlijke en noodzakelijke vooruitgang. Mijn scriptie mist echter een onderzoek dat deze opvatting onderbouwt. In vervolgonderzoek naar online religion zou er ruimte gemaakt kunnen worden voor onderzoek dat zich richt op het effect van online rituelen of een online gemeenschap op een website en op de leden.

Mijn online gemeenschap schaal weegt voornamelijk de hoeveelheid elementen die een website biedt om een goede basis te vormen voor het stichten en onderhouden van een online gemeenschap. Door deze weging is het element ritueel bij de Threshold Society en bij de Roemi groep 1 keer meegeteld. Dit geeft een vertekend beeld. De rituelen bij de Threshold Society komen minder vaak voor en bieden de leden veel minder vrijheid. Bij de Roemi groep kwam 'ritueel sharing' en many-to-many communicatie in de forum en mailinglist juist vaak voor en was men hier erg vrij in. Hoewel de gebruiksvriendelijkheid en het nut van het ritueel bij de Roemi groep groter waren, werden rituelen bij beide websites meegeteld als 1 cijfer. Ik koos voor deze meer kwantitatieve benadering, omdat een kwalitatieve waardering van de tien elementen moeilijkheden zou opleveren. Met welke criteria en meetinstrument beoordeel ik namelijk de kwaliteit van een online ritueel? In de literatuur vond ik hier weinig tot geen informatie over. Interactiviteit zou een optie zijn maar dit criterium is bij de online ritueel schaal al sterk aanwezig. Ook zouden bij een kwalitatieve benadering veldwerk en persoonlijke interviews nodig zijn. Dit ligt helaas buiten het bereik van mijn onderzoek. In vervolgonderzoek zou ook de kwaliteit en het effect van (sommige van) de 10 elementen op website bezoekers onderzocht kunnen worden.

Tot 2005 was ik een actief lid van de Roemi groep. Mijn gehechtheid voor deze ooit bestaande groep was groot. Overigens is mijn liefde voor de leiders van de twee andere websites bijna even groot. Faruk Hemdem Celebi vertegenwoordigt voor een klein deel mijn spirituele achtergrond en Kabir Helminski verspreidt dit aan de wereld door het in een modern 'hippe' jasje te steken. Mijn voorliefde voor de eens bestaande Roemi groep en mijn waardering van de twee leiders zou als een risico gezien kunnen worden voor een objectieve waardering van de drie websites. Ik heb er echter voor gekozen mijn liefde voor de Roemi groep en de websites niet te vermommen of af te zwakken. Ik heb in sommige paragrafen juist uitgebreid geschreven hoeveel de Roemi groep of de inhoud van de drie websites voor mij betekenen. In mijn ogen is niemand een onbeschreven blad. Dé objectieve onderzoeker zonder vooroordeel bestaat niet. Door middel van de volgende zaken heb ik geprobeerd een zo groot mogelijk objectiviteit te waarborgen. Door mijzelf heel goed

bewust te zijn van mijn liefde voor Rumi en websites over Rumi en de lezer hier duidelijk over te informeren, hoop ik zo transparant mogelijk te zijn. Vervolgens heb ik met de twee schalen de drie websites zo objectief en consequent mogelijk geprobeerd te wegen naar het online Rumi gehalte. De schalen heb ik gemaakt met behulp van de theorieën van Helland, Young, Kim en Dawson. Bovendien heb ik ondanks mijn waardering voor de Mevlevi weg in hoofdstuk 3 en 4 kritisch geschreven over tegenstrijdigheden tussen de Mevlevi weg en Rumi en over tegenstrijdigheden tussen inhoud en op een website. Overigens geef ik in de vorige alinea aan dat de keuze voor een meer kwantitatieve benadering bij de online gemeenschap schaal in één opzicht nadelig heeft uitgepakt voor de Roemi groep, de enige website waar ik ooit lid van ben geweest.

Mijn keuze online religion te presenteren als een fenomeen dat online ritueel en online gemeenschap bevat levert voordelen op: door een ruimer begrip wordt een website op meer aspecten beoordeeld. Een nadeel had kunnen bestaan bij een website waar twee zeer uiteenlopende cijfers uit gekomen waren, bijvoorbeeld een 9 voor ritueel en een 3 voor gemeenschap. Dan is er vanwege het cijfer 9 voor de online rituelen in feite sprake van een duidelijke vorm van online religion, maar doet het gemiddelde cijfer 6 vermoeden dat de online religion gehalte (relatief) minder is. De meest uiteenlopende cijfers zaten bij Roemi Vandaag en de Roemi groep (0 en 3, 5 en 8). Gelukkig was het verschil slechts 3 cijfers waardoor het gemiddelde maar 1.5 punten afweek van de twee cijfers. Ik heb dit geprobeerd te tackelen door in de analyse en conclusie consequent de drie schalen en de drie cijfers per website te tonen en te analyseren.

Met het oog op de toekomst zou het interessant kunnen zijn om te zien of websites over de islam of islamitische mystiek hogere cijfers halen voor online religion. Zal, naarmate de software zich ontwikkelt, een online sama in welke vorm dan ook op websites verschijnen? Hoe verantwoordt men dan het gebruik van een online sama? Of zien we juist een terugkeer naar offline religieuze activiteiten? Zal er een fundamenteel verschil bestaan tussen online islam, online soefisme of online christendom? Dit zijn relevante vragen voor vervolgonderzoek.

Ik heb veel plezier gehad in het schrijven van deze scriptie. Het verband tussen religie en internet, de vele voor en nadelen van online religion en hoe soefi's hier tegenover staan waren nieuw voor mij. Ik zou in de toekomst een soortgelijk onderzoek graag willen voortzetten, mogelijk als promovendus. Belangrijkste voorwaarde is dan wel dat ik leer korter en krachtiger te schrijven! Ik wil mijn scriptiebegeleider, prof. dr. H.L. Beck, bedanken voor zijn waardevolle inzichten en adviezen. Zijn specialisatie in de islam en kennis van online religion waren onmisbaar voor het schrijven van deze scriptie.

Literatuurlijst

- Boer, den S.A, *Liefde is de weg, Kwatrijnen van Djelal-oed-din Roemi*, Servire, Utrecht-Antwerpen, 2002.
- Boer, den S.A, *Waar twee oceanen samenkomen*, Den Haag, Uitgeverij Synthese, 2007.
- Bunt, G.R, *iMuslims, Rewiring the House of Islam*, London, Hurst & Company, 2009.
- Bunt, G.R, *Islam in the Digital Age, E-jihad, Online Fatwas and Cyber Islamic Environments*, London, Pluto Press, 2003.
- Bunt, G.R, *Virtually Islamic, Computer Mediated Communication and Cyber Islamic Environments*, University of Wales Press, 2000.
- Chittick, W.C, *The Sufi Doctrine of Rumi*, Bloomington, World Wisdom, 2005.
- Chittick, W.C, *The Sufi Path of Love, The Spiritual Teachings of Rumi*, State University of New York, Albany, 1983.
- Chrystides, G, & Geaves, R, *The Study of Religion, An Introduction to Key Ideas and Methods*, London, Continuum, 2007.
- Dawson. L.L, & Cowan, D.E, (Ed), *Religion Online, Finding Faith on the Internet*, New York and London, Routledge, 2004.
- Dawson, L.L, Religion and the Quest for Virtual Community, in: Dawson, L.L, & Cowan, D.E, (Ed), *Religion Online, Finding Faith on the Internet*, New York and London, Routledge, 2004.
- Dawson, L.L, The mediation of religious experience in cyberspace, in: Højsgaard, M.T, & Warburg, M, *Religion and Cyberspace*, London and New York, Routledge, 2005.
- During, J, Samā, in: *The Encyclopaedia of Islam*, Vol. VIII, pp. 1018-1019.
- Friedlander, S, *The Whirling Dervishes: Being an Account of the Sufi Order Known as the Mevlevis and its Founder the Poet and Mystic Mevlana Jalalu'ddin Rumi*, New York, State University of New York Press, 1992.
- Golpinarli, A, *Mevlana Celaleddin, Hayati, Eserleri, Felsefesi*, Istanbul, Inkilap Kitabevi, 1999.
- Golpinarli, A, *Mevlana'dan sonra Mevlevilik*, Istanbul, Inkilap Kitabevleri, 1983.
- Golpinarli, A, *Mevlevi, Adab ve Erkani*, Istanbul, Inkilap Kitabevleri, 1963.

Helland, C, Online Religion/Religion Online and Virtual Communities, in: Dawson, L.L, & Cowan, D.E, (Ed), *Religion Online, Finding Faith on the Internet*, New York and London, Routledge, 2004.

Helland, C, Popular Religion on the World Wide Web: A Match Made in (Cyber) Heaven, in: Dawson. L.L, & Cowan, D.E, (Ed), *Religion Online, Finding Faith on the Internet*, New York and London, Routledge, 2004.

Højsgaard M.T, & Warburg, M, *Religion and Cyberspace*, London and New York, Routledge, 2005.

Karaflogka, A, *E-religion, A Critical Appraisal of Religious Discourse on the World Wide Web*, London, Equinox Publishing Ltd, 2006.

Kim, M, Online Buddhist Community: an alternative religious organization in the information age, in: Højsgaard, M.T, & Warburg, M, *Religion and Cyberspace*, London and New York, Routledge, 2005.

Krogh, M.C, & Pillifant, B.A, The House of Netjer: A New Religious Community Online, in: Dawson, L.L, & Cowan, D.E, (Ed), *Religion Online, Finding Faith on the Internet*, New York and London, Routledge, 2004.

Lewis, F.D, *Rumi. Past and Present, East and West. The Life, Teachings and Poetry of Jalal al-Din Rumi*, Oxford, Oneworld Publications Limited, 2008.

Lövheim, M, & Linderman, A.G, Constructing religious identity on the Internet, in: Højsgaard, M.T, & Warburg, M, *Religion and Cyberspace*, London and New York, Routledge, 2005.

Macwilliams, M, Digital Waco: Branch Davidian virtual communities after the Waco tragedy, in: Højsgaard, M.T, & Warburg, M, *Religion and Cyberspace*, London and New York, Routledge, 2005.

Nicholson, R.A, *The Mathnavi of Mawlana Jalaladdin Rumi*, Tablet Publication, 2012, Third Edition.

Nurbakhsh, J, *Sama in Sufism, z.pl.*, 1976.

O'Leary, S.D, Cyberspace and Sacred Space: Communicating Religion on Computer Networks, in: Dawson, L.L, & Cowan, D.E, (Ed), *Religion Online, Finding Faith on the Internet*, New York and London, Routledge, 2004.

O'Leary, S.D, Utopian and dystopian possibilities of networked religion in the new millennium, in: Højsgaard, M.T, & Warburg, M, *Religion and Cyberspace*, London and New York, Routledge, 2005.

Prebisch, C.S, The Cybersangha: Buddhism on the Internet, in: Dawson, L.L, & Cowan, D.E, (Ed), *Religion Online, Finding Faith on the Internet*, New York and London, Routledge, 2004.

Ritter, H, *Djalāl al-dīn Rūmī*, in: *The Encyclopaedia of Islam*, Vol. II, pp. 393-396.

Sahin, H, *Kuran ve sunnet isiginda Mevlana'yi tanimak*, Istanbul, Nun Yayincilik, 2009.

Schechner, R, From ritual to theater and back: the efficacy – entertainment braid, in: *Performace Theory*, New York and London, Routledge, 1988.

Schimmel, A, *Mystical Dimensions of Islam*, The University of North Carolina Press, 1978.

Young, G, Reading and Praying Online: The Continuity of Religion Online and Online Religion in Internet Christianity, in: Dawson. L.L, & Cowan, D.E, (Ed), *Religion Online, Finding Faith on the Internet*, New York and London, Routledge, 2004.

Online literatuur:

Barks, C, Rumi's Poetry: 'All Religions, All This Singing, One Song', The Huffington Post, 2010.

http://www.huffingtonpost.com/coleman-barks/rumi-and-some-new-ways-to_b_777382.html

www.churchoffools.com

Creative Commons, Religie, Wikipedia, 2015.

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Religie>

<http://www.dar-al-masnavi.org>

<http://fuckyeahrumi.tumblr.com>

<https://groups.yahoo.com/neo/groups/roemi/info>

Helland, C, Online Religion as Lived Religion. Methodological Issues in the Study of Religious Participation on the Internet in: In: Krüger, Oliver (Hrsg.): Online – Heidelberg Journal of Religions on the Internet: Volume 01.1 Special Issue on Theory and Methodology, 2005.

<http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/5823/>

Helland, C, Scholars Top 5: Christopher Helland on Online Religion and Religion Online, Bijdrage van C. Helland aan de website Network for New Media, Religion and Digital Culture Studies, 2012.

<http://digitalreligion.tamu.edu/blog/mon-05142012-1132/scholar%E2%80%99s-top-5-christopher-helland-online-religion-and-religion-online>

<http://mevlana.net/>

<http://mevlanafoundation.com>

Saribas, S, Mevlevilik şova döndü, Pop yıldızıymışım gibi Mesnevi imzalatmaya çalışanlar oluyor, Hurriyet, 2003.

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/12/13/384753.asp>

<http://sufism.org/>

The Mevlevi Community, Een onderzoeksrapport van de The Pluralism Project, Harvard University, 2005.

<http://www.pluralism.org/reports/view/133>

Tompkins, P, Rumi Rules!, Time Magazine, 2002.

http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,356133,00.html?fb_action_ids=487480204646360&fb_action_types=og.likes&fb_source=aggregation&fb_aggregation_id=288381481237582.

Bijlage 1

	Nadeel Traditionele Religie	Voordeel Online Religie
1	Enkel beschikbaar als de gemeenschap fysiek bereikbaar en actief is.	Altijd en overal beschikbaar.
2	Een gebedsplaats of religieuze gebouw heeft een beperkt aantal plaatsen voor leden/bezoekers.	Online <i>worship</i> kan, afhankelijk van de kracht van een server, een onbegrensd aantal deelnemers per keer hebben. Denk ook aan het voordeel van zieken die zich niet kunnen verplaatsen.
3	Hymnen enkel door beschikbare koor of band.	Hymnen met veel dramatischer effect. Audio en video zorgen voor meer sensatie (drama en Hollywood-effect).
4	In een plaats bestaan een begrensd aantal activiteiten van verschillende tradities.	Zeer veel levensbeschouwingen, religies en godsdiensten beschikbaar.
5	In een gebedshuis is enkel beperkte informatie beschikbaar.	Veel meer informatie beschikbaar.
6	Iedereen heeft een plaats en imago in een gemeenschap. Afwijkende ideeën kunnen tot sociale moeilijkheden leiden: afkeur, wijzende vingers, minder relaties met leden.	Je plaats en imago in een cybergemeenschap is erg maakbaar. Anonimiteit is mogelijk ⁹ .
7	Afwijkende ideeën kunnen leiden tot verwijdering uit de gemeenschap. Een tweede passende gemeenschap vinden is niet altijd makkelijk.	Afwijkende ideeën kunnen leiden tot verwijdering uit de cybergemeenschap. Een tweede passende gemeenschap kan een kwestie van een paar tikken op een zoekmachine zijn.
8	Biechten is riskanter door o.a. stemherkenning	Biechten is meer anoniem dan offline biechten ¹⁰ .

⁹ Deze claim ben ik tegengekomen in: M.T. Højsgaard & M. Warburg, a.w., p. 178. Zij baseren zich hierbij op: M.J. Laney, Christian Web usage: motives and desires.

¹⁰ G. Chryssides & R. Geaves, a.w., pp. 401-402.

	Voordeel Traditionele Religie	Nadeel Online Religie
9	Priesters, rabbi's of imams hebben dikwijls een theologische studie afgerond. Beschikken op zijn minst over een diploma en een minimale kennis van hun taken.	Websites kunnen door iedereen, met of zonder opleiding of autoriteit, opgericht zijn.
10	Religieuze communicatie is iets dynamisch waardoor je steeds sociaal kundiger wordt: te denken valt aan houding, mimiek, gezichtsuitdrukking, intonatie.	Communicatie is beperkt tot email of chatten. Gezichtsuitdrukkingen in chatruimten zijn dikwijls onzichtbaar (m.u.v. webcame's).
	Lichaamstaal en gezichtsuitdrukkingen zijn zichtbaar, er is een gespannen of een ontspannen stem. Een vertrouwen gevende manier van spreken zijn hoorbaar/voelbaar.	Emoticons, lettertypes en lettertekens geven een teken van emotie maar zijn beperkt. Miscommunicatie en manipulatie vinden makkelijker plaats: man kan vrouw zijn en jong kan oud zijn. Het gebruik van webcame's is nog niet wijd verspreid.
11	Bedevoortsoorden zorgen voor verbroedering, zelfkennis en persoonlijke groei.	Online bedevaarten kunnen dit niet of slechts ten dele geven.
12	Religieuze of spirituele groei behelst ook het lichamenlijk praktiseren van rituelen en soms gehoorzaamheid aan een leer of leider.	Religieuze of spirituele groei vindt vaak plaats door tekstuele informatie en is daardoor beperkter.
13	Als men aan laster doet, dan kun je deze persoon makkelijker aansprakelijk stellen.	De mogelijkheid om vele nep identiteiten te ontwikkelen maakt het aanpakken van internetlaster/kwaadspreken erg moeilijk.
14	Bij een biecht heb je iemand die bevoegd en bekwaam is voor het afnemen van een biecht.	Onbevoegden of onbekwame mensen kunnen op een biecht reageren/ advies op geven.
15	Volgens veel gelovigen kan een eucharistie of de ware werking van bepaalde rituelen enkel in een gebedsplaats plaatsvinden.	Online traditionele vieringen of een mis is niet of moeilijk uitvoerbaar. Hoe deel je een hostie uit in een cybergemeenschap? Hoe verricht je online en gezamenlijk de houdingen van een gezamenlijke islamitisch gebed?

Bijlage 2

In deze bijlage schrijf ik een uitgebreide omschrijving van de inhoud van de drie websites.

1. Mevlana.net (Turkije)

Op de home pagina van de website is links bovenaan een bekende afbeelding van Rumi afgebeeld. Rumi zit in het plaatje in een soort contemplatie of zhikr houding. Rechts van deze afbeelding is een foto van het museum in Konya afgebeeld. Op de home pagina staan drie korte teksten met de titels: Who are we?, Who is Mevlana? en Whirling Dervishes. De home pagina geeft met de kopjes Learn, Tribute, Resources, Dr. Çelebi, Links en Contact de toegang tot 6 hoofdpagina's van de website. Bij het kiezen voor de het kopje 'Dr. Çelebi' veranderen de eerste 3 van de 6 kopjes in About, Writings en Family. Dit gedeelte is gewijd aan de laatst overleden Çelebi en toont onder andere het Curriculum Vitae, His Legacy en verschillende artikelen en voordrachten van Dr. Çelebi in tekstvorm¹¹. Het kopje Learn geeft toegang tot 4 uitgebreidere teksten dan op de homepagina: Who is Mevlana? Mevlana's works, Mevlevi Order en What is Çelebi? Op de pagina Who is Mevlana? staat een tekst over zijn leven en gedachtegoed. Rechts van deze tekst staat een gedeelte van de Mesnevi. Op de pagina Mevlana's Works staan de grote meesterwerken van Rumi: Mesnevi, Divan-i Kebir, Fih-i Ma-Fih en Mektubat. Ook is een foto afgebeeld van een zeer oud boek met daaronder de titel The original Mesnevi. De pagina Mevlevi Order toont een tekst over hoe de Mevlevi orde is ontstaan, hoe het leven er uitzag en toont nog een tekst over Female Dervishes. In deze tekst staan een aantal invloedrijke Mevlevi vrouwen die hoge functies in de Mevlevi wereld hadden zoals shayh en Mevlevi khalife. De pagina What is Çelebi? behelst een tekst die een korte uitleg geeft over de functie van Çelebi's. Hiernaast wordt een overzicht van de Çelebi's in de 20ste eeuw getoond. Via het kopje Tribute bereik je de teksten Whirling Dervishes, Sema en Seb-i Arus, The Wedding Day die naast tekstuele informatie over de sama ook afbeeldingen en een video fragment van een sama uitvoering toont. Met het kopje Resources bereik je drie pagina's: Mevlana Family Tree waarin de eerder vermelde stamboom staat, de Dr. Çelebi Family Tree en een Family List.

De site heeft ook een internationale website, de 'International Mevlana Foundation', met als doel: 'to conduct researches about the great thinker, scholar and poet Mevlâna Celâleddin-i Rûmi, his works and thoughts and carry them over to the coming generations all around the world'¹². Deze website bereik je via het kopje Links. Een ander link in dit kopje heet Mevlevi Ring en heeft als doel: '[...] to unite the currently approved members of the International Mevlana Foundation [...]'. Met twee muisklikken kom je vervolgens op 'alt-webring, the alternative web ring system'. Hier staan 4 websites waarvan de eerste een link is naar de eigen website Mevlana.net. De drie andere websites bestaan onder andere uit een Duitstalige en een Engelse Mevlevi Website.

In het laatste kopje Contact staan de drie email adressen van Faruk Hemdem Çelebi (de laatste Çelebi), de International Mevlana Foundation en de webmaster. Onderaan de

¹¹ http://mevlana.net/dr_celebi.html Bezocht op: 20 april 2015.

¹² http://mevlanafoundation.com/index_en.html Bezocht op: 20 april 2015.

website vind je op alle pagina's een site index met 16 korte namen van de webpagina's. Hierin is een webpagina, 'Anatolian' genaamd, niet terug te vinden via de website maar enkel te bereiken via deze site index. De Çelebi familie geeft hier een rechtvaardiging voor het betitelen van Rumi als Anatolian mystic op de home pagina. Uit de tekst valt op te maken dat hier veel commentaar op was door Turken. De schrijver van de tekst schrijft 'we have no intention to 'steal' Mevlana's heritage from any country or race'¹³. Verder schrijft de schrijver dat Rumi zijn grootste deel van zijn leven in Anatolië geleefd heeft, daar beroemd is geworden en is gestorven. Bovendien zou het woordje Anatolian, dat enkel wijst naar een gebied, onpartijdiger zijn dan de titel de Turkse of Afghaanse Mevlana.

2. The Threshold Society (Amerika)

The Threshold Society is een uitgebreide Engels talige website. Via de hoofdpagina bereik je een 'About us' pagina waarin een link staat naar de website van de eerder genoemde International Mevlana Foundation. Het logo van deze Foundation staat ook onderaan de home pagina met de tekst 'The Threshold Society is affiliated with the Mevlana Foundation, founded by Celalettin Celebi [...]'.

Op de home pagina van The Threshold Society staat tevens rechts van de naam van de site dezelfde tekst met Arabische letters als op de site van Mevlana.net: Ya Hazreti Mevlana. De tekst is niet goed zichtbaar vanwege de zeer lichte blauwe kleuren ervan op een witte achtergrond. Met kleine letters staan boven deze tekst de woorden Al Fatiha, Contact Us en Join Our Newsletter. Via het eerste woord Al Fatiha, dat de titel van de openingssoera (vers) van de Koran is, kom je op een pagina waar deze openingssoera staat opgeschreven¹⁴. Boven de drie woorden met Al Fatiha staan 5 kleine logo's. Het eerste is een email logo om de webmasters te mailen. De tweede is een Facebook logo waarmee je op The Threshold Society facebook pagina komt. Onder de naam van de pagina stond op 15 januari 2014: '2.533 personen vinden dit leuk · 224 praten hierover'. De facebook pagina bestaat sinds 2010 en is een druk bezochte omgeving met veel foto's en commentaar. Op 21 april 2015 is de facebook pagina echter niet meer te bereiken en er verschijnt de opmerking dat de facebookpagina buiten werking is of mogelijk verwijderd. Via een zoekmachine blijkt dat de facebook pagina nog wel bestaat¹⁵. Inmiddels staat het aantal likes op 3289. Het derde logo is een Twitter logo. Op de Twitter pagina staat dat de pagina 379 volgers en 598 tweets heeft. Het vierde logo is een YouTube logo en brengt je op een 'ThresholdSociety11' pagina waar vier video's van Kabir Helminski staan. Het bekijken van een van de video's levert een overzicht van legio andere video's van Kabir, Camille en andere soefi's of soefi liefhebbers. Je hebt dan echter het domein van de Threshold Society verlaten en ziet ook video's van anderen. Het vijfde logo is een Podcast Feed logo en biedt de bezoekers van de site de mogelijkheid een berichtje te krijgen bij iedere verandering of nieuwe inhoud die aan de site wordt toegevoegd. Onder deze logo's staat een zoekbalk om snel door de website te navigeren.

---

¹³ <http://mevlana.net/index.html> Klik op *Anatolian* onderaan de pagina. Bezocht op: 22 april 2015.

¹⁴ <http://sufism.org/al-fatiha/al-fatiha> Bezocht op: 21 april 2015.

¹⁵ <https://www.facebook.com/thresholdsociety> Bezocht op: 21 april 2015.

De home pagina biedt met foto's en teksten vooral een overzicht van alle nieuwe, actuele en populaire inhoud van de website, zoals een aankomende retraite. Door te klikken op de foto of tekst van de retraite kom je op een pagina met details als het adres en betaalmogelijkheden. Centraal staat de aankondiging van de mogelijkheid tot het kopen van een nieuwe boek *Civilization of Paradise* waaraan Kabir Helminski een bijdrage heeft geleverd. Verder staan op de home pagina de rubrieken New Articles, Books Available on Amazon, About us, Upcoming Events, Courses and Programs, Chickpea Press is Live, What is Sufism?, Shop at AmazonSmile, Recent Podcasts, Download Music, Video en de Ninety-Nine Names. Helemaal onderaan de homepage heb je de optie om een donatie te maken met de volgende tekst 'If you like our work then please consider making a donation through PayPal or any Credit Card'. Hieronder heb je weer een site index. De rubrieken New Articles en Books Available on Amazon op de home pagina zijn het grootst.

Tevens staan op de home pagina, naast het home kopje, 6 kopjes met de naam: Sufi Lodge, Lineage, Foundation, Store, Site Index en Donate. Via Sufi Lodge bereik je de hoofdpagina: Articles, Ilahis, Podcasts, Video en Stories. De afzonderlijke hoofdpagina's kunnen een erg grote inhoud hebben. Zo biedt de hoofdpagina Articles de toegang tot zeven pagina's waarin 70 titels (met korte weergave van de inhoud) van artikelen over het soefisme zichtbaar zijn. Naast artikelen van verschillende soefi auteurs zijn de meeste artikelen van Kabir en zijn vrouw Camille Helminski. De artikelen zijn beschikbaar voor iedere bezoeker. Men hoeft geen lid te worden of een account te openen.

De hoofdpagina Ilahis bestaat uit 14 soefi lofzangen gemaakt door The Threshold Society en vaak begeleid met soefimuziek.

De hoofdpagina Podcasts biedt toegang tot 12 pagina's met 115 audio opnamen van verschillende sprekers. Naast wekelijkse opnames van preken of gesprekken (sohbets) van Kabir en zijn vrouw zijn er ook opnamen van verschillende soefi leraren. De hoofdpagina Video toont 13 video's met titels als Kabir Helminski's talk on islamophobia en Shaikh Kabir and Shaikha Camille Helminski at the Spiritual Paths Institute.

De hoofdpagina Stories toont 7 soefi verhalen op 7 pagina's. Het eerste verhaal is van Ibn Ata' Allah al-Iskandari en heeft als doel een 'review (of) the sequence of events that led Adam into this world, to clarify their inner significance'¹⁶. Alle andere verhalen komen uit de *Mesnevi* en worden versierd met afbeeldingen van mensen of dieren. In veel islamitische websites ontbreken dergelijke afbeeldingen omdat ze gevoelig liggen: veel moslims willen voorkomen dat men van afbeeldingen afgoden maakt, hetgeen een van de grote zonden is in de islam.

Rechts van veel pagina's op de website staan short links naar artikelen, podcasts of een recente toevoeging of programma op de website.

Onder het kopje Lineage staan de hoofdpagina's Threshold, Mevlevi, Rumi, Sufism en Family Album en geven alle 1 pagina informatie met linken naar andere artikels of inhoud. De hoofdpagina Threshold brengt je op de About the Threshold Society pagina waar 6 links naar 6 artikelen weergegeven zijn. Twee van de artikelen zijn Basics of Practice within the

---

¹⁶ <http://sufism.org/sufi-lodge/stories/a-fortunate-fall> Bezocht op: 15 januari 2014.

Threshold Society en Responsibilities of Dervishhood. Rechts van de pagina heb je een About Us rubriek met een link naar Ethics Agreement en Society Finances. De Practise and Adab rubriek eronder toont weer de 6 zojuist vermelde artikelen. Daaronder heb je de rubriek Ilahis: Sufi Songs of the Threshold Society met de titels van 10 ilahi's die ook weer met behulp van linken naar de tekstuele weergave van de ilahi-tekst leiden en soms de mogelijkheid bieden de ilahi te kopen www.cdbaby.com¹⁷.

Op de hoofdpagina Mevlevi staat een gedeelte van een transcript van een gesprek in 1980 met de eerder vermelde Suleyman Dede. Camille Helminski legt uit wat voor invloed deze Dede op hen gehad heeft en schrijft: 'through the words shared here, something of the being of a Mevlevi Dede will be conveyed'. Rechts van de hoofdpagina staan drie rubrieken met de titels About Mevlevi order, Resources on Sema, the central Mevlevi ritual en Illustrated Sema.

De About Mevlevi Order rubriek op deze pagina toont naast een link naar het transcript van Suleyman Dede ook een link met de titel Mevlevi Woman. Via deze link kom je bij een gedeelte van het boek *Woman of Sufism: A Hidden Treasure* dat geschreven is door Camille Helminski. In deze tekst staan de bijdragen van belangrijke Sufi en Mevlevi vrouwen in de geschiedenis, sama uitvoeringen door mannen en vrouwen aan het begin van de Mevlevi traditie en het gegeven dat dit overging op gescheiden sama's waarin mannen en vrouwen zich in een aparte ruimte bevonden. In een briefwisseling toont Camille hoe Dr. Celalettin Çelebi toestemming geeft aan The Threshold Society om weer gemengde sama's uit te voeren onder de voorwaarde dat men zich houdt 'aan certain perimeters of behaviour or code of ethics'¹⁸. In de rubriek Resources on Sema staan 5 titels over teksten die alle uitgebreide omschrijvingen geven over de oorsprong, kenmerken en regels van de sama. Ook is er een pagina waarin reviews staan van mensen die de sama hebben gezien in een Whirling Dervish Tour in 1997. In de Illustrated Sema rubriek staan er 6 links naar pagina's met een korte tekst en tekeningen van een derwisj die de sama uitvoert.

In de hoofdpagina Rumi staat een gedeelte van het boek Rumi: Daylight dat is vertaald door Camille en Kabir Helminski. In de tekst staan het leven, gedachtengoed en spirituele milieu van Rumi. In de About Rumi rubriek rechts van de hoofdpagina staat ook een link met de titel Makam Celebi family tree die je direct brengt naar de stamboom pagina van Mevlana.net. Onder deze rubriek heb je een rubriek genaamd Excerpts from Selected Translations. Met 7 titels van vertalingen biedt het de toegang tot vertalingen van Helminski zoals Rumi on the Nafs, maar ook naar vertalingen van Coleman Barks met Poems of Rumi.

Via de hoofdpagina Sufism kom je bij een pagina met als titel What is Sufism? Er staat een stuk uit het boek *Living Presence: A Sufi Way to Mindfulness & the Essential Self* van Helminski. Verder staat er een rubriek met als titel Essays and talks by Kabir Helminski. Deze biedt toegang tot 9 teksten. Daaronder staat een rubriek met als titel Writings on Sufism: Essays, Talks, Poetry & Stories. Het biedt de toegang naar 25 bronnen van verschillende auteurs. Helemaal onderaan de pagina staat een rubriek met de titel Excerpts from The Knowing Heart. Met tien titels bereik je tien pagina's waarin delen van het gelijknamige boek

---

¹⁷ <http://www.cdbaby.com/cd/dostquartet> Bezocht op: 12 januari 2014.

¹⁸ <http://sufism.org/lineage/mevlevi/mevlevi-women-2> Bezocht op: 12 januari 2014.

van Helminski staan. Twee voorbeelden zijn The Path of Completion en What is a Truly Universal Spirituality?

In de hoofdpagina Family Album staan afbeeldingen en foto's die zijn onderverdeeld in 6 groepen zoals Close Friends en Images from History: Mevlevis in Old Photographs.

Onder het kopje Foundations staan de hoofdpagina's Qur'an and Islam, Hadith (overleveringen van de profeet), Salaat (het islamitisch ritueel gebed) en de Ninety Nine Names.

Wanneer je klikt op de hoofdpagina Qur'an and Islam kom je op een pagina die als titel heeft: Islamic Declaration of Peace. Vervolgens krijg je een selectie van Koran verzen. Rechts van deze tekst heb je een index met de titel Qur'an and islam index en daaronder, naast de Islamic Declaration of Peace pagina, de titels van drie andere pagina: Passages from the Koran, The Road to Mecca en The Legacy of Muhammad Asad. Onder deze index staat een nieuw rubriek met als titel Quranic Chapters and Ayats. Onder de titel staan 14 Arabische namen van Soera's met Engelse vertaling van de namen. Alle geven toegang tot een nieuwe pagina waarin het Arabische vers is opgeschreven op een manier waarop een Engelse lezer het juist kan oplezen.

Op de hoofdpagina Hadith staan een 46 tal overleveringen. Rechtsboven deze pagina heb je een Hadith index met daaronder de namen van twee nieuwe titelpagina's: A Collection of Hadith on Non-Violence, Peace and Mercy en Sayings of the Prophet Muhammad. Op deze pagina's staan verzen en overleveringen die vanuit een soefi standpunt verklaard kunnen worden en in soefi kringen populair zijn, zoals: 'Truly the most noble of you, in the sight of God, is the most God-conscious. 49: 13' en 'For every community (of faith) we have appointed ways of worship, which they ought to observe 22:67' .

De hoofdpagina Salaat biedt samen met een Salaat index toegang tot 11 teksten en artikelen over het islamitische ritueel gebed. Naast Rumi's uitspraken over het gebed vind je hier teksten over hoe men het bidden uitvoert en audio opnames van verzen die door gebedsvoorgangers worden gereciteerd.

De hoofdpagina Ninety Nine Names toont de 99 namen van Allah in het Arabisch en Engels. Tevens geeft het toegang tot 3 pagina's waarin Koran verzen en Rumi's uitspraken over de schone namen van Allah staan.

Het kopje Events stond in januari 2014 nog tussen de kopjes Foundation en Store op de home pagina. In 2015 bestaat dit kopje niet meer. Het kopje Events gaf een goede indruk van de evenementen en E-courses. Daarom neem ik het toch op in mijn beschrijving van de site.

Het kopje Events gaf toegang tot de hoofdpagina's Retreats, Teleseminars en E-Courses. Bij de hoofdpagina Retreats staan op 17 januari 2014 twee retraites gepland op 14 februari en 13 mei 2014. De namen van de drie dagen durende retraites zijn respectievelijk 'Self and Selflessness, A Sufi Residential Retreat With Kabir & Camille Helminski' in California en '5th

Annual Sufi Residential Retreat' in Vancouver, Canada. Onder Teleseminars staan momenteel geen seminars.

De hoofdpagina E-Courses brengt je op een pagina met als titel On-Demand Online Retreats. Deze pagina brengt je via een muisklik op Read more weer op een pagina waar 5 e-cursussen staan met namen als Presence – Relationship with Divine Love with Kabir Helminski en Rumi – Living a Spiritual Life. Klik je weer op een van de cursussen dan kom je op een nieuwe site (www.spiritualityandpractice.com) met meer informatie en betaalmogelijkheden voor de e-cursussen. Het verschil tussen een retraite en een e-cursus wordt op de site als volgt uitgelegd: 'These courses (E-Courses) offer daily emails with selections and commentaries to guide you through a reflective process lasting between 30-49 days, depending on the course. [...] The charge for the archived course is less and the major difference between the original live course (retraite) and these archived versions is that there is not a daily, live 'practice circle' of comments. De kosten voor de twee retraites liggen tussen de 340 en 425 dollar met korting voor studenten. Een e-cursus kost 39.95 Dollar. Rechts van de drie hoofdpagina's staat een rubriek met als titel The Ninety-Nine Day Program (PDF download version). Deze kost 150 dollar en is een '[...] introduction to Sufism and spiritual psychology, developed by Kabir Helminski, providing a structure for spiritual practice through study, awareness activities, and correspondence with a mentor'.

Bij het klikken op het kopje Store krijg je een pagina waarin je kunt browsen naar alle boeken en producten. Het boekwinkel gedeelte bestaat uit de keuze voor boeken die zijn ondergebracht in The Threshold Books en Book Foundation. De Other Products zijn ondergebracht in een drie delen: CD's, Programs en Podcasts. Deze namen van deze vijf opties verschijnen ook wanneer je klikt op Store. Vervolgens is er het onderdeel Our most popular Books & Products waaronder vijf producten staan. Bij het klikken op het kopje Store, verschijnen de titels van vijf hoofdpagina's waarin alle boeken, CD's, programma's en podcasts in een lijst met illustratie en prijzen zichtbaar zijn.

Bij de hoofdpagina Threshold Books staan er 17 boeken van schrijvers als Coleman Barks en Dr. Assad Ali. Maar Kabir en Camille zijn de editeurs, vertalers of schrijvers van de meeste boeken. De prijzen variëren van 7 tot 28 dollar. De zes boeken die op de hoofdpagina Book Foundation te koop zijn vergelijkbaar.

De hoofdpagina CD's toont 8 CD's die wederom gemaakt zijn door of in samenwerking met Kabir en Camille geproduceerd zijn.

De hoofdpagina Programs toont de eerder vermelde The Ninety-Nine Day Program in PDF download versie en papierenversie (beiden 150 dollar). Onder de hoofdpagina Podcasts staan naast de vele kosteloos te beluisteren podcasts ook een podcasts te koop en een die gratis wordt aangeboden maar wel een 'suggested donation' van 25 dollar wordt gevraagd. De eerste heeft als titel Music with Amir Vahab and Friends en de tweede heet 2011 Garrison Retreat Complete Podcast Set¹⁹. Achter ieder product heb je een Buy Now of Add To Cart optie. Om te kopen moet je wel een account maken.

---

¹⁹ <http://sufism.org/store> Bezocht op: 15 januari 2014.

In het Site Index kopje zijn alle boeken, producten en bestanden van de website onderverdeeld in drie groepen: Threshold Website Directory Pages, Categories en Archives. Archives bestaat uit een lange rij maanden met een jaartal. Het klikken op een van de maanden toont alle toevoegingen aan de website in die maand. De eerste maand is van augustus 1995²⁰.

Het kopje Donate geeft de mogelijkheid voor eenmalige en maandelijkse donaties. Op de pagina schrijven de makers van de website: 'Threshold Society is a 501 c3 non-profit corporation [...]' en 'Your generous donation will support overhead, dergah maintenance, media development, publications, and scholarships'.

3. Roemi Vandaag (Nederland)

Op de home pagina staat groot de titel van de website. Linksboven staan vier woorden in een zwarte balk: Roemi, Bibliografie, Nieuwsbrief en Over mij. De Roemi pagina toont een afbeelding van Rumi en een tekst waarin ingegaan wordt op Rumi's beroemde Mesnevi, Rumi's visie op bewustzijn en ervaren en de Mevlevi traditie. Via Bibliografie kom je op een pagina waar afbeeldingen van de negen boeken die Den Boer (mede) heeft vertaald staan weergegeven. Enkele Titels zijn Roemi Daglicht, Een dagboek van spirituele leiding en Liefde is de weg, Kwatrijnen van Rumi. Met de optie Nieuwsbrief bereik je een pagina waar je een emailadres kunt opgeven om nieuwe berichten van de site gemaïld te krijgen. Op de pagina Over mij staat een foto van Den Boer en een tekst over zijn hobby's en interesses, zijn studie naar het soefisme, zijn vertalingen van werken van Rumi en zijn werk als professional in de geestelijke gezondheidszorg. Tevens is er de mogelijkheid te doneren aan de website met de toelichting: 'Om ook in de toekomst het werk waardoor velen inspiratie vinden in het dagelijks leven mogelijk te maken vragen wij u om uw bijdrage'. Helemaal rechts bovenaan de site staat een zoekbalk waarmee je snel door de website kunt navigeren.

Op de witte homepage zijn kleurige foto's afgebeeld die alle horen bij een artikel, vertaling van een gedicht of overweging van Den Boer. Onder iedere foto wordt er een preview van 4 regels van ieder artikel of vertaling weergegeven. Bij het klikken op de foto of de titel van de tekst opent zich de pagina met de gehele tekst. De pagina's hebben een witte frisse kleur. De artikelen gaan over het soefisme maar ook over hele dagelijkse onderwerpen die in eerste instantie niet of niet direct met het soefisme te maken lijken te hebben. Twee voorbeelden zijn 'De Lavta, een luit uit Istanbul' en 'Soep uit Armenië'²¹. Veel artikelen bevatten verhalen uit de Mesnevi. Een pagina bevat een vertaling van gazal van Hafez²². In totaal zijn er 43 pagina's met artikelen of vertalingen van de Mesnevi.

Onder de grote naam van de website staan zes kopjes die toegang geven tot alle artikelen, vertalingen, foto's en videomateriaal: Thuispagina, Nieuws, Cultuur, Natuur, Levensstijl, Foto, Video.

Het kopje Nieuws brengt op 21 april 2015 de bezoeker op een pagina waar enkel de opmerking 'Sorry, no posts were found' staat. Klikken op het kopje Cultuur brengt de

---

²⁰ <http://sufism.org/sitedirectory> Bezocht op: 14 januari 2014.

²¹ <http://roemivandaag.nl/?cat=55> Bezocht op: 13 januari 2014.

²² <http://roemivandaag.nl/?s=hafez> Bezocht op 18 januari 2014.

bezoeker op een pagina waar tien teksten staan zoals: De oogst van Roemi en Druiven rijpen in de zon. Beide bestaan uit zijn vertalingen van de Mesnevi. Het kopje natuur brengt je op een pagina met aan de natuur gerelateerde artikelen, vertalingen of denkbeelden van Den Boer. Een voorbeeld van dit laatste is de tekst: De bijzondere band tussen mens en dier. Op deze pagina staat een grote foto van een kat achter een bloempot en een tekst over hoe deze bijzondere band gezien kan worden als een teken van God. Als voorbeeld wordt Rumi's band met zijn kat omschreven²³. Het kopje Levensstijl brengt je op een pagina met 8 artikelen of teksten zoals De religie van Liefde en Rijstschotel uit Kaboel. De laatste tekst bestaat enkel uit een omschrijving hoe je deze rijstschotel maakt. Er wordt geen letterlijke of symbolische verwijzing naar het soefisme gemaakt²⁴.

Onder de kopjes Foto en Video staan vier video's: Muziek, een transcendente taal, Soefisme in Nederland, 2007 – UNESCO jaar van Mevlana Rumi en De Geest van vriendschap en vrede. Op de eerste video is devotie muziek van soefi's getoond, de zogenaamde Qawwali. Een tekst onder de video gaat over de oorsprong van Qawwali, de beeldspraak en wat het doet met mensen. De tweede bijna tien minuten durende video is van de Nederlandse Islamitische Omroep (NIO). Onder de video staat: 'Dit televisie programma werd uitgezonden in 2008 en ging over een aantal soefi groepen actief in Nederland. Met Sipko den Boer (Roemi kring), Mahmood Khan (Soefi beweging), Sajida Abdul Sattar (Nimatullahi Order)²⁵'. De derde video is ook van de NIO. De video toont Sipko den Boer en andere soefi's die spreken onder andere over wat Rumi en de sama voor hen betekent. In de tekst onder de video staat dat het jaar 2007 door UNESCO tot Rumi-jaar werd uitgeroepen en toont hiernaast een overzicht van 'Evenementen en publicaties in het kader van het UNESCO Roemi-jaar'. In het laatste videofragment leest Den Boer gedichten van Rumi terwijl twee muzikanten zijn gedichten van achtergrond muziek voorzien. De tekst onder de video beschrijft de begrafenis van Rumi waar mensen van verschillende nationaliteiten en overtuigingen samen Rumi respect betuigden.

Het verwarrende aan de website is het verschijnen van dezelfde artikelen in verschillende kopjes. De makers van de website lijken artikelen die horen bij een ander kopje ook te tonen wanneer een geheel ander kopje wordt geopend. Als bezoeker van de website is het daarom niet altijd duidelijk bij welk kopje een artikel hoort.

Veel pagina's op Roemi Vandaag kun je delen via vier verschillende social media²⁶: Facebook, Twitter, Pinterest en Google+. Ongeveer halverwege de pagina staan dan onder een dunne balk de namen van deze vier websites of applicaties. Roemi Vandaag heeft geen eigen domein of omgeving in deze verschillende media. Je kunt dus enkel op een persoonlijke account op deze websites een pagina van Roemi Vandaag delen.

Onder veel artikelen, vertalingen of inhoud is ruimte vrijgemaakt voor een rubriek met de opties Previous Article en Next Article. Hiermee lijkt je horizontaal door de inhoud te navigeren. Onder deze ruimte worden weer twee of drie bijdragen aan de website getoond in een rubriek met als titel *Wellicht ook leuk*. Vervolgens biedt de website de mogelijkheid

---

²³ <http://roemivandaag.nl/?cat=49> Bezocht op: 22 april 2015.

²⁴ <http://roemivandaag.nl/?cat=55> Bezocht op: 22 april 2015.

²⁵ <http://roemivandaag.nl/?p=949> Bezocht op: 23 april 2015.

²⁶ <http://roemivandaag.nl/?p=1160> Bezocht op: 22 april 2015.

om te reageren op de inhoud van de website door middel van een email. Er wordt gevraagd je naam, email, website (optioneel) en commentaar op te schrijven.

Onder elke pagina staat een archief waarin de bijdrage aan de website per maand zijn onderverdeelt. De Nederlands talige website heeft geen Engels talige versie en zal dus voor een minder groot publiek toegankelijk zijn.

Bijlage 3

Mijn mail aan Kabir Helminski (4 april 2015):

ve.com/?tid= Microsoft Co... Outlook.com -

TÜRK... Türk... Stud... Tilb... onsp... Ency.. deli... Vert... Welk... Aanm... YouT... Film...

Nieuw Beantwoorden | Verwijderen Archiveren Ongewenst | Opruimen Verplaatsen naar | Categorieën |

Re: Thesis Question ↑ ↓ ×

On 4/4/15 6:02 AM, Ferit T wrote:

Dear Kabir Helminski,

I hope you've got the time to answer my question.

In 2006 I was in a retreat in Naarden (near Amsterdam, Holland) with you and maybe 30 other Dutch people. I am a student of Tilburg University and I am writing a thesis about three websites: Treshold Society, Mevlana.net and RoemiVandaag.nl (from Sipko den Boer). The title of the thesis is: Rumi online.

My thesislecturer wants me to write (something like) this about the Treshold Society in my thesis: it is possible that mister Helminski wants to benefit from the website by selling books, mp3 (ilahis) or other merchandice on the website. Or something like: It is not possible to deny (repudiate) that all this selling of products are for the own good (profit) of mister Helminski.

I told my thesis lecturer that I've red in Treshold Society that all this selling of products is to grow as a Society and to spread the message of Rumi even more. I also told him that I dont have the impression that it is to make profit because I have seen you in Holland als listened to you on the website or Youtube. But he tells me this is not a scholar of religion attitude or a academic stance. He thinks I have to be more critical and include (a version of) his words written above.

If you would give a reaction to this dialog (conversation) with me lecturer, maybe I could include your reaction in my thesis together with the words of my thesis lecturer written above.

This would make me very glad. I hope to read your email soon,

Greetings,

Ferit Tuglaci

© 2015 Microsoft Gebruiksrechtovereenkomst Privacy en cookies Ontwikkelaars Nederlands

De reactie van Kabir Helminski op 4 april 2015.

The screenshot shows an Outlook.com email interface. The browser address bar shows 'Outlook.com'. The email title is 'Re: Thesis Question'. The sender is 'Kabir Helminski' with a date of '4-4-2015' and is addressed to 'Aan: Ferit T'. The email body contains the following text:

Dear Ferit,

It should be obvious to an objective researcher that Threshold Society is not involved with the commodification or monetization of spirituality. We offer countless podcasts and written articles at no cost. The books are sold through Amazon (not by us) and include authors other than ourselves. Writers also know that book royalties do not generate a significant income.

As for the accusation that this is not the attitude of a scholar or academic, would an academic do the work they do without receiving a liveable salary from an institution? We have chosen to work and teach outside the institutions and without financial support. Although I don't wish to antagonize your adviser I would like to raise the question of how objective and scholarly is his analysis of our website if he does not understand that 95% of our activities are freely offered, including the activities of our groups in a dozen countries. What is not clear from our website, however, is that we have earned our livelihood apart from Sufism and we have supported Sufism with our earnings more than we have been financially supported by our Sufi activities.

Thank you for asking.

Peace,
Kabir

On 4/4/15 6:02 AM, Ferit T wrote:

At the bottom of the page, there is a footer with '© 2015 Microsoft' and links for 'Gebruiksrechtsovereenkomst', 'Privacy en cookies', 'Ontwikkelaars', and 'Nederlands'. The Windows taskbar at the bottom shows icons for Internet Explorer and Microsoft Word.

Bijlage 4

De retraite op Threshold Society

The Threshold Society website header includes the logo, the name 'The Threshold Society', the tagline 'April: The natural state of the human being is worship. The human needs God as the garden needs spring.', and navigation links: Home, Sufi Lodge, Lineage, Foundations, Store, Site Index, Donate. There is also a search bar and links for 'Al Fatiha', 'Contact Us', and 'Join Our Newsletter'.

The article 'Self and Selflessness' is by Kabir Helminski, dated 23 February 2014. It features a blue-toned image of a water droplet. The article title is 'The Position of Human Consciousness: Khalif, Representative and Caretaker of the Divine'. The text discusses the human being's role as a khalif and caretaker, emphasizing the importance of selflessness and the guidance of the Divine Intelligence.

More like this:
 Why do we call the false self "false"?
 The Whirling Dervishes of Kentucky Experiencing a Nafs Attack

Created 23 February 2014
 Dunya, A False Reality

De retraite op Facebook 1

The Facebook post is from 'The Threshold Society' and is dated 23 februari 2014. The text of the post reads: "We have a practice in Sufism which is beginning any action with 'Bismillah,' in the name of God. If we could say Bismillah with absolute sincerity, we would be turning the action and the results over to that Infinite Power and Intelligence in trust. This is a state of Fana, a kind of selflessness. As mystics we are given a front row seat in the cosmic theater. The whole show is a command performance written and produced for your benefit."

The post includes a link to the article 'Self and Selflessness' by Kabir Helminski, which is the same article shown in the previous screenshot. The post has 77 likes and 17 shares. Comments from users like Fusun Dulger Charles Bismillah and Eva Cristo are visible.

The Facebook interface shows a sidebar with a 'Pagina maken' button, a 'Recent' list, and a 'Gesponsord' section featuring Renault Nederland. The right sidebar shows a list of friends and their recent activities.

De retraite op Facebook 2

The Threshold Society
24 februari 2014 · 49

Self and Selflessness Retreat Participants.
Mercy Center, CA, February 2014

Vertaling bekijken

Vind ik leuk · Reactie · Delen

38 personen vinden dit leuk.

Nog 3 reacties weergeven

Een foto van de website van de Mercy Center waar de retraite is gehouden. Deze foto was in 2014 in groter formaat te zien en te bereiken via een snelkoppeling op de pagina van de Threshold Society. Deze snelkoppeling is inmiddels verwijderd maar op de facebookbericht hierboven is wel een verwijzing naar de Mercy Center.

MERCY CENTER
Conferences, Retreats & Spiritual Programs

Conferences
Programs
Retreats
Resources

Calendar
Directions
Donate

Retreat Calendar | Private and Directed Retreats | Request Information | Day Retreats

RETREAT EXPERIENCE

Visitors from around the world come to Mercy Center Burlingame for private retreats. We work with you to plan a silent or directed retreat from one day to one month. All of our **bedrooms** are individual occupancy for complete privacy. We offer **silent dining room** space for all meals.

Unwind on our **walking paths**...

Walk the **labyrinth**...

Reserve a session of **spiritual direction** or **mindful bodywork**...

Bijlage 5

In deze bijlage toon ik twee zaken:

- De hit-tabel
- Een overzicht van aantal berichten per maand op de Roemi Vandaag Yahoo-groep

Hieronder toon ik in de hit-tabel hieronder een overzicht van onder andere:

- het dagelijkse bezoeken aan de drie websites
- het dagelijks aantal bekeken pagina's
- de wereldwijde rangorde van de website (of global rank)
- de frequentie waarmee de websites gedeeld zijn op verschillende sociale media.

De cijfers van webapplicaties van verschillende websites (zie linker kolom) spreken elkaar in alle gevallen tegen. Op deze websites wordt uitgelegd dat men afhankelijk is van informatie van verschillende servers, dat niet alle data even actueel is en alle gegevens niet altijd beschikbaar zijn. Er wordt uitgelegd dat men daarom niet tussen verschillende webapplicaties moet vergelijken maar de websites binnen een webapplicaties moet vergelijken. Dan krijgt men een indruk van hoe vaak een website wordt bezocht en hoe bekend het is. Als je de onderstaande tabel op deze manier leest, dan zijn de schattingen consistent. Volgens alle webapplicaties is Threshold Society het meest vaak bezocht, daarna volgt Mevlana.net en als laatste Roemi Vandaag. Wanneer een website te klein is of als er te weinig activiteiten zijn, leveren de webapplicaties geen gegevens. Vooral bij Roemi Vandaag is hier sprake van.

	Mevlana.net	Mevlana Foundation (onderdeel van Mevlana.net)	Threshold Society	Roemi Vandaag
urlm.nl	Dagelijks aantal bezoekers: onbekend Dagelijks bekeken pagina's: onbekend Rangschikking in Nederland: onbekend Rangorde wereldwijd: Onbekend	Dagelijks aantal bezoekers: Onbekend Dagelijks bekeken pagina's: onbekend Rangschikking in Nederland: Onbekend Rangorde wereldwijd: Onbekend	Dagelijks aantal bezoekers: 428 Dagelijks bekeken pagina's: 750 Rangschikking in Nederland: 359.126 Rangorde wereldwijd: 806.132	Dagelijks aantal bezoekers: onbekend Dagelijks bekeken pagina's: onbekend Rangschikking in Nederland: 3.454.034 Rangorde wereldwijd: onbekend Maandelijks bekeken pagina's < 300 Maandelijkse bezoeken < 300
website2 value.com	Dagelijkse unieke bezoekers: 72 Dagelijks bekeken pagina's: 144	Dagelijkse unieke bezoekers: 46 Dagelijks bekeken pagina's: 92	Dagelijkse unieke bezoekers: 603 Dagelijks bekeken pagina's: 1206	Dagelijkse unieke bezoekers: onbekend Dagelijks bekeken pagina's: Onbekend
alexa.com	Global rank: 6.679.201	Global rank: 10.535.209	Global rank: 772.824	Global rank: Onbekend
Socialcraw lytics.com	<i>Gedeeld op sociale media in 3 maanden:</i> Facebook: 588 Twitter: 42 Pinterest: 0 Linkedin: 1 Google+ : 20	<i>Gedeeld op sociale media in 3 maanden:</i> Facebook: 23 Twitter: 1 Pinterest: 0 Linkedin: 0 Google+ : 0	<i>Gedeeld op sociale media in 3 maanden:</i> Facebook: 3010 Twitter: 309 Pinterest: 52 Linkedin: 11 Google+ : 12	<i>Gedeeld op sociale media in 3 maanden:</i> Facebook: 131 Twitter: 3 Pinterest: 7 Linkedin: 26 Google+ : 0

Een overzicht van het aantal berichten per maand op de Roemi Vandaag Yahoo groep

---

Message History

	Jan	Feb	Mar	Apr	May	Jun	Jul	Aug	Sep	Oct	Nov	Dec
2015			1									
2011	1	1				1		1		1		
2010		1	1	2		4	1	2	2	1	2	1
2009	16	6	6	10	4	16	5	2	1		1	2
2008	51	39	7	6	10	11	3	4	6	6	3	10
2007	9	16	14	12	12	8	9	5	5	6	4	12
2006	11	7	8	9	13	6	4	8	9	7	5	11
2005	19	10	21	23	8	10	11	7	6	9	8	13
2004	25	13	16	11	18	29	80	44	98	162	38	23
2003	17	7	13	11	17	19	45	20	17	61	32	55
2002	27	20	34	35	19	20	18	29	46	20	24	22
2001			1	1	1	1			7	70	110	38

Bijlage 7

(Onder dit document staan printscreens van deze correspondentie..)

Mail aan Kabir Helminski (6 juni 2015):

Dear Kabir Helminski,

First I want to thank you for given such a quick answer to my last mail.

I am almost concluding my theses and I have a question about online religion. C. Helland writes that it is possible to “be” religious online. It is very important to know that online religion is not (and can’t be) a substitute for traditional (offline) religion or spirituality. Website visitors “do” religion thanks to special software like virtual reality, avatars or just audio-video that brings us in a religious or spiritual state.

I have already red your article about *space, cyberspace and spacelessness*. But is it possible to be in this spacelessness and at other times be religious through websites that show a sema or moekabele while express gratitude or pray to God at the same time?

The tele-courses and e-courses, the ‘virtual’ sufi lodge and the 99 day program on the website are al some kind of online religion activities (although not always exactly like Helland describes it). Do you want Threshold Society to be a place of online religion? Or do you think the website is already a place of online religion in addition to the much more extensive offline traditional activities like the zhikr meetings and sohbet?

You are probably a very busy person because of Threshold and all the activities. I know I am asking a lot of questions. But I would be very grateful if you could email me back.

Friendly greetings,

Ferit Tuglaci

Antwoord van Helminski (8 juni 2015):

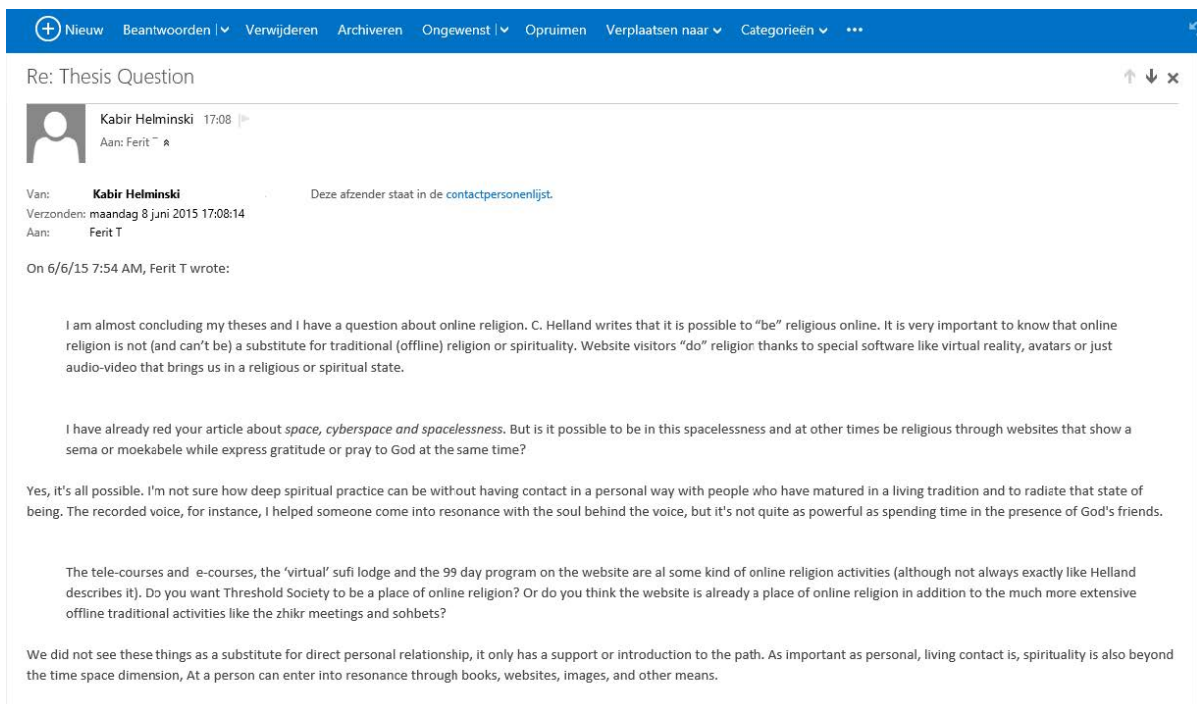
I am almost concluding my theses and I have a question about online religion. C. Helland writes that it is possible to “be” religious online. It is very important to know that online religion is not (and can’t be) a substitute for traditional (offline) religion or spirituality. Website visitors “do” religion thanks to special software like virtual reality, avatars or just audio-video that brings us in a religious or spiritual state.

I have already red your article about *space, cyberspace and spacelessness*. But is it possible to be in this spacelessness and at other times be religious through websites that show a sema or moekabele while express gratitude or pray to God at the same time?

Yes, it's all possible. I'm not sure how deep spiritual practice can be without having contact in a personal way with people who have matured in a living tradition and to radiate that state of being. The recorded voice, for instance, I helped someone come into resonance with the soul behind the voice, but it's not quite as powerful as spending time in the presence of God's friends.

The tele-courses and e-courses, the 'virtual' sufi lodge and the 99 day program on the website are all some kind of online religion activities (although not always exactly like Helland describes it). Do you want Threshold Society to be a place of online religion? Or do you think the website is already a place of online religion in addition to the much more extensive offline traditional activities like the zikr meetings and sohbeets?

We did not see these things as a substitute for direct personal relationship, it only has a support or introduction to the path. As important as personal, living contact is, spirituality is also beyond the time space dimension, At a person can enter into resonance through books, websites, images, and other means.

The screenshot shows an email interface with a blue header bar containing navigation options: Nieuw, Beantwoorden, Verwijderen, Archiveren, Ongewenst, Opruimen, Verplaatsen naar, and Categorieën. The subject of the email is "Re: Thesis Question". The sender is Kabir Helminski, dated 17:08, addressed to Ferit T. The email body contains three paragraphs of text, which are identical to the text provided in the other blocks of this document. The interface also shows a "Van:" field with the sender's name and a note that the sender is in the contact list. The "Verzonden:" field shows the date and time: maandag 8 juni 2015 17:08:14. The "Aan:" field shows the recipient: Ferit T. A timestamp "On 6/6/15 7:54 AM, Ferit T wrote:" is also visible.

RE: Thesis Question

Ferit T 6-6-2015

Aan:

Van: **Ferit T**
Verzonden: zaterdag 6 juni 2015 13:54:01
Aan:

Dear Kabir Helminski,

First I want to thank you for given such a quick answer to my last mail.

I am almost concluding my theses and I have a question about online religion. C. Helland writes that it is possible to "be" religious online. It is very important to know that online religion is not (and can't be) a substitute for traditional (offline) religion or spirituality. Website visitors "do" religion thanks to special software like virtual reality, avatars or just audio-videc that brings us in a religious or spiritual state.

I have already red your article about *space, cyberspace and spacelessness*. But is it possible to be in this spacelessness and at other times be religious through websites that show a sema or moekabele while express gratitude or pray to God at the same time?

The tele-courses and e-courses, the 'virtual' sufi lodge and the 99 day program on the website are al some kind of online religion activities (although not always exactly like Helland describes it). Do you want Threshold Society to be a place of online religion? Or do you think the website is already a place of online religion in addition to the much more extensive offline traditional activities like the zhikr meetings and sohbetts?

You are probably a very busy person because of Threshold and all the activities. I know I am asking a lot of questions. But I would be very grateful if you could email me back.

Bijlage 8

Mail van mij aan Den Boer.

jun. 2015 14:09 schreef "Ferit T"

Beste Sipko,

Ik schrijf een scriptie over Rumi online en heb een vraag aan je over online religie en Roemi Vandaag.nl.

Met online religie wijst C. Helland op actieve deelname aan en het praktiseren van een religie via websites, applicaties en virtuele omgevingen. Te denken valt aan: online prayer, meditation, ritual observance of Catholic Mass, Hindu *puja*. Met online religie kun je godsdienstig zijn online. Ook audio of video van een sema kan een vorm van online religion zijn. Het is geen vervanger van de meer traditionele offline religie is en kan dit ook nooit zijn. Online bestaat als aanvulling op de meer conventionele of traditionele manier van religieus of spiritueel zijn.

Is Roemi Vandaag.nl een website dat nu of in de toekomst een plek is (of wordt) voor online religie? Zou je kunnen uitleggen waarom Roemi Vandaag.nl dit wel of niet is en of er meer praktische redenen of principiële redenen voor zijn?

Ik hoop op een spoedige reactie,

Met vriendelijke groeten,

Ferit Tuglaci

Vervolg correspondentie

Op 6 jun. 2015 16:00 schreef "Ferit T"

Dag Sipko,

wat mooi dat je zo open en direct mij de vraag stelt of ik dit op de website kan ondersteunen. Ik heb helaas niet de financiële middelen daar voor en ook niet de praktische kennis. Ook vraag ik me af of ik duidelijk ben geweest. Ik bedoel niet zozeer e-classes maar meer of online woeship volgens jou mogelijk is, wenselijk is en of Roemi Vandaag.nl daar nu of in de toekomst gebruik van zou willen maken. Kan online woeship even authentiek worden als een sama?

MvG,

Ferit Tuglaci

Date: Sat, 6 Jun 2015 15:33:05 +0200
Subject: RE: Vraag over soefisme scriptie
From:
To:

Hallo Ferit,

Ik heb geen principiële bezwaren tegen e-classes en online courses, integendeel. De vraag is echter, ben jij als liefhebber van roemivandaag, bereid om zoiets financieel of op een andere manier te ondersteunen?

Groet,

Sipko